

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки

**Міжнародні відносини,
суспільні комунікації
та регіональні студії**

International Relations,
Public Communications
and Regional Studies

№ 2 (13)

Луцьк–2022

*Рекомендовано до друку вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 8 від 28 червня 2022 року)*

Редакційна колегія

Шуляк Антоніна – доктор політичних наук, доцент, декан факультету міжнародних відносин, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк) (*головний редактор*).

Вознюк Євгенія – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та регіональних студій, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк) (*відповідальний секретар*).

Бояр Андрій – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк).

Вавринюк Анджей Антоні – доктор габлітований у галузі гуманітарних наук, професор кафедри міжнародних відносин, Вища професійна державна школа (Польща, м. Хелм).

Васюта Ольга – доктор політичних наук, професор, директор Інституту наук про безпеку Педагогічного університету імені Комісії народної освіти в Кракові (Польща, м. Краків).

Вояковський Даріуш – доктор габлітований у галузі гуманітарних наук, професор Департаменту центральноєвропейських досліджень, Інститут соціології Жешувського університету (Польща, м. Жешув).

Івасечко Ольга – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Інституту гуманітарних та соціальних наук, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, м. Львів).

Карпчук Наталія – доктор політичних наук, професор, в. о. завідувача кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк).

Качка Катажина – доктор габлітований у галузі гуманітарних наук, заступник декана з питань розвитку та організації, факультет політики та наук про безпеку, Університет Ніколая Коперніка в Торуні (Польща, м. Торунь).

Клепка Рафал – кандидат політичних наук, ад'юнкт (доцент) кафедри інформаційної і медіальної безпеки, Інститут наук про безпеку Педагогічного університету ім. Комісії народної освіти в Кракові (Польща, м. Краків).

Копець Рафал – кандидат політичних наук, ад'юнкт (доцент) кафедри інформаційної і медіальної безпеки, Інститут наук про безпеку Педагогічного університету ім. Комісії народної освіти в Кракові (Польща, м. Краків).

Кузьмич Олена – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри комп'ютерної інженерії та кібербезпеки, Луцький національний політехнічний університет (Україна, м. Луцьк).

Лендзел Мирослава – доктор політичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Україна, м. Ужгород).

Лютак Олена – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Луцький національний технічний університет (Україна, м. Ужгород).

Пехов'як-Лампарська Джоанна – доктор політичних наук, кафедра історії міжнародних відносин, Університет Ніколая Коперніка в Торуні (Польща, м. Торунь).

Піпченко Наталія – доктор політичних наук, професор кафедри міжнародної інформації, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна, м. Київ).

Прокоп Мар'яна – доктор політичних наук, кафедра країни Північної Європи, Університет ім. Яна Кохановського (Польща, м. Кельце).

Сидорук Тетяна – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин, Національний університет «Острозька академія» (Україна, м. Острог).

Тищенко Дмитро – доктор філософії з соціальних наук (міжнародні відносини), Університет Лісабону (Португалія, м. Лісабон).

Трач Ольга – кандидат технічних наук, асистент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, м. Львів).

Турчин Ярина – доктор політичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин, директор Інституту гуманітарних та соціальних наук, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, м. Львів).

Хворост Христина – кандидат психологічних наук, доцент, фахівець відділу міжнародних зв'язків, Луцький національний технічний університет (Україна, м. Луцьк).

Ціпка Сергій – доктор філософії, заступник директора, Канадський інститут українських студій при Альбертському університеті (м. Едмонтон, Канада).

Шульська Наталія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк).

Яковлев Максим – кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин, керівник науково-освітнього центру «Школа політичної аналітики», Національний університет «Києво-Могилянська академія» (Україна, м. Київ).

Журнал є науковим фаховим виданням України, у якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора філософії та доктора наук за спеціальностями 052 Політологія, 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, 292 Міжнародні економічні відносини (Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.09.2020 № 1188). Свідчення про державну реєстрацію КВ № 22739-126398 від 24.04.2017 р.

ISSN 2524-2679 (Online), ISSN 2522-1663 (Print) Інтернет-сторінка видання – <https://relint.vnu.edu.ua>

Редактор і коректор Г. О. Дробот. Технічний редактор: О. Фесик. Наклад 100 пр. Зам. 360. Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13, каб. 208, Волинський національний університет імені Лесі Українки. Ел. адреса: antonina.mytko@vnu.edu.ua. Засновник – Волинський національний університет імені Лесі Українки (43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13). Виготовлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65). Свідчення Держ. комітету телебачення та радіомовлення України ДК № 4607 від 30.08.2013 р. Обсяг 20,78 обл. вид. арк., 20,92 ум.-друк. арк.

© Гончарова В. О. (обкладинка), 2022

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022

*Міжнародні
відносини, суспільні
комунікації
та регіональні студії*

*Журнал заснований у 2017 році
Періодичність 2 рази на рік*

№ 2 (13)

2022

ЗМІСТ

CONTENT

РОЗДІЛ I

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

SECTION I

INTERNATIONAL RELATIONS

- Ніколаєнко Наталія, Макаренко Лілія*
Міжнародні відносини та політичні процеси в країнах Чорноморського регіону в контексті російсько-української війни 5
- Панишко Галина*
Змістова характеристика Міжнародної міжурядової організації кримінальної поліції – Інтерпол 16
- Філіпов Сергій*
Аналіз синергетичної моделі конструювання ментального простору в міжнародних відносинах 28

- Nikolaienko Nataliya, Makarenko Lilila*
International Relations and Political Processes in the Black Sea Region in the Context of the Russian-Ukrainian War 5
- Panyshko Halyna*
Content Characteristics of Interpol as the International Criminal Police Organization 16
- Filipov Serhii*
Analysis of the Synergetic Model of Mental Space Construction in International Relation 28

РОЗДІЛ II

**СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
ТА МОВНІ УНІВЕРСАЛІЇ**

SECTION II

**PUBLIC COMMUNICATIONS
AND LANGUAGE UNIVERSALS**

- Федонюк Сергій, Карпук Ігор*
Розвиток концепції стратегічних комунікацій ЄС 44
- Фролова Оксана, Чекарьова Валерія*
Інтеграція України до європейського інформаційного простору 66

- Fedoniuk Serhii, Karpuk Ihor*
Development of the EU Strategic Communications Concept 44
- Frolova Oksana, Chekmarova Valeriia*
Integration of Ukraine into the European Information Space 66

РОЗДІЛ III

РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

SECTION III

REGIONAL STUDIES

- Малиновський Валентин*
Концептуальні засади трансформації територіальної організації влади в умовах децентралізації 78

- Malynovskyi Valentyn*
Conceptual Principles of Transformation of the Territorial Organization of the Authority in the Conditions of Decentralization.....78

Pipchenko Nataliia

Transformation of foreign-policy communication of the EU, Germany, and Ukraine 91

Якимчук Марина, Сидорук Тетяна

Вплив британського євроскептицизму на євроінтеграційні процеси після брекзиту....102

Ярошенко Яна

Технології врегулювання сучасних міжнародних конфліктів на пострадянському просторі: молдавський досвід для України.....115

**РОЗДІЛ IV
ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ
ТА ПРОЦЕСИ**

Карпчук Наталія

Олімпійські ігри-2022 в контексті «м'якої сили» Китаю: глобальний вимір 132

Кіянка Ірина, Тихомирова Євгенія

Популістські слогани у виборчій кампанії 2022 року: кейс Угорщини 144

Хома Наталія, Вдовичин Ігор

Антикорупційна стратегія Естонії: досягнутий прогрес і наявні проблеми 152

**РОЗДІЛ V
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ
ВІДНОСИНИ**

Павліха Наталія, Шуляк Антоніна

Публічна дипломатія задля безпеки сталого розвитку 173

**РОЗДІЛ VI
РЕЦЕНЗІЇ**

Жук Оксана

Реформа децентралізації на Волині (Рец.: Малиновський В. Я. Реформа децентралізації у Волинській області: монографія. Луцьк: ПП «Волинська друкарня». 2021. 352 с.: іл.).....187

Pipchenko Nataliia

Transformation of foreign-policy communication of the EU, Germany, and Ukraine 91

Yakymchuk Maryna, Sydoruk Tetiana

The Influence of British Euroskepticism on European Integration Processes after Brexit 102

Yaroshenko Yana

Technologies for Resolving Modern International Conflicts in the Post-Soviet Space: the Moldovan Experience for Ukraine 115

**SECTION IV
POLITICAL INSTITUTIONS
AND PROCESSES**

Karpchuk Nataliia

2022 Olympics in the Context of China's «Soft Power»: a Global Dimension.....132

Kiyanka Iryna, Tykhomyrova Yevheniia

Populist Slogans in the 2022 Election Campaign: the Case of Hungary 144

Khoma Nataliia, Vdovychyn Ihor

Estonia's Anti-Corruption Strategy: Achieved Progress and Existing Challenges 152

**SECTION V
INTERNATIONAL ECONOMIC
RELATIONS**

Pavlikha Nataliia, Shuliak Antonina

Public Diplomacy for Security and Sustainable Development 173

**SECTION VI
REVIEWS**

Zhuk Oksana

Decentralization Reform in Volyn (Rec.: Malynovskyi V. Ya. Reform of Decentralization in the Volyn Region: Monograph. Lutsk: PE «Volynska Drukarnya» 2021. 352 p.: ill.) 187

РОЗДІЛ I. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 327 (477: 560)

Наталія Ніколаєнко,

доктор політичних наук, професор,

керівник Навчально-наукового центру дослідження

гібридних загроз національної безпеки на Півдні України,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,

nikvlad96@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-2558-4749

Лілія Макаренко,

доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин

і суспільних наук,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,

iliya876@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-6676-2126

DOI 10.29038/2524-2679-2022-02-5-16

**МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В КРАЇНАХ ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Зазначено, що сьогодні Чорноморський регіон географічно охоплює держави, що входять до різних політичних та військових об'єднань, що спричинено як специфікою цивілізаційної ідентифікації, відмінною філософією державотворчих процесів причорноморських країн, так і інтернаціоналізацією політичних процесів, криз і конфліктів у цьому геополітичному ареалі. Тому на початку ХХІ ст. він став ареною зіткнення геополітичних інтересів причорноморських країн і позарегіональних держав. Розглянуто особливості Чорноморського регіону на початку ХХІ ст., який продовжує посідати на політичній карті світу надзвичайно важливе місце, оскільки, крім зосереджених у ньому величезних природних багатств, тут пролягають стратегічні транспортні коридори, контроль над якими фактично визначатиме долю всієї Євразії і сьогодні, і в майбутньому. У Причорномор'ї сфокусовано геополітичні, військово-стратегічні, фінансово-економічні та інші інтереси провідних глобальних і регіональних держав й об'єднань. Водночас після

розпаду СРСР протягом тривалого часу тут зростає вакуум безпеки, що містив у собі загрозу для стабільності всього континенту.

Визначено, що головними стратегічними інтересами України в Чорноморському регіоні є деокупація морських потрів та диверсифікація морських шляхів, вихід на великі ринки країн регіону через розбудову зручних і безпечних трансрегіональних транспортних комунікацій, деокупація й демілітаризація Криму. Водночас наша держава зацікавлена в усуненні загроз власній безпеці зі Сходу, особливо з конфліктних районів (нелегальна міграція, міжнародний криміналітет, наркобізнес та ін.), шляхом створення спільних регіональних механізмів.

Констатовано, що в Чорноморському регіоні відносини співробітництва й протиборства розвиваються практично одночасно, композиція регіону досить хаотична й не має чіткої геополітичної структури, інтереси місцевих міжнародних акторів різні. Протягом багатьох століть Причорномор'я було місцем взаємного проникнення різноманітних культур і цивілізацій, постійного зіткнення геополітичних факторів.

Зазначається, що у формуванні алгоритму протидії російській зривній агресії Україна має не лише робити ставку на військову компоненту (розвиток міжнародного союзництва, насамперед зі США, модернізацію Збройних сил України, приведення їх до стандартів НАТО), але й приділяти значну увагу технологіям «м'якої сили», формуванню позитивного іміджу Києва на міжнародній арені, що гарантуватиме Україні подальше набуття членства в Північноатлантичному альянсі та Євросоюзі.

Ключові слова: Чорноморський регіон, національна безпека, деокупація, гібридна війна, геополітика, деструктивні технології, економічний потенціал.

Nataliya Nikolaienko,

Admiral Makarov National University of Shipbuilding of Mykolaiv,
ORCID ID: 0000-0002-2558-4749;

Lilila Makarenko,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,
ORCID ID: 0000-0002-6676-2126

INTERNATIONAL RELATIONS AND POLITICAL PROCESSES IN THE BLACK SEA REGION IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

It is noted that today the Black Sea region geographically includes states belonging to various political and military associations, due to the specifics of civiliza-

tional identification, excellent philosophy of state-building processes of the Black Sea countries, and internationalization of political processes, crises and conflicts in this geopolitics. Because of this, at the beginning of the XXI century. it became an arena for the clash of geopolitical interests of the Black Sea countries and non-regional states.

The peculiarities of the Black Sea region at the beginning of the XXI century, which continues to occupy an extremely important place on the political map of the world, because in addition to its huge natural resources future. The Black Sea region focuses on the geopolitical, military-strategic, financial-economic and other interests of leading global and regional states and associations. At the same time, after the collapse of the Soviet Union for a long time there is a growing security vacuum, which posed a threat to the stability of the entire continent. It is determined that the main strategic interests of Ukraine in the Black Sea region are deoccupation of maritime waste and diversification of maritime routes, access to major markets in the region through the development of convenient and safe transregional transport communications, deoccupation and demilitarization of Crimea. At the same time, our state is interested in eliminating threats to its own security from the East, especially from conflict areas (illegal migration, international crime, drug trafficking, etc.), by creating joint regional mechanisms.

It is stated that in the Black Sea region the relations of cooperation and confrontation are developing almost simultaneously, the composition of the region is quite chaotic and does not have a clear geopolitical structure, the interests of local international actors are different. For many centuries, the Black Sea coast has been a place of mutual penetration of different cultures and civilizations, a constant clash of geopolitical factors. It is noted that Ukraine should rely not only on the military component (development of the international alliance, first of all with the USA, modernization of the Armed Forces of Ukraine, bringing them to NATO standards), but also pay much attention to soft power technologies.", The formation of a positive image of Kyiv in the international arena, which will guarantee Ukraine further membership in the North Atlantic Alliance and the European Union.

Key words: Black Sea region, national security, deoccupation, hybrid war, geopolitics, destructive technologies, economic potential.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Неспровокована військова агресія росії проти України у 2014–2015 р., анексія українського Криму, окупація південного сходу України та повномасштабна війна 2022 р. довели, що створені до цього регіональні й глобальні механізми підтримки безпеки та миру нездатні ефективно протидіяти викликам і загрозам нового покоління. Усе більш виразною стає тенденція до ускладнення геостратегічної

ситуації в басейні Чорного моря: антагонізм інтересів регіональних акторів, мілітаризація, загострення загрози міжнародного тероризму, неконтрольована міграція, виражена асиметрія економічного потенціалу країн підривають основи стабільності Чорноморського регіону у XXI ст., перетворюють його на турбулентну «сіру геополітичну зону». Тож визначення оптимальних моделей та шляхів протидії деструктивним впливам, традиційним і новим загрозам у Чорноморському регіоні сприятиме розбудові України як суверенної, демократичної, правової й економічно стабільної держави.

Сьогодні Чорноморський регіон географічно охоплює держави, що входять до різних політичних та військових об'єднань, що спричинено як специфікою цивілізаційної ідентифікації, відмінною філософією державотворчих процесів причорноморських країн, так і інтернаціоналізацією політичних процесів, криз та конфліктів у цьому геополітичному ареалі. Відтак на початку XXI ст. він став ареною зіткнення геополітичних інтересів причорноморських країн і позарегіональних держав.

До того ж на сьогодні в Україні не існує достатнього ані теоретичного, ані практичного досвіду та алгоритму протидії сучасним викликам національній безпеці, пов'язаним із війнами нового покоління, якою, по суті, є гібридна війна росії проти України. Ураховуючи ці обставини, розробка та втілення ефективної моделі протидії викликам нового покоління в Чорноморському регіоні сприяла б конструктивній боротьбі з деструктивними впливами загалом в Україні, гармонізації політичних процесів у державі.

Мета статті – дослідити характер і вектори міжнародних відносин та безпекових процесів у країнах Чорноморського регіону, сформулювати висновки щодо шляхів підтримки стабільності в регіоні, розвитку співробітництва як на міждержавному, так і багатосторонньому рівнях, виробити наукові рекомендації стосовно оптимізації взаємодії України з причорноморськими державами, формування ефективної моделі забезпечення національної безпеки України в регіоні.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На початку XXI ст. Чорноморський регіон продовжує займати на політичній карті світу надзвичайно важливе місце, оскільки, крім зосереджених у ньому величезних природних багатств, тут пролягають стратегічні транспортні коридори, контроль над якими фактично

визначатиме долю всієї Євразії і сьогодні, і в майбутньому. У Причорномор'ї сфокусовано геополітичні, військово-стратегічні, фінансово-економічні та інші інтереси провідних глобальних і регіональних держав та об'єднань. Водночас після розпаду СРСР протягом тривалого часу тут зростає вакуум безпеки, що містить у собі загрозу для стабільності всього континенту.

Із черговою хвилею розширення НАТО на Схід 29 березня 2004 р. і вступом до Північноатлантичного альянсу причорноморських Болгарії й Румунії, очікуваним набуттям ними з 2007 р. повноправного членства в ЄС Чорноморський регіон став зоною безпосереднього інтересу та впливу цих провідних міжнародних інституцій.

Значною мірою зацікавленість міжнародних акторів у Чорноморському регіоні пов'язана з відкритими в 90-ті роки ХХ ст. багатими родовищами каспійської нафти й можливими проектами її транзиту з Азербайджану та Казахстану до Західної Європи. Україна також зберігає шанс у розподілі й транзиті каспійської нафти. Отже, у Причорномор'ї на сьогодні переплітаються інтереси США, Росії, України, Туреччини, держав Центрально-Східної та Західної Європи, центрально-азійських і закавказьких держав та країн Середземномор'я. А Україна потребує добрих партнерських відносин з Азербайджаном, Грузією й, передусім, Туреччиною щодо гарантування безпеки в регіоні для поставок і транзиту нафти через її територію. Потрібно констатувати, що до середини 90-х рр. Південному, або чорноморському, напряму зовнішньої політики України відводилася другорядна роль, порівняно із західним та північним. Це зумовлено низкою причин: збройним конфліктом між Вірменією й Азербайджаном через Нагірний Карабах; кризовою ситуацією на Північному Кавказі; громадянською війною в Грузії; територіальними претензіями Румунії до України; загостренням Придністровського конфлікту; проблемою Чорноморського флоту в українсько-російських відносинах тощо. Крім того, у перші роки незалежності Україна намагалася налагодити тісні відносини із Заходом, щоб нейтралізувати деструктивний вплив Росії.

Попри вищезазначене, співробітництво з Причорноморськими країнами має особливе значення для самоствердження України на регіональному й глобальному рівнях. Об'єктивні засади, якими відносини України з державами цього ареалу висуваються на пріоритетні позиції, полягають у тому, що причорноморські держави є взаємодоповнювальними сторонами транспортно-комунікаційного коридору, котрий зв'язує Європу з Азією в єдину магістральну систему. Перспективи такої взаємодії важко переоцінити, оскільки вона дає

можливість вважати Україну стратегічним політичним та економічним партнером для будь-якої держави, що входить до системи міжнародного співтовариства. Особливе місце серед держав регіону для України посідає Турецька Республіка.

Після відновлення незалежності України між Києвом й Анкарою не виникало принципових суперечливих питань, а в розв'язанні проблем воєнної та економічної безпеки в Чорноморському регіоні, його демілітаризації зацікавлені обидві сторони. Інтереси України й Туреччини багато в чому збігаються в пошукові балансу сил у новій геополітичній ситуації, що склалася в регіоні після анексії росією українського Криму. Туреччина – ключова держава для України в розвитку відносин із країнами Східного Середземномор'я та Близького Сходу. Зближення України з Туреччиною зумовлене також компліментарністю економік, співпрацею у форматі Організації чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС).

Головними стратегічними інтересами України в Чорноморському регіоні є деокупація морських портів і диверсифікація морських шляхів, вихід на великі ринки країн регіону через розбудову зручних і безпечних трансрегіональних транспортних комунікацій, деокупація й демілітаризація Криму. Водночас наша держава зацікавлена в усуненні загроз власній безпеці зі Сходу, особливо з конфліктних районів (нелегальна міграція, міжнародний криміналітет, наркобізнес та ін.), шляхом створення спільних регіональних механізмів.

Турецька Республіка як член НАТО в цьому разі є найперспективнішим партнером України. Тож співробітництво зі зміцнення політичних і безпекових позицій України в Чорноморському регіоні суттєво допоможе Києву реалізувати власні унікальні природні можливості держави-транзитера, а також євроатлантичні прагнення України, сприятиме деокупації українського Криму в умовах агресії з боку РФ. За таких геополітичних реалій Україна має серйозний шанс відігравати помітну роль не лише в регіоні, а й в організації нової системи безпеки та стабільності Європи, створенні сучасних моделей міждержавного партнерства відповідно до викликів такого нового покоління, як гібридна війна.

Тому є всі підстави для виокремлення Чорноморського регіону, формоутворювальними факторами котрого є наявність у відповідних держав виходу до Чорного моря, спільність сукупності інтересів і шляхів реалізації цілей щодо використання його вигідного географічного положення, природних ресурсів та можливостей, які впливають зі статусу прибережних держав. Водночас Чорноморський регіон є природною

сферою тяжіння для багатьох країн, які безпосередньо не пов'язані з морем, але мають тут серйозні економічні й транспортні інтереси.

За Ю. Липою, Чорне море та країни, ним об'єднані, передусім Туреччина, творять Чорноморський простір, який можна порівняти з фортецею. «Чорноморська фортеця має своє й дуже широке склепіння, що оперте, з одного боку, на Дунай і Карпати, а з другого – на Кавказ. Це українське склепіння» [4, с. 75–76].

На думку директора Євроатлантичного центру Молдови Н. Чиртоака, Чорноморський регіон на початку ХХІ ст. характеризується такими деструктивними чинниками, як значні соціально-економічні проблеми, небажана для приймаючих сторін присутність російських військ у Молдові й Грузії, наявність «заморожених конфліктів» [3, с. 36]. До того ж, сучасні політичні тенденції на Північному Кавказі структурно подібні до тих, що були на початку 90-х років на Балканах і спричинили великі, руйнівні конфлікти.

Отже, Чорноморський регіон і нині перебуває в досить конфліктогенному оточенні. З одного боку, він межує з Балканами, із їхніми далеко не остаточно розв'язаними міжетнічними й соціально-економічними проблемами, з іншого – із перманентно вибухонебезпечним Близьким Сходом. На півночі із боку росії посилюється тиск на Грузію, створюючи таким чином загрозу безпеці сусідніх держав.

Зі свого боку, регіональні конфлікти в багатьох аспектах визначають логіку розвитку відносин між іншими країнами, що включають Чорноморський регіон до сфери своїх стратегічних інтересів. На локальному рівні ці конфлікти заважають близьким відносинам між державами регіону, перешкоджають їхній широкомасштабній участі у міжнародних інституціях і викликають значні труднощі в розвитку політичних та економічних інфраструктур. Наприкінці ХХ ст. відразу ж після кардинальних змін, спричинених розпадом СРСР і крахом комуністичних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи, геополітичну структуру Чорноморського регіону можна було окреслити таким чином:

– член НАТО (Туреччина) і держави «другої хвилі» розширення Альянсу на Схід (Болгарія й Румунія);

– держави прозахідної орієнтації: Азербайджан, Грузія й Молдова;

– держави антинатовської (антизахідної) орієнтації: росія та Вірменія;

– держава багатовекторної зовнішньої політики – Україна.

Характерною прикметою Чорноморського регіону стало випробування кількох моделей «нового регіоналізму», що означає багатовимірність у торговельно-фінансовій, суспільно-політичній, військовій, екологіч-

ній площинах, сфері регіональної безпеки й ін. [8, р. 7–8]. Причому в кожному випадку акценти розставляються на різних вимірах або чимало з них поєднуються. Російська модель регіоналізму ставить у центр співробітництва СНД й Організацію договору колективної безпеки (ОДКБ) за участю білорусі, Вірменії, Казахстану, Киргизії, росії та Таджикистану. Із часів Петра I російська держава вважала здобуття безпосереднього виходу до «теплих морів», передусім Чорного, найважливішим фактором своєї національної безпеки. Цей пріоритет призводив до численних війн, анексій і брутальних утручань у внутрішні справи інших держав. Але на початку XXI ст. глобальні інтеграційні потуги москви, спрямовані на посилення позицій Росії в регіоні через структури СНД й ОДКБ, не дали бажаного результату. Путінська росія намагається домінування в Чорноморському регіоні після лютого 2022 р.

Отже, завдяки особливостям свого геополітичного положення, Чорноморський регіон перманентно опиняється у фокусі зіткнення стратегічних інтересів різних держав. З історичного погляду, він завжди був ареною економічного, політичного й культурного спілкування народів та цивілізацій і водночас складним вузлом суперечностей між блоками та країнами.

У світлі вказаного головними безпековими інтересами України в Чорноморському регіоні можна визначити: по-перше, протидію збройній агресії росії й формування міжнародної коаліції держав-партнерів задля деокупації Криму; по-друге, усунення загроз національній безпеці зі Сходу, особливо з конфліктних районів (нелегальна міграція, міжнародний криміналітет, наркобізнес та ін.) шляхом створення ефективних регіональних безпекових структур; по-третє, диверсифікацію джерел енергопостачання за рахунок ресурсів Каспію, вихід на великі ринки країн регіону через розбудову безпечних трансрегіональних транспортних комунікацій.

Структура національних інтересів України формує таку конструкцію взаємодії з Туреччиною в контексті розбудови системи безпеки в регіоні Чорного моря:

– урегулювання регіональних конфліктів, насамперед створення міжнародної коаліції держав-партнерів із деокупації й демілітаризації Криму.

У контексті розвитку та поглиблення українсько-турецького партнерства як чинника зміцнення безпеки в Чорноморському регіоні принципового значення набуває також готовність Києва виступити організатором азербайджансько-вірменських переговорів на вищому

рівні щодо мирного врегулювання Нагірно-Карабахського конфлікту, і після підписання відповідної угоди відрядити військовий контингент для участі в операції з підтримки миру, якщо для цього буде запрошення ОБСЄ, згода сторін конфлікту та відповідне рішення Верховної Ради України:

- підтримка тісного військового співробітництва з країнами НАТО як чинника протидії геополітичній і гео економічній експансії росії;
- економічна співпраця, передусім в сфері розвитку транспортно-комунікаційних коридорів [1, с. 8].

Стратегічне значення для України в розрізі розбудови системи співробітництва в Чорноморському регіоні має саме Туреччина. На середину 90-х рр. ХХ ст. Турецька Республіка перетворилася в потужного субрегіонального лідера з власними інтересами, що в умовах структурних змін у посткомуністичному світі виробляла окремий геополітичний ресурс.

Стратегічні завдання, що постають у внутрішній і зовнішній політиці незалежної України, та урядові заходи, спрямовані на їх реалізацію, отримують розуміння, підтримку й усіляке сприяння з боку Турецької Республіки. Анкара розглядає свої відносини з Києвом із перспективи набагато ширших безпекових рамок, що мають утримати баланс сил у Східній Європі та навколо Чорного моря. Тому незалежність і територіальна цілісність України, котра посідає центральне місце в регіоні, якнайкраще відповідають національним інтересам Турецької Республіки.

Крім того, система безпеки Чорноморського регіону має низку міжнародно-правових проблем, відкладання врегулювання котрих спроможне призвести до загострення міждержавних відносин і міжнародно-політичної ситуації:

- розпочата росією у 2014 р. збройна агресія проти України, анексія українського Криму та окупація російськими збройними частинами територій Донецької й Луганської областей і повномасштабна війна у 2022 р. підірвали міжнародно-правовий режим безпеки не лише в Чорному морі, але й у цілому світі;
- неврегульованість питання використання живих ресурсів Чорного моря, що призводить до незаконного виловлювання риби у винятковій економічній зоні й територіальних водах інших держав;
- неврегульованість питання захисту Чорного моря від забруднення внаслідок катастроф на морі чи промислового використання континентального шельфу;
- захист міжнародних транспортних коридорів, що пролягають поблизу зон міжетнічних або міжрелігійних конфліктів.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, як регіональний міжнародний актор, що має надзвичайно вигідне геополітичне положення, Україна спроможна відігравати вирішальну стабілізувальну роль у Чорноморському басейні. Проте реалії 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. та російсько-українська війна поставили на паузу регіональне лідерство України в Чорноморському регіоні.

Виходячи з визначальних для подальшого розвитку України національних інтересів у сенсі державного будівництва й геополітичного утвердження, урахуваючи політико-економічний стан і зовнішньополітичні можливості нашої держави, у її регіональній політиці в Причорномор'ї доцільно посилити прагматизм у вигляді доктрини україноцентризму, зосередитися на поглибленні партнерських відносин, передусім із Туреччиною, Грузією й Азербайджаном.

Необхідною умовою формування безпекових структур у Чорноморському регіоні є чітке визначення концепції побудови спільної регіональної ідентичності причорноморських країн (за винятком РФ), що сприяло б їх поступовому входженню до Євросоюзу. Активна участь України в побудові геополітичного виміру чорноморської регіональної ідентичності (вивчення стратегічної ситуації в регіоні, його потенціалу й можливостей розвитку) допоможе нашій країні визначитися щодо її геополітичної ролі та статусу як регіональної держави й проводити послідовну виважену та дієву зовнішню політику.

Водночас під час розбудови відносин із Туреччиною Україні треба зважати на те, що в Чорноморському регіоні Туреччина традиційно виділяє три найважливіші напрями зовнішньої політики, як-от: росія, ЄС та Південний Кавказ.

В умовах жорсткої політичної й економічної кризи спровокованої збройною агресією РФ проти України, причорноморське співробітництво треба розглядати у вузькому та широкому розумінні. У вузькому передбачено співпрацю територій, які безпосередньо прилягають до Чорного моря та в господарському плані тісно з ним пов'язані. Цей рівень регіонального співпрацю сягає корінням колишньої прикордонної й прибережної торгівлі. У ширшому плані йдеться про залучення до причорноморського співробітництва всього економічного простору України.

У контексті формування алгоритму протидії російській збройній агресії Україна повинна робити ставку не лише на військову компоненту (розвиток міжнародного союзництва, насамперед зі США, модернізацію

Збройних сил України, приведення їх до стандартів НАТО), але й приділяти значну увагу технологіям «м'якої сили», формуванню позитивного іміджу Києва на міжнародній арені, що гарантуватиме Україні подальше набуття членства в Північноатлантичному альянсі і Євросоюзі. У цьому контексті вбачається доцільним продовжувати взятий українським урядом курс на демократичні перетворення, реформування народногосподарського комплексу відповідно до вимог ЄС, активізацію боротьби з корупцією на всіх рівнях влади тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадрак, В. Танковые страсти, *Зеркало недели*, 2001, 31 берез., с. 7.
2. Дудченко, М. А., Муравйов, О. І. (2008). Чорноморське економічне співробітництво та Європейська енергетична Хартія як передумови диверсифікації джерел енергоносіїв для України, *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія: Міжнародні відносини*, вип. 8, с. 45–48.
3. Єременко, С. (2004). Захід відкриває для себе Чорноморський регіон. З міжнародного семінару в Бухаресті, *Політика і час*, № 12, с. 35–39.
4. Липа, Ю. (1995). Розподіл Росії. Львів: Світ, 288 с.
5. Седляр, Ю. О. (2017). Українсько-турецькі відносини у контексті підтримки безпеки у Чорноморському регіоні (1991–2016 рр.), *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського. Історичні науки: зб. наук. праць*, № 2 (44), с. 24–30.
6. Стратегічні інтереси України в країнах Чорноморського регіону та проблеми національної безпеки / Б. О. Парахонський та ін.: монографія. Київ: НІСД, 2001, 134 с.
7. Україна і світ: теоретичні й практичні аспекти сучасного політичного процесу: кол. монографія / за ред. проф. Ніколаєнко Н. О., Херсон: Грінь Д. С., 2016, 520 с.
8. Heettne, B. (1999). *Globalization and the New Regionalism, Globalizm and the New Regionalism*, vol. 1. London: Macmillan Press LTD, St. Martin's Press LTD., p. 3–12.

REFERENCES

1. Badrak, V. (2001). Tankovyie strasty, *Zerkalo nedely*, 31 bereznia, p. 7.
2. Dudchenko M. A., Muraviov O. I. (2008). Chornomorske ekonomichne spivrobotnytstvo ta Yevropeiska enerhetychna Khartiia yak peredumovy dyversyfikatsii dzherel enerhonomosiiv dlia Ukrainy, *Visnyk Kyivskoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Mizhnarodni vidnosyny*, vyp. 8, p. 45–48.
3. Yeremenko, S. (2004). Zakhid vidkryvaie dlia sebe Chornomorskyi rehion. Z mizhnarodnoho seminaru v Bukharesti, *Polityka i chas*, 2004, № 12, p. 35–39.
4. Lyra, Yu. (1995). Rozpodil Rosii, Lviv: Svit, 288 p.
5. Sedliar, Yu. O. (2017). Ukrainsko-turetski vidnosyny u konteksti pidtrymky bezpeky u Chornomorskomu rehioni (1991–2016 rr.), *Naukovyi visnyk MNU im. V. O. Sukhomlynskoho. Istorychni nauky: zbirnyk naukovykh prats*, № 2 (44), p. 24–30.
6. Stratehichni interesy Ukrainy v krainakh Chornomorskoho rehionu ta problemy natsionalnoi bezpeky / B. O. Parakhonskyi ta in.: monohrafiia, Kyiv: NISD, 2001, 134 p.

7. Ukraina i svit: teoretychni y praktychni aspekty suchasnoho politychnoho protsesu: kol.monohrafiia, za red. prof. Nikolaienko N. O., Kherson: Hrin D.S., 2016, 520 p.

8. Heettne, B. (1999). Globalization and the New Regionalism, *Globalizm and the New Regionalism*, vol. 1, London: Macmillan Press LTD, St. Martins Press LTD., 1999, p. 3–12.

Матеріал надійшов до редакції 11.04.2022 р.

УДК 343.85

Галина Панишко,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри політології та публічного управління,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

galyna.panyshko@gmail.com

ORCID ID:0000-0002-8870-1543

DOI 10.29038/2524-2679-2022-02-16-28

ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНОЇ МІЖУРЯДОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ – ІНТЕРПОЛ

У статті проаналізовано етапи становлення й розвитку Інтерполу, нагальні завдання, без ефективного виконання яких міжнародна безпека не може бути стабільною й довгостроковою. Обґрунтовано ідею зародження та створення Інтерполу на відвернення загрози злочинності, що має загальний і всеосяжний характер та є одним з основних дестабілізаторів суспільного розвитку будь-якої держави. Динамічність цивілізаційного розвитку сучасного світу породжує нові загрози: гібридну злочинність; небезпеку для держав в умовах пандемії; загрози, пов'язані з інформаційним середовищем; загрози, що пов'язані з кіберопераціями; із поширенням транснаціональної злочинності; фінансування міжнародного тероризму; загрози, пов'язані з корупцією тощо. Національне центральне бюро Інтерполу в Україні є специфічним підрозділом, який належить до структури державних правоохоронних органів на правах організатора та

координатора міжнародної співпраці у сфері протидії злочинності й надання безпосередньої правової допомоги.

Ключові слова: міжнародна організація, міжнародні відносини, Інтерпол, Віденський поліцейський конгрес, міжнародний розшук, злочинність, трансформаційні зміни, загрози.

Halyna Panyshko,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID:

CONTENT CHARACTERISTICS OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL POLICE ORGANIZATION INTERPOL

The article highlights the stages of formation and development of the Interpol organization and its urgent topical tasks, without effective solutions of which international security cannot be stable and long-term. The author substantiates the idea and the importance of creating Interpol aimed at preventing the threats of crime, which is general and comprehensive concept by its nature and is one of the main destabilizers of the social development of any state. The civilization development dynamism in the modern world gives rise to new threats: hybrid crimes; dangers for states in the conditions of a pandemic; threats to the information environment; threats related to cyber operations; the spread of transnational crime; financing of international terrorism; threats related to corruption, etc. The Interpol National Central Bureau in Ukraine is a specific unit and an integral part of the state law enforcement agencies' structure, performing the function of an organizer and coordinator of international cooperation in combating crime and providing direct legal assistance.

Key words: international organization, international relations, Interpol, Vienna Police Congress, international search, crime, transformational changes, threats.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. У сучасний період глобальних трансформаційних змін міжнародні відносини найбільш актуальні й затребувані. Злочинність є світовою проблемою, складним антисоціальним явищем, яке не обмежується кордонами якоїсь однієї країни. Міжнародна організація Інтерпол є другою у світі за кількістю країн-учасників після ООН. Вона займається врегулюванням відносин

міжнародної транснаціональної злочинності. Організаційна структура Інтерполу має на меті посилення та зміцнення зобов'язань організації перед 193 своїми країнами-членами як на регіональних рівнях, так і світовому.

Аналіз досліджень цієї проблеми. До питань, пов'язаних із підтримкою міжнародної безпеки, яка є глобальною проблемою людства, розшуку особи як однієї з форм міжнародного співробітництва держав у сфері боротьби зі злочинністю, окремих організаційно-правових і теоретичних аспектів професійної діяльності працівників Інтерполу стосуються роботи українських та зарубіжних дослідників: О. Г. Колба, І. О. Осташевського, О. Культенка, І. Басисти, Ф. Бреслера, Джуліо Калькури, Г. Гайової, О. Г. Душейко, І. І. Брус й ін.

Мета статті – розкрити та проаналізувати змістову характеристику Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол, причини та передумови її створення як міжнародної організації для боротьби з транснаціональною злочинністю відповідно до законодавства країн-учасників.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблеми міжцивілізаційної взаємодії у ХХІ ст. постають найбільш актуальними, вагомими й водночас складними в їх розв'язанні, у тому числі в контексті міжнародних проблем. Глобальна безпека має загальний і всеосяжний характер. Вона є видом безпеки для всього людства, тобто захистом від небезпеки світового масштабу, що загрожує існуванню людства. Після завершення Другої світової війни виникають нові можливості для розвитку країн світу, з'являються передумови для діалогу різних цивілізацій.

Із позицій сучасних концепцій безпеки та відповідної термінології безпекова складова частина трактується як набагато ширша субстанція, ніж тільки оборонна й військова. До безпекових питань відносять практично всі сфери міжнародного буття, де існують різнопланові загрози. Водночас усі варіанти визначення явища безпеки збігаються на конкретному формулюванні: «Безпека – стан захищеності людини, суспільства, держави». Згадаємо й інше визначення: «Безпека – це відсутність загроз». Хоча група дослідників військової академії у Вест-Поїнті (США) додає: «Безпека в об'єктивному плані – відсутність загроз національним цінностям суспільства, а в суб'єктивному вимірі – відсутність страху, що ці цінності можуть бути піддані руйнації» [1].

Нині перед світовим товариством стоять нові завдання, без ефективного виконання яких міжнародна безпека не буде стабільною та довгостроковою. У сучасному світі все більшого значення набувають економічні й інформаційні аспекти забезпечення безпеки через нерозв'язані глобальні проблеми сучасності, такі як екологічна, енергетична, продовольча, що наповнюють новим змістом поняття міжнародної безпеки [2].

Міжнародний розшук особи є однією з форм міжнародного співробітництва держав у сфері боротьби зі злочинністю, що проявляється у вигляді надання міжнародної правової допомоги правоохоронним органам різних держав світу. Він багатогранне явище та доволі складний і тривалий процес. Власне, ідея зародження й створення Інтерполу була викликана науково-технічним прогресом, бурхливим розвитком торгових відносин, а також прискореними темпами урбанізації великих міст, що, безсумнівно, сприяли спрощенню та покращенню життя людей у багатьох сферах. Але на межі XIX й XX ст. це призвело у тому числі й до істотного зростання рівня злочинності по всьому світу. Така ситуація змусила тогочасне світове співтовариство замислитися над необхідністю координації зусиль кримінальної поліції різних країн світу в боротьбі зі злочинністю, яка становить загрозу багатьом державам. Про необхідність такої взаємодії вперше заявлено на установчих зборах Міжнародного союзу з кримінального права, які відбулися ще в 1889 р. Проте водночас ця ідея, на жаль, не отримала практичного втілення. У подальшому проблеми боротьби з міжнародною злочинністю обговорювалися ще на численних конференціях і конгресах: у 1905 р. в Буенос-Айресі, 1909 р. – у Мадриді, 1912 р. – у Сан-Паулу, у 1913 р. – у Вашингтоні. Центральним органом з організації міжнародного розшуку визнано Міжнародну організацію кримінальної поліції – Інтерпол, утворену 7 вересня 1923 р. за рішенням Міжнародного поліцейського конгресу, що проводився в м. Відні (Австрія). В. В. Величко, досліджуючи вказане питання, запропонував виокремити такі етапи становлення й розвитку Інтерполу:

1. Із 1889 до 1914 р. – початок оформлення статусу міжнародного утворення на рівні налагодження інтеграційних зв'язків між поліцейськими підрозділами різних країн, переважно європейських;

2. Із 1923 до 1946 р. відзначало створенням організаційної структури міждержавного утворення, що реалізувало свій статус як міжнародна комісія кримінальної поліції, а також ухвалення її Статуту;

3. Із 1946 до 1956 р. діяльність Міжнародної комісії кримінальної поліції (МККП), що розпочалась із запровадження в 1946 р. терміна

«Інтерпол», характеризувалася суттєвою зміною принципів і настанов Комісії, а також оновленням нормативно-правових засад її функціонування, що відображено в уточненні цілей та завдань;

4. Із 1956 до 1989 р. відзначено ухвалення нового Статуту, певну зміну в статусі цього міжнародного утворення й офіційним закріпленням назви «Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол»;

5. Із 1989 р. до сьогодні, часу активізації залучення широкого кола країн пострадянського простору до міжнародної співпраці в напрямі боротьби зі злочинністю й напрацювання нових механізмів і методів протидії злочинним проявам [3].

Співробітництво поліцейських органів у межах Інтерполу засновано на діях, що застосовуються цими органами на території своїх країн відповідно до їхніх національних законодавств. Усі країни, що входять до Інтерполу, мають рівні права, незалежно від розміру їх фінансових внесків. На сьогодні членами Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерпол є 194 держави світу [4].

Ідеологом заснування Інтерполу є видатний німецький кримінолог Франц фон Ліст, який у 1893 р. виступив із пропозицією утворення міжнародної організації, метою котрої було б переслідування злочинців у межах Європи. Становлення й розвиток Інтерполу формує інститут міжнародного співробітництва у протидії злочинності. Криміналістичні дослідники країн світу, характеризуючи таку складну організацію, як Інтерпол, простежують процес виникнення, еволюцію, її роль і місце в науці міжнародного кримінального права. Аналізу соціально-правових витоків заснування й діяльності Інтерполу стосуються наукові праці вченого Ф. Бреслера. «На зламі ХІХ і ХХ століть виник абсолютно новий і небезпечний феномен: злочинність стала міжнародною. Зі злочинцями вже не можна було справитися в рамках законодавства окремої країни» [5].

Інтерпол покликаний сприяти міжнародному співробітництву в поліцейських операціях, навіть якщо дипломатичні відносини не існують між окремими країнами [6]. Як слушно зазначив О. Культенко, українською актуальною сьогодні є проблема розробки об'єктивних критеріїв оцінки правових моделей Національних центральних бюро Інтерполу в інших державах, оскільки це конче важливо для забезпечення функціональності права України в епоху глобалізації в боротьбі зі злочинністю [7].

Становлення й розвиток Інтерполу формує інститут міжнародного співробітництва в протидії злочинності. У дослідженні такої складної організації, як Інтерпол, у кримінальному праві світу не можна оминати

історико-правового аспекту, який дасть змогу простежити виникнення та еволюцію такої фундаментальної структури, а головне – установити його нинішнє місце в науці міжнародного права. Загалом, аналізу історичних та соціально-правових витоків заснування Інтерполу стосуються наукові праці зарубіжних учених: І. Дайчмана, М. Фунера, Ф. Бреслера, М. Андерсона й ін. [8].

Наприкінці XIX – початку XX ст. перед правоохоронними органами всього світу дедалі частіше почало поставати питання розшуку та затримання осіб, які вчинили злочини й переходять від кримінальної відповідальності за кордоном. Реалії суспільного життя, а саме розвиток економічних, політичних і соціальних зв'язків між державами, призвели до інтегрування злочинності на міжнародний рівень. Саме тоді виникла потреба у створенні міжнародної поліцейської організації для забезпечення належної співпраці правоохоронних органів різних держав у боротьбі проти міжнародної (або транснаціональної) злочинності.

Історичні корені міжнародного співробітництва в протидії злочинності сягають витоків виникнення держави й права, насамперед це стосується інституту екстрадиції (видачі злочинців). Стратегічним планом удосконалення діяльності Інтерполу передбачено програму інформаційного розвитку, мета якої – забезпечення всіх країн-членів Інтерполу сучасними спеціальними засобами телекомунікацій. Із розвитком Інтерполу формується інститут міжнародного співробітництва в протидії злочинності [9].

У 1889 р. відбулось установче засідання Міжнародного союзу кримінального права, який вважав своїм завданням наукове вивчення злочину, його причин і засобів протидії. Учасники Союзу констатували появу «міжнародної злочинності» й закликали поліцейських різних країн до узгоджених дій для її подолання. Водночас з'явилися пропозиції підвести під співробітництво поліції постійно чинну, організаційно-оформлену базу – спочатку на національному, а потім і міжнародному рівні. Проте водночас ідея, на жаль, не отримала практичного втілення.

Для створення міжнародної поліції багато зробив Едвард Генрі в 1901 р. Він організував у Сконланд-Ярді центральне відділення дактилоскопії й запропонував усім заінтересованим спеціалістам узяти участь у її вивченні. У подальшому на міжнародній конференції криміналістів німецькомовних країн, засідання якої відбулось у 1905 р. у Гамбурзі (Німеччина), здійснено спробу поєднати зусилля в боротьбі з міжнародною злочинністю. На 10-й міжнародній асамблеї в Гамбурзі криміналісти прийняли резолюцію, що підтверджувала те,

що зростаючий попит на туризм і закордонні подорожі сприяє появі нових форм міжнародної злочинності. Для її вивчення й попередження потрібно було організувати сумісні міжнародні акції. У всіх країнах у складі поліцейських підрозділів передбачалось організувати центральні бюро, до завдання яких належать обмін інформацією про міжнародну злочинність із метою запобігання їй і попередження її; покращення прямих стосунків між собою [10].

Проблеми боротьби з міжнародною злочинністю в майбутньому обговорювалися на багатьох світових конференціях і конгресах. Потрібно зазначити, що в період із 14 по 20 квітня 1914 р. у Монако відбувся найбільш представницький I Міжнародний конгрес кримінальної поліції з ініціативи глави держави принца Альберта I. Це був перший вагомий крок на шляху створення Інтерполу. На цьому заході представники 14 країн (у т. ч. чиновники органів внутрішніх справ Російської та Австро-Угорської імперій, до складу яких входили на той час українські землі) обговорювали питання координації зусиль поліцейських органів різних держав для боротьби зі злочинністю. Основними питаннями порядку денного Конгресу стали:

- уніфікація процедури екстрадиції злочинців;
- міжнародна превентивна антропометрія;
- заснування відділу з обліку міжнародної кримінальної інформації;
- розробка заходів із прискороного та спрощеного арешту злочинців.

На сторінках «Jornal de Monaco» опубліковано офіційну статтю про Перший міжнародний конгрес кримінальної поліції разом із сучасною символікою організації.

Перша світова війна знівелювала не лише реалізацію планів діяльності кримінальної поліції та всі раніше прийняті резолюції, оскільки загострила проблеми міжнародної злочинності в більш гострій формі. Мораль воєнного часу зробила сильний вплив на людей середнього класу, зробивши більшість із них егоїстичними, скупими, неморальними. Різко виріс рівень злочинності, особливо на ґрунті наркоманії й алкоголізму. Тому питання об'єднання зусиль кримінальної поліції проти злочинності на міжнародному рівні набуло особливої актуальності.

По завершенню Першої світової війни, яка змінила обличчя Європи і її стабільність, з'явився новий вид міжнародної злочинності, що була породжена бідністю та голодом. Це створило найсприятливішу ситуацію для процвітання різного виду шахрайства, фальшивомонетництва, контрабанди й чорного ринку [11].

Із розпадом імперій та утворенням нових держав, які вимагали повної автономії, постало питання про співпрацю поліцейських органів різних країн. Йоганн Шобер – шеф австрійської поліції й одночасно керівник поліції міста Відень, неординарний поліцейський і політик – отримав міжнародне визнання своєї роботи як поліцейського адміністратора та став відомим як «батько Інтерполу». У його відомстві зберігалися поліцейські архіви міста Відня, які були найширшими в Європі. Усі поліцейські сили новоутворених країн намагались отримати доступ до них.

3 вересня 1923 року у Відні розпочав роботу Другий міжнародний конгрес кримінальної поліції, у якому взяли участь представники 17 країн (138 делегатів), у т. ч. майже з усієї Західної Європи. На ньому представлено всі континенти, крім Австралії. Потрібно зазначити, що на Конгресі не були присутні делегати від Великобританії, оскільки її вищі поліцейські керівники впевнені у своїй репутації «найкращої поліції світу». Йоганн Шобер у вступному слові зазначив: «Наша мета – не тільки налагодити зв'язок із поліцейською владою новоутворених країн на території колишньої імперії. Ми хочемо встановити контакти між людьми у всьому світі».

На порядок денний Віденського поліцейського конгресу винесено такі питання, як:

- організація міждержавних зв'язків органів кримінальної поліції (зокрема створення інституту поліцейських аташе в складі дипломатичних місій);
- видача та висилка заарештованих злочинців;
- уведення міжнародної ділової мови поліцейських органів;
- розвиток криміналістичної науки.

Конгрес пройшов у дебатах і завершився створенням нової у світовій практиці поліцейської організації – Міжнародної комісії кримінальної поліції з постійним Міжнародним бюро у Відні й Генеральною асамблеєю, яку передбачено проводити щорічно в різних європейських столицях [12]. Лише в 1946 р. Комісія отримала свою нинішню назву «Інтерпол» (скорочена форма від «Міжнародна поліція»).

У 1956 р. прийнято новий Статут Інтерполу, який практично не змінився до цього часу [13]. Цим документом Комісію перейменовано на Міжнародну організацію кримінальної поліції – Інтерпол. Згідно з прийнятим Статутом, основні завдання й цілі полягають у забезпеченні найбільш широкої співпраці між заінтересованими органами кримінальної поліції в рамках чинного національного законодавства країн-учасниць

Інтерполу з чітким дотриманням положень Всесвітньої декларації прав людини [14].

Місцем перебування керівних органів Міжнародної організації кримінальної поліції (далі – МОКП) Інтерпол визначено Францію, м. Ліон. Будь-яка країна може уповноважити свій офіційний орган, функції якого співвідносяться з діяльністю Організації, виступати членом Організації [15].

Відповідно до Статуту, Інтерпол охоплює Генеральну Асамблею, виконавчий комітет, Генеральний секретаріат, Національні центральні бюро, радників. Згідно з принципами Плану стратегічного розвитку Інтерполу та задля вдосконалення функціонування Організації Генеральний секретаріат Інтерполу в Ліоні реструктуровано. Нова організаційна структура, яка офіційно вступила в силу 17.09.2001 р., мала на меті посилення й зміцнення зобов'язань Інтерполу перед 184 своїми країнами-членами як на регіональних, так і на національних рівнях. Створено новий директорат для регіональних і національних служб поліції, який охоплює п'ять субдиректорів: африканський, американський, азійський і південнотихоокеанський, європейський, середньосхідний, а також Субрегіональне координаційне бюро.

Усі країни, що входять до Інтерполу, мають рівні права незалежно від розміру їхніх фінансових внесків.

Національне центральне бюро Інтерполу в Україні є специфічним підрозділом, який належить до структури національних правоохоронних органів на правах організатора й координатора міжнародної співпраці у сфері протидії злочинності та надання безпосередньої правової допомоги [16]. Це орган наділений відповідною правозастосовною компетенцією й водночас залишається невід'ємним елементом Інтерполу, що покликаний сприяти втіленню на території нашої країни стратегічних рекомендацій, які видаються пленарними органами як в особі Генеральної Асамблеї, так і постійно діючих в особі Генерального секретаріату, виконавчого комітету, а також НЦБ, які чинні в інших країнах [17].

НЦБ в Україні має ознаки оперативно-розшукової діяльності та послуговується Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», яка визначена як «система гласних і негласних пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів, що здійснюється із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів» [18].

Одним із нормативних актів, що безпосередньо встановлює засади діяльності апарату НЦБ Інтерполу, є Інструкція «Про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні в попередженні, розкритті та

розслідуванні злочинів», затверджена спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Державного комітету у справах охорони Державного кордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 9 січня 1997 р. № 3/1/2/5/2/2 [19].

Уряд незалежної України наприкінці 1992 р. звернувся до Генерального секретаря Інтерполу з проханням прийняти Україну до складу організації (Постанова КМУ України № 555 від 30.09.1992 р.). Також Уряд виділив необхідні для цього кошти. Ця заява розглянута та задоволена під час проведення 61-ї Генеральної Асамблеї Інтерполу, яка відбулася в Дакарі в період із 4 по 10 листопада 1992 р., де прийнято Україну до організації [20].

На сучасному етапі на перший план у НЦБ Інтерполу в Україні вийшли такі напрями діяльності, як боротьба зі злочинами у сфері економіки, зокрема з відмиванням коштів, отриманих злочинним шляхом, боротьба зі злочинністю у сфері високих технологій, боротьба з міжнародними організованими злочинними угрупованнями, а також боротьба зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, нелегальною міграцією, розповсюдженням дитячої порнографії за допомогою всесвітньої мережі «Інтернет», установлення місцязнаходження безвісти зниклих громадян, ідентифікація невпізнаних трупів і міжнародний розшук правопорушників [21, 22].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Діяльність Інтерполу в сучасних умовах країнами-учасницями здійснюється під девізом: «Об'єднаємо поліцію для безпеки світу». Інтерпол – міжнародна міжурядова організація, друга за розміром учасників після ООН. До її складу входять 194 країни світу, які фінансують організацію на суму \$59 мільйонів шляхом щорічних внесків. Вона займається пошуком певного об'єкта, людини, сприяє пошукам поліції різних країн світу. Заснована як Міжнародна комісія кримінальної поліції (англ. *International Criminal Police Commission*) у 1923 р., а з 1956 р. використовується назва – Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол (англ. *International Criminal Police Organization, ICPO*).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колб, О. Г. Копотун, І. М., Савченко, А. В. (2021). Теорія безпеки: курс лекцій: навч. посіб. / за заг. ред. д-ра. юрид. наук, проф., заслуженого юриста України Колба О. Г. Луцьк: Вид-во «Терен», 504 с.

2. Васильєв, Г. Ю (2014). Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*, № 2 (21). Харків, с. 155–166.

3. Величко, В. В. (2012). Історичні аспекти створення і становлення Інтерполу як міжнародної організації. *Форум права*, № 3, с. 101–106. URL: <http://www.nbu.gov.ua>

4. Басиста, І. В., Галаган, В. І., Калачова, О. М., Максимів, Л. В. (2016). Міжнародний розшук та видача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення: навч. посіб. Київ, 277 с.

5. Фентон Бреслер. Інтерпол. Центрполиграф (1996). URL: avidreaders.ru/download/

6. Брус, І. І. (2014). Організаційно-правові аспекти функціонування національного центрального бюро Інтерполу в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*, с. 189–192.

7. Культенко, О. В. (2013). Інтерпол. Еволюція структури та діяльності: монографія. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. Володимира Винниченка, 176 с.

8. Культенко, О. В. (2010). Історичні та соціально-правові витоки заснування Інтерполу. *Держава і право*, № 47, с. 521–527.

9. Фондова лекція на тему «Міжнародно-правові засади діяльності та інституційна система Інтерполу». Кафедра конституційного та міжнародного права Національної академії внутрішніх справ. Київ, 2014.

10. Джуліо, Калькара (2020). Транснаціональна поліцейська мережа, що співпрацює в межах закону: дослідження походження Інтерполу. Опубліковано в Інтернеті 30 лип. 2020 р., с. 521–548.

11. Осташевський, І. О. (2017). Правові системи. *Науково-практичний електронний журнал*, № 3/4, с. 120.

12. Статут Міжнародної комісії кримінальної поліції від 07 вересня 1923 року. Відень. Офіційний сайт Інтерполу. interpol.int

13. Статут Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерполу від 13.06.1956 (зі змінами): [міжнар. док. від 13.06.1956 р.]. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_142

14. Гайова, Г. (2006). Правові основи діяльності Інтерполу, його роль і місце в системі органів правопорядку. *Підприємництво. Господарство. Право*, № 5, с. 114–118.

15. Офіційний сайт Інтерполу. URL: interpol.int

16. Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про створення підрозділів Укрбюро Інтерполу» від 15 лют. 1995 р., № 104.

17. Душейко, О. Г. (2066). Міжнародний розшук: теорія і практика: монографія. Київ: КНТ, 168 с.

18. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ (Редакція станом на 01.01.2022).

19. Інструкція «Про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

20. Постанова КМУ «Про вступ України до Інтерполу» № 555 від 30.09.1992 р.

21. Постанова Кабінету Міністрів України «Положення про національне центральне бюро Інтерполу» від 25 берез. 1993 р., № 220.

REFERENCES

1. Kolb, O. G. Kopotun, I. M., Savchenko, A. V. (2021). Security theory: course of lectures: study guide /in general ed. D. Yu. B. Sc., Prof., Honored Lawyer of Ukraine Kolba O. H. Lutsk: Teren Publishing House, 504 p.
2. Vasiliev, G. Yu. (2014). Maintaining international security is a global human problem. *Bulletin of the National University «Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise»*, No. 2 (21). Kharkiv, p. 155–166.
3. Velichko, V. V. (2012). Historical aspects of the creation and formation of Interpol as an international organization. *Law forum*, No. 3, p. 101–106. URL: <http://www.nbu.gov.ua>
4. Basista, I. V., Galagan, V. I., Kalachova, O. M., Maksimiv, L. V. (2016). International search and extradition of a person who has committed a criminal offense. Education manual. Kyiv, 277 p.
5. Fenton Bresler. Interpol. *Tsentrpoligraf* (1996). URL: avidreaders.ru/download/
6. Brus, I. I. (2014). Organizational and legal aspects of the functioning of the national central bureau of Interpol in Ukraine. *Legal scientific electronic journal*, p. 189–192.
7. Kulenko, O. V. (2013). Interpol. Evolution of structure and activity. Monograph. Kirovohrad: Volodymyr Vinnichenko State University of Civil Engineering, 176 p.
8. Kulenko, O. V. (2010). Historical and socio-legal origins of the establishment of Interpol. *State and law*, No. 47, p. 521–527.
9. Foundation lecture on «International legal basis of activity and institutional system of Interpol». Department of Constitutional and International Law of the National Academy of Internal Affairs. Kyiv, 2014.
10. Giulio, Calcara (2020). A Transnational Police Network Cooperating Within the Boundary of the Law: Exploring the Origins of Interpol. *Published online July 30*, pp. 521–548.
11. Ostashevsky, I. O. (2017). Legal systems. *Scientific and practical electronic magazine*, № 3/4, p. 120.
12. The Charter of the International Criminal Police Commission dated September 7, 1923. Vienna. Official site of Interpol. interpol.int
13. Statute of the International Criminal Police Organization Interpol dated 13.06.1956 (with amendments): [international document dated 13.06.1956]. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_142
14. Gaiova, H. (2006). Legal bases of Interpol's activities, its role and place in the system of law enforcement agencies. Entrepreneurship. *Household. Right*, No. 5, p. 114–118.
15. Official site of Interpol. URL: interpol.int
16. Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine «On the establishment of units of the Ukrainian Interpol Bureau» of February 15, 1995, No. 104.
17. Dusheyko, O. H. (2006). International search: theory and practice: monograph. Kyiv: KNT, 168 p.
18. Law of Ukraine «On operational and investigative activity» dated February 18, 1992, No. 2135–XII (Editorial as of January 1, 2022).
19. Instruction «On the procedure for the use by law enforcement agencies of the capabilities of the National Central Bureau of Interpol in Ukraine in the prevention, detection and investigation of crimes». URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
20. CMU Resolution «On Ukraine's Accession to Interpol», No. 555 of September 30, 1992.

21. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Regulations on the National Central Bureau of Interpol» dated March 25, 1993, No. 220.

Матеріал надійшов до редакції 07.06.2022 р.

УДК 321.01+330.101](100)

Сергій Філіпов,

аспірант кафедри міжнародних відносин,

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,

serfilipov@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3675-2808

DOI 10.29038/2524-2679-2022-02-28-43

АНАЛІЗ СИНЕРГЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ КОНСТРУЮВАННЯ МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

У статті проаналізовано структурно-функціональну модель конструювання ментального простору. Загалом вона демонструє ключові точки для впливу на ментальний простір, що дають змогу управляти ним як динамічною складністю. «М'яке» управління без жорсткого нав'язування сценаріїв розвитку уможливають ефективний вплив на систему та конструювання бажаних результатів. Адже ментальний простір – це відкрита система, вона піддається впливу ззовні й подальшому конструюванню. У цій роботі детально проаналізовано основні структурно-функціональні елементи вказаної моделі.

Досліджено проходження системою ментальних конструктів точки біфуркації, яка є збуренням у певній частині ментального простору. Розглянуто принципи провокації такої системи на збурення та подальше проходження точки біфуркації. Підштовхування системи до точок біфуркацій є ефективним методом управління ментальним простором. Уведення потрібного дискурсу дає змогу загострювати суперечності в суспільстві й підводити систему до кризи, після чого систему можна виводити на потрібний стан в інтересах ініціатора конструювання ментального простору.

Сценарне управління, яке описане в межах синергетичної моделі, уможлиблює охоплення спектра можливих варіантів розвитку системи після точки біфуркації. У статті виокремлено основні етапи конструювання ментального простору з погляду синергетики й хаотичних систем. Випрацьовано методику конструювання атракторів для ментального простору в міжнародних відносинах. Із погляду конструктивізму, національні інтереси ґрунтуються на ідентичностях. У нашій статті розвивається ця ідея. Національні інтереси можуть конструюватися через атрактори, котрі є стійкими патернами ментальних конструктів у відкритій системі ментального простору міжнародних відносин. Ці методи конструювання мають синергетичну основу в тому сенсі, що вагомий вплив досягається завдяки незначним імпульсам до відкритої системи ментального простору.

Ключові слова: ментальний простір, ментальний конструкт, синергетика, конструювання реальності, міжнародна пропаганда.

Serhii Filipov,

Oles Honchar Dnipro National University,

ORCID ID: 0000-0002-3675-2808

NALYSIS OF THE SYNERGETIC MODEL OF MENTAL SPACE CONSTRUCTION IN INTERNATIONAL RELATIONS

The article analyzes the structural and functional model of mental space construction. In general, this model demonstrates the key points for influencing the mental space, allowing it to be managed as a dynamic complexity. «Soft» management without rigid imposition of development scenarios provides an opportunity to effectively influence the system and design the desired results. After all, mental space is an open system, it is subject to external influence and further construction. In this work, the main structural and functional elements of this model are analyzed in detail.

The studied passage of the bifurcation point through the system of mental constructs, which is a disturbance in a certain part of the mental space. The principles of provocation of such a system to perturbation and subsequent passing of the bifurcation point are considered. Pushing the system to bifurcation points is an effective method of managing mental space. The introduction of the necessary discourse makes it possible to exacerbate contradictions in society and bring the system to a crisis, after which the system can be brought to the desired state in the interests of the initiator of the construction of the mental space.

Scenario management, which is described in the framework of the synergistic model, allows you to cover the spectrum of possible options for the development of the system after the bifurcation point. The article highlights the main stages of constructing mental space from the point of view of synergy and chaotic systems. A method of constructing attractors for mental space in international relations has been developed. From the point of view of constructivism, national interests are based on identities. This article develops this idea. National interests can be constructed through attractors, which are stable patterns of mental constructs in the open system of the mental space of international relations. These methods of construction have a synergistic basis in the sense that a significant impact is achieved through minor impulses to an open system of mental space.

Key words: mental space, mental construct, synergy, construction of reality, international propaganda.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Синергетична модель ментального простору дає можливість побудувати принципово нову систему взаємозв'язків та взаємозалежностей між ментальними конструктами. Такий підхід сприяє випрацюванню принципово інших методів до управління ментальним простором у міжнародних відносинах, а також до його конструювання. Синергетичний погляд на ментальний простір дає змогу знаходити нелінійні методи впливу на систему, жорстко не нав'язуючи їй сценаріїв розвитку. Управління ментальним простором так чи інакше зводиться до його конструювання, оскільки метою є утворення нових ментальних конструктів, які відповідають інтересам ініціаторів процесу.

Із погляду синергетики в моделі конструювання ментального простору в міжнародних відносинах виокремлено три стратегічні напрями для спрямування ресурсів, що дає змогу досягати цілей із конструювання:

1) малий резонансний вплив, що стосується передусім точок біфуркації, але ними не обмежується. Малі резонансні впливи можуть мати ефективніший вплив на систему, порівняно зі значними, але нерезонансними впливам;

2) прописування сценаріїв розвитку системи. Практики сценарного планування дають змогу охопити спектр можливих варіантів розвитку системи після точки біфуркації.

3) конструювання атракторів. Це пошук або закладення нових патернів, які повинні стати привабливими для системи.

Звісно, у рамках цієї роботи не розглядається модель, що всі значущі точки біфуркації є штучно сконструйованими та відповідають інтересам певних груп. Строго кажучи, це й не виключається, оскільки така дискусія не здійснюється, тому що завданням цієї роботи є дослідження саме штучних чинників конструювання поза конспірологічними теоріями. Тут не ставимо мети довести чи, навпаки, спростувати чийсь вину у створенні конфліктів. Проте в межах демонстрації синергетичності моделі міжнародних відносин, тут будуть наводитися різні приклади, без огляду на достовірність тверджень авторів різних наукових публікацій. Це важливо підкреслити, щоб продемонструвати важливість наративів, які існують у тому числі й на шпальтах наукових робіт. Тим більше, що в рамках конструктивістських парадигм дійсності відводиться мало уваги, аж до радикальних тверджень на кшталт «дійсності не існує — її конструюють» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття ментального простору в міжнародних відносинах ще мало досліджене. Оскільки воно вже стало міждисциплінарним, то його розгляд – надбання вчених із різних галузей. Розпочалося це з наук когнітивного спрямування. Піонерами вважають Ж. Фоконьє та М. Тернер, пізніше їхні ідеї розвивали Т. Оклі та Ш. Колзон. Дж. Лакофф писав про ментальний простір як засіб концептуалізації мисленнєвої діяльності.

В. Франкл, К. Левін розглядали ментальний простір у рамках неklasичної психології як багатовимірний світ людини. У «географічній психології» розглядалася «ментальна карта», яка теж описувала феномен внутрішнього світу людини і його багатовимірність. Пізніше ідеї ментального простору як феномену психіки досліджували В. Ключко, Т. Ходжабагіянц, А. Леонтєва.

Концепцію триалектичного ментального простору як блендингу просторів реального й віртуального випрацювали М. Косарі та А. Амурі. Її розвивали Е. Соджа й В. Шойнар.

Щодо дослідження ментального простору українськими вченими, то у філософсько-культурологічному вимірі його розглядала українська вчена О. Стасевська, як світоглядну матрицю – колектив українських науковців під керівництвом Л. Анучиної. І. Ковальська-Павелко трактує ментальний простір як місце концептуалізації історичної пам'яті людини. Також ментальний простір досліджували Ю. Купчишина, Ю. Давидюк, В. Ущина. У міжнародних відносинах ментальний простір ще мало вивчений, особливо з погляду синергетичності. Його конгруентність описали

І. Іщенко, О. Башкеєва, П. Петров. Також про синергетичний підхід писали А. Ніколаєва, Н. Далевська. Загалом же ця тема є маловивченою й перспективною для досліджень.

Мета статті – аналіз структурно-функціональної моделі конструювання ментального простору в міжнародних відносинах із погляду синергетики.

Методика дослідження. У цій статті використано синергетичний підхід до дослідження динамічних складностей, що дає змогу використовувати інструментарій управління відкритою системою. Також застосовано синтез та аналіз як метод дослідження складових частин моделі конструювання ментального простору в міжнародних відносинах. Цю модель розглянуто за її елементами відповідно до структурно-функціонального методу, оскільки розкрито всі елементи згідно зі своєю функціональною приналежністю. Також іноді використовували підхід із погляду дискурс-аналізу.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Тепер розглянемо їх більш детально. Малий резонансний вплив передбачає конструювання точок біфуркації, котрі призводять систему до кризи. У такі моменти її легше піддати змінам у потрібному для ініціатора напрямі. Оскільки індивіди сприймають дійсність через її інтерналізацію [2], то, відповідно, у такій інтерналізованій реальності, яка складається з ментальних конструктів і їх взаємодії, існують точки біфуркації. Тож потрібно розглянути більш детально принципи конструювання таких точок.

Аналізуючи приклади таких точок біфуркації, після проходження яких міжнародна система змінюється, напрошується бажання їх поділити на штучні та природні. Наприклад, пакт Молотова-Ріббентропа можна віднести як до випадку утворення штучної точки, оскільки в його основу покладено перерозподіл зон впливу в тодішній міжнародній системі [3]. А політичний процес в Україні 1917–1921 рр. може розглядатися як випадки природних точок біфуркації й навіть вестися дискусія – це одна така точка чи їх було багато [4]? Однак у межах цієї роботи такої систематизації свідомо уникатимемо, бо важливішим буде дискурс щодо таких точок, аніж справжня їх природа або причини.

Більш сучасний приклад точки біфуркації – це пандемія COVID-19. Вона не лише розділила світ на періоди «до» та «після» початку першої хвилі вірусу, але й зненацька змінила деякі характеристики міжнарод-

них відносин. Це стосується також зовнішнього вигляду «картинки» міжнародних переговорів і способу комунікацій між акторами й заходами безпеки тощо. Країни США та Китай звинувачують одна одну у створенні вірусу [5], а світова економіка загрузла в рецесії на тлі збагачення медичних корпорацій.

Точка біфуркації часто пов'язана саме з кризовими процесами. У такі моменти система стає більш чутливою до імпульсів, які до неї надходять. Власне, у цьому й полягає вищеописаний принцип малого резонансного впливу на неї. Незначний вплив на систему призводить до суттєвих змін у процесах. На цьому етапі не ставиться мета нав'язати системі шляхи для розвитку. Видається більш точним термін «вплинути» на неї в точці біфуркації. «Скоріше необхідно зрозуміти, як сприяти їхнім власним тенденціям розвитку, як виводити системи ні ці шляхи» [6, с. 4]. Тобто розвиток системи не стає керованим. Це резонансний вплив на систему, яка є самокерованою.

Потрібно уточнити, що точка біфуркації є точкою в топографічному сенсі, а не в часовому. Ситуація для системи, коли вона перебуває в такій точці, може затягуватись у часі. У часовому вимірі – це вже не точка, її умовно можна зобразити у вигляді відрізка. Це є очевидним, тому що точку на осі координат неможливо уявити, якщо час для нас недискретний, а процеси змін не трапляються миттєво. Для системи, яка піддається кризовим збуренням, – це все одно точка перед фазовим переходом у новий стан. Хоча в часовому вимірі процеси дійсно можуть прискорюватися, особливо коли спостерігаємо так званий режим із загостренням [6]. У такому випадку система перебуває в режимі надшвидкого розвитку процесів.

Стосовно штучного конструювання точок біфуркації, ураховуючи інтереси ініціатора такого процесу, це може викликати інтерес для впливу на систему. У міжнародних відносинах це може виглядати як підштовхування системи (наприклад певної країни або союзу декількох) до проходження через кризу. Найбільш доцільним шляхом убачається пошук та загострення суперечностей, які доводяться до кризи. Це стратегії так званих «гібридного протистояння» або «гібридної війни». Найчастіше це називається керованим хаосом.

Сутність теорії керованого хаосу полягає в просуванні з боку гегемона (переважно США) однобічної гегемонії шляхом створення гібридних загроз і хаосу в міжнародних відносинах [7]. Тобто з погляду описувачів теорії, гегемон сіє хаос у міжнародних відносинах, формуючи керований хаос. Тут одразу потрібно зауважити, що зміст слова «хаос»

принципово інший, ніж на сторінках цієї роботи. Там хаос – класичне й навіть античне його розуміння як відсутність порядку, безладна суміш, антитеза порядку. Нагадаю, що в цій роботі під хаосом розуміємо так званий детермінований хаос, який ще умовно можна назвати нелінійною динамікою. Слово «хаос» надійно ввійшло в термінологію синергетики, хоча його часто (на нашу думку, справедливо) критикують за плутанину з античним поняттям.

Якщо проаналізувати цей дискурс, то можна звернути увагу на те, що в подібних роботах посиляються на авторство теорії керованого хаосу С. Манна [8]. Однак у його роботі «Теорія хаосу та стратегічне мислення» [9] не йдеться про сіяння хаосу ні в інтересах гегемона, ні в чийхось інших. Більше того, у цьому випадку простежуємо плутанину в термінології хаосу. У згаданій роботі 1992 р. С. Манн привносить теорію хаосу до військової стратегії, роблячи спроби осмислити її в новій парадигмі. Цитуючи цю роботу, у працях із теорій керованого хаосу чомусь роблять висновки про його напрацювання з сіяння хаосу в міжнародних відносинах. Звісно, у рамках конструктивістського підходу не робимо спроб спростувати звинувачення в бік США щодо ведення ними політики на міжнародній арені. Однак С. Манн у своїй роботі, на яку часто посиляються в роботах про керований хаос, про цей самий хаос не йдеться. Але водночас така теорія викликає інтерес як дискурс та як обґрунтування методики конструювання точок біфуркації в міжнародних відносинах. Існують різні методи з дестабілізації системи, наприклад держави [10], але ми зосередимося на дискурсивних практиках.

Можна виокремити кілька основних етапів у процесі конструювання:

- постановка завдань;
- пошук суперечностей у системі;
- етап загострення протиріч у системі;
- дестабілізація системи;
- проходження системою точки біфуркації;
- вихід системи в новий стан.

Після того, як ставиться завдання та обирається об'єкт впливу, у системі знаходимо суперечності. Тут формується дискурс, через який відбуватиметься актуалізація протиріччя – умовне «розхитування». На етапі загострення дискурс транслюється на цільову аудиторію через відповідні практики. Власне, цей дискурс і викликає це загострення – актуалізацію конфліктних питань у порядку денному суспільства.

Наративи, які транслюються цільовій аудиторії, призводять до дестабілізації системи й наближають стан до точки сингулярності.

Сценарне управління зводиться до роботи зі сценаріями – імовірними послідовностями подій, котрі поєднані в одну систему. Тут потрібно розуміти, що такі сценарії описують складні системи як прості. І справа тут не в спрощенні, до якого вдаються, відкидаючи зі схеми незначні умови. Оскільки ми розглядаємо структурно-функціональну модель стосовно синергетики, тут складність і простота втрачають свою дихотомічність та стають одним єдиним. Детермінізм хаосу формується одночасно цими феноменами, які в лінійній системі виступали б опозитними. О. Князева називає це «простою складністю або складною простотою» [11, с. 36].

У 1997 р. Я. Колвілл увів термін «*simplexity*», яким дав спробу пояснити поєднання складності (*complexity*) із простотою (*simplicity*). Цьому терміну він дав визначення як «організаційних навичок, які характеризують майбутню організацію: поєднання достатньої складності думки з необхідною простотою дій» [12, с. 6–7]. Цей термін показує з цікавого боку підхід до роботи зі складними динамічними системами. Зокрема, такими є як ментальний простір індивіда, так і соціальна мережа таких просторів. Щоб осмислити різномаїття навколишнього середовища, навколишнього світу, потрібно мати складність мислення (*complexity of thinking*). Інакше неможливо проаналізувати велику кількість компонентів, тим більше, якщо вони є частиною динамічної системи, яка багато в чому має риси випадковості та невизначеності. Уся реальність занадто складна для нашого розуміння, але її потрібно осмислювати, щоб краще зрозуміти. Але водночас дії повинні бути максимально простими. На думку Я. Колвілла, дія зменшує невизначеність навколишнього світу. «Дія прояснює ситуації: вона усуває те, що могло бути, шляхом зменшення двозначності – і (...) є центральною для цього спеціального випуску, спрямованого на розробку зв'язків між набуттям сенсу, організацією та оповіданням» [12, с. 7]. *Simplexity* є, як зазначає автор, засобом осмислення й організації зв'язків між конструюванням смислів, організацією й сторітелінгом.

Сценарне управління може використовуватися постійно. Однак ми розглядаємо в контексті, коли воно найбільш ефективно за найменших зусиль. Воно починає втілюватись у життя під час проходження системою точки біфуркації та впливає на вибір системою нового шляху розвитку. Коли з турбулентності виникає лінійний порядок, цей процес ще за інерцією продовжує підтримуватися сценарними методами.

Прописування сценаріїв розвитку для системи, а потім конструювання вибору на користь одного з них – у цьому основна сутність такого управління динамічною складністю. Адже напрям (у нашому випадку – сценарій), за яким рухатиметься система після виходу з точки біфуркації, не є наперед зумовленим. Проходячи через точку біфуркації, система робить вибір із певної множини не зумовлених варіантів.

Розглядаючи ментальний простір усіх членів суспільства взагалі й учасників міжнародного процесу зокрема, звернемо увагу на думку П. Кузика. Він зазначає, що з погляду конструктивізму «інтереси акторів (у тому числі матеріальні) базуються на ідентичностях, які є соціально сконструйованими певним типом взаємодії цих акторів з іншими суб'єктами» [13, с. 98–99].

Розкриємо поняття ідентичності. Концептуально виділяють два основних підходи до визначення поняття ідентичності – психологічний та соціальний. У першому випадку визначення дають, зважаючи на внутрішню узгодженість індивіда із самим собою. У другому випадку ідентичність розглядають у контексті соціології, визначаючи її як набір символічних засобів самовираження, за допомогою яких індивід виражає своє ставлення до різних соціальних категорій [14, с. 99]. Мене більше влаштовує визначення ідентичності Е. Еріксона, яке наводиться там само: ідентичність – це «особовий конструкт, що відображає внутрішню солідарність людини із соціальними, груповими ідеалами і стандартами». Така дефініція поєднує в собі обидва підходи – соціологічний та психологічний, а також робить акцент на конструкті, що ідеально вписується в теорію.

Тепер якщо повернутися до цитати П. Кузика та, підставивши туди визначення ідентичності Е. Еріксона, отримаємо твердження, що інтереси акторів ґрунтуються на певних конструктах, які за своєю суттю є явищем як психологічним, так і соціальним. «Актори часто не можуть визначити, якими є їхні інтереси, допоки вони не будуть знати, що вони представляють – або хто вони такі є – що, зі свого боку, залежить від їхніх соціальних відносин» [15, с. 58]. Отже, можемо дійти висновку, що ідентичність – це певний ментальний конструкт, котрий, із конструктивістського погляду, визначає національні інтереси акторів. У цій парадигмі національні інтереси зводяться до психологічно-когнітивних і соціальних моделей, які піддаються конструкції й деконструкції. Виходячи з визначення атрактора, можемо стверджувати, що ідентичність — це є приклад такого атрактора. Дійсно, він має ознаки як сталої конструкції, так і привабливості для ментального простору.

Тут доцільно нагадати, що класична парадигма конструктивізму міжнародних відносин не відкидає існування реальності та навіть припускає можливість її дослідження [16], на відміну від більш радикальних споріднених теорій постпозитивізму. Тож і в межах цієї роботи не заперечується реальність, а лише використовуються напрацювання для дослідження ментального простору міжнародних відносин. Формуючи такі атрактори як ідентичності, можемо впливати не лише на ментальний простір, але й на національні інтереси акторів міжнародного середовища.

Оскільки ми стверджуємо, що ментальний простір – це феномен, який належить лише індивіду, по суті, є його внутрішнім світом і відображенням реальності. А також заперечуємо існування колективного ментального простору, розглядаючи його як мережу з індивідуальних просторів та які можуть відігравати роль атракторів для індивідуальних ментальних просторів. То, відповідно, ідентичність — це атрактор, що впливає на ментальний простір індивіда. Тобто вплив цього атрактора редукується на індивіда попри те, що його ігнорують як актора в міжнародних відносинах.

Так, як приклад можемо розглянути конструювання ідентифікації. Це питання поляризації українського суспільства, яке описують за логікою гантінгтонівського зіткнення цивілізацій [17], коли дві частини України розглядаються як такі, що належать до різних цивілізацій. Це, зі свого боку, призводить до поляризації, що проходить по осі схід–захід. Подібна ситуація потенційно створює або загострює суперечності в суспільстві, які потенційно є живильним середовищем для конфліктів. Однак П. Кузик спростовує таку думку щодо українського суспільства й стверджує, що Україна не є глибоко розділеною країною. Такий розподіл є, але він досить умовний та не є чітко визначеним. Більше того, лінія розподілу постійно рухається на захід країни, що можна спостерігати, наприклад, із результатів виборів [19].

Оскільки ми свідомо уникаємо дискусій щодо достовірності наративів, то зосередимося на самому такому дискурсі щодо конфліктогенності «лінії розлому». Стосовно конструктивістської парадигми вирішальним є саме публічна промова й транслювання наративів про цивілізаційний конфлікт. Якщо уявити, що про лінію поляризації ніхто б не говорив (як, наприклад, це роблять перед виборами – заради отримання електоральних преференцій), то звичайний індивід не мав би уявлення про такий фундаментальний і, здавалося б, непорушний «розлом». Знову ж таки, уникаючи дискусії про достовірність такого дискурсу,

можемо вже спостерігати його результати. Залучаючись до нього, індивід починає себе ідентифікувати себе відповідно до своєї приналежності та своїх уподобань. Отже, лінія розподілу існує переважно в ментальному просторі та є такою, що сконструйована соціально. І там же формуються два атрактори, які умовно можна назвати «схід» та «захід». Індивід може зробити вибір на користь одного з них – який на момент вибору здаватиметься більш привабливим.

У межах дискурсу про цивілізаційний розлом формується ідентичність, а це, зі свого боку, уже може формувати національні інтереси акторів. За певних умов такий розподіл, вийшовши на міжнародний рівень, може навіть стати нездоланим – наприклад, особи, які приймають рішення, починають мислити в категоріях цього розподілу й робити цивілізаційний вибір. А для цього буває потрібна консолідація суспільства [18], що призводить до «підготовки» суспільства для такого вибору на рівні країни. Зокрема, це передбачає випрацювання інформаційної політики й формування програм із пропаганди, що виводить дискурс про цивілізаційний розлом на національний рівень.

Роль ідентичності як атрактора посилюється під час конфліктів. На думку класика конструктивізму в міжнародних відносинах А. Вендта, актори ведуть себе по-різному в ставленні до партнерів і ворогів, оскільки відрізняється ідентифікація. Це пов'язано з тим, що від ворогів актор очікує на загрозу [16, с. 396–397]. Хоча насправді інший актор, який був ідентифікований як «ворог», може й не мати якихось негативних намірів чи бажань нести загрози.

Конструювання атракторів відбувається через їх уведення в дискурс, який ведеться його ініціаторами. Більш детально це можна розглянути ще на прикладі цінностей, які також закладаються як ментальні конструкти. Так, у ціннісному плані ліберальна парадигма — це «парадигмальна рамка успіху демократії та її спроможності у мінливих умовах глобалізації» [20, с. 102]. Як зазначають О. Токовенко й О. Третяк, зміст сучасного лібералізму полягає не лише в процесах відстоювання прав людини, але й у його універсальності та придатності до різних політичних систем. Відповідно, через ведення ідеологічного дискурсу лібералізму, конструюються ціннісні патерни. Такі цінності мають форму сталих ментальних конструктів, котрим надають привабливості.

Цінність свободи, захисту прав людини, а також зазначеного вище успіху демократії й гнучкість – це такі цінності, котрі через дискурсивні практики просуваються в суспільстві. Наративи через ЗМІ, культуру, спорт, соціальні мережі, лідерів громадської думки тощо транслуються

на аудиторію. Для індивіда це свої імпульси, які викликають збурення в ментальному просторі. Поступово для аудиторії формується привабливість ідей цієї політичної ідеології.

У цьому випадку лібералізм приведений у ролі прикладу. Аналогічно можна говорити про дискурс інших політичних ідеологій основних акторів міжнародних відносин. Але в будь-якому разі основні такі гравці намагаються використовувати з різним ступенем успішності такий спосіб конструювання ментального простору для провадження своєї гегемонії. Так, наприклад, традиційно відрізняється ефективністю своєї soft power західні держави: Сполучені штати Америки, Велика Британія й країни Європейського Союзу. У той час як інші країни, які претендують на статус глобального або регіонального гегемона, зазвичай показують гірші результати [21; 22].

Отже, конструювання атракторів зводиться до просування ментальних патернів через дискурсивні практики. Ми розглядаємо атрактор як окремий випадок ментального конструкту. І. Іщенко вважає, що ментальні конструкти включають такі компоненти, як знання, світосприйняття, ідеологія, чутливість, міфи, вірування, системи цінностей, культурні стереотипи, звичаї та етикет, фантазії, надії й фобії, напівнесвідомі прояви [23, с. 96]. Відповідно, усі ці конструкти можна розглядати як потенційні атрактори, якщо їм надати необхідні якості, які розглядалися вище.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, у цій статті проаналізовано та розвинено синергетичну модель конструювання ментального простору в міжнародних відносинах. Розглядаючи більш детально три базисні напрями для здійснення впливу, робимо висновок про ефективність утілення дискурсивних практик на кожному напрямку.

Точка біфуркації в ментальному просторі формується через дискурсивні практики та являє собою проходження системи ментальних конструктів через кризу у формі збурення. Такий погляд на дискурс «теорій керованого хаосу» продемонстрував хибність використання поняття «хаос», що може призводити до термінологічної плутанини.

Основні етапи процесу конструювання ментального простору можна звести до таких:

– можна виокремити кілька основних етапів у процесі конструювання: постановка завдань; пошук суперечностей у системі; етап загострення

протирич у системі; дестабілізація системи; проходження системою точки біфуркації; вихід системи в новий стан;

– сценарні методи конструювання майбутнього зводяться до роботи зі сценаріями – імовірними послідовностями подій, котрі поєднані в одну систему. Такі сценарії спрощують дійсність та описують складні системи як прості. Стосовно структурно-функціональної моделі через синергетику складність і простоту втрачають свою дихотомічність і стають одним-єдиним.

Конструювання атракторів як метод спрямування системи в потрібному напрямі засвідчило, що ідентичність у міжнародному середовищі зводиться до конструювання стабільних патернів у ментальному просторі. Наративи «цивілізаційний вибір» і «цивілізаційний розлом» стосовно нашої країни є частиною дискурсу з конструювання атракторів.

Також потрібно відзначити перспективні напрями для подальших досліджень. Серед таких убачається розробка методів захисту ментального простору в міжнародних відносинах із погляду синергетики. Адже в цій статті розкрито методику впливу на відкриту систему нелінійної складності, однак поза увагою залишився захист від зовнішніх інтервенцій. Безпека ментального простору є особливо актуальною з огляду на воєнний час і турбулентність міжнародного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Деникин, А., & Деникина, З. (2022). Теория познания, ч. II: Неклассическая и постнеклассическая парадигмы. Litres.
2. Berger, P. L., & Luckman, T. (1966). *Social Construction of Reality: A treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Double Day & Company.
3. Нікітенко, К. В. (2022). Пакт Молотова-Ріббентропа як точка біфуркації світової історії. *The latest problems of modern science and practice*, 1, 185.
4. Польовий, М. А. (2019). Політичний процес національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. в Україні: одна точка біфуркації чи кілька? *Збірники наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса*, с. 91–92.
5. Williams, K. & Cohen, Z & Bertrand, N. Exclusive: Intel agencies scour reams of genetic data from Wuhan lab in Covid origins hunt / CNN. 2021. URL: https://edition.cnn.com/2021/08/05/politics/covid-origins-genetic-data-wuhan-lab/index.html?utm_term=link&utm_source=fbCNN&utm_medium=social&utm_content=2021-08-05T13%3A55%3A07&fbclid=IwAR3IGRmsgEnQTmUEu9AL_ZD-0tyL2AmTboxlJw-BL0vWl89Gnlgkeb0cj2kQ.
6. Князева, Е. Н., & Курдюмов, С. П. (1992). Синергетика как новое мировидение: диалог с И. Пригожиным. *Вопросы философии*, 12, с. 3–20.

7. Летуновский, П. В., & Никоноров, Г. А. (2018). «“Гибридные войны” как элемент стратегии “управляемого хаоса”» в современном глобальном мире. *Этносоциум и межнациональная культура*, (1), с. 72–77.
8. Скакова, Д. А. (2020). Теория «управляемого хаоса»: проблемы и механизм воздействия на мировой порядок. *Студенческие научные исследования*, pp. 108–111.
9. Mann, S. R. (1992). *Chaos theory and strategic thought*. Army War Coll Carlisle Barracks PA.
10. Sharp, G. (2012). *From dictatorship to democracy: A conceptual framework for liberation*. The New Press.
11. Knyazeva, H. (2020). Strategies of dynamic complexity management. *Fore-sight and STI Governance*, vol. 14, no 4, pp. 34–45. (2020). DOI: 10.17323/2500-2597.2020.4.34.45
12. Colville, I., Brown, A. D., & Pye, A. (2012). Simplicity: Sensemaking, organizing and storytelling for our time. *Human relations*, 65 (1), 5–15. <https://doi.org/10.1177/0018726711425617>
13. Кузык, П. (2013). Конструктивістська концепція А. Вендта: від критики міжнародної анархії до ідеї невідворотності світової держави. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*, (32), 98–103.
14. Москаль, Ю. (2006). Ідентифікація й ідентичність у суспільному форматі теоретичного аналізу. *Психологія і суспільство*, (1 (23)), 96–112.
15. Jepperson, R. L. Norms, Identity, and Culture in National Security / R. L. Jepperson, A. Wendt, P. J. Katzenstein. *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* / ed. by P. J. Katzenstein. New York: Columbia University Press, 1996, p. 52–65.
16. Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International organization*, 46(2), 391–425.
17. Huntington, S. P. (2000). The clash of civilizations? *In Culture and politics*, pp. 99–118. Palgrave Macmillan, New York.
18. Поліщук, Ю. (2018). Суспільна консолідація як важливий фактор цивілізаційного вибору України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, (2), 120–133.
19. Kuzyk, P. (2019). Ukraine’s national integration before and after 2014. Shifting ‘East–West’ polarization line and strengthening political community. *Eurasian Geography and Economics*, 60 (6), 709–735. <https://doi.org/10.1080/15387216.2019.1703777>
20. Tokovenko, O. S., & Tretyak, O. A. (2022). Оптимальна політологічна методологія: відповідь з позицій міждисциплінарного синтезу. Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках, 5 (1), 98–104. <https://doi.org/10.15421/342213>
21. Wojciuk, A. (2018). Higher education as a soft power in international relations. In *Handbook of cultural security*. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781786437747.00025>
22. Zellman, A., & Fox, J. (2022). With Friends Like These: Does American Soft Power Advance International Religious Freedom? *Religions*, 13 (6), 502. <https://doi.org/10.3390/rel13060502>

23. Іщенко, Ігор Васильович. Синергетична проекція політико-інституційної взаємодії у нестабільному середовищі. Diss. ступеня д. політ. н.: спец. 23.00. 28 «Політичні інститути та процеси»/ІВ Іщенко.–Дніпропетровськ, 2015.–30 с.

REFERENCES

1. Denikin, A., & Denikina, Z. (2022). Theory of knowledge. Part II. Non-classical and post-non-classical paradigms. Litres (in Russian).
2. Berger, P. L., & Luckman, T. (1966). Social Construction of Reality: A treatise in the Sociology of Knowledge. New York: Double Day & Company (in English).
3. Nikitenko, K. V. (2022). Pakt Molotova-Ribbentropa yak tochka bifurkatsii svi-tovoi istorii. *The latest problems of modern science and practice*, 1, 185 (in Ukrainian).
4. Polovyi, M. A. (2019). The political process of the national liberation struggles of 1917–1921 in Ukraine: one point of bifurcation or several? *Zbirnyky naukovykh prats profesorsko-vykladatskoho skladu DonNU imeni Vasylia Stusa*, 91–92 (in Ukrainian).
5. Williams, K. & Cohen, Z & Bertrand, N. Exclusive: Intel agencies scour reams of genetic data from Wuhan lab in Covid origins hunt / CNN. – 2021. URL: https://edition.cnn.com/2021/08/05/politics/covid-origins-genetic-data-wuhan-lab/index.html?utm_term=link&utm_source=fbCNN&utm_medium=social&utm_content=2021-08-05T13%3A55%3A07&fbclid=IwAR3IGRmsgEnQTmUEu9AL_ZD-0tyL2AmT-boxlJwBL0vWl89Gnlgkeb0cj2kQ (in English).
6. Knjazeva, E. N., & Kurdjumov, S. P. (1992). Synergetics as a new worldview: dialogue with I. Prigozhin. *Voprosy filosofii*, 12, 3–20 (in Russian).
7. Letunovskij, P. V., & Nikonorov, G. A. (2018). «Hybrid wars» as an element of the strategy of «controlled chaos» in the modern global world». *Jetnosocium i mezhnacional'naja kul'tura*, (1), 72–77 (in Russian).
8. Skakova, D. A. (2020). Theory of «Managed Chaos2: problems and mechanism of impact on peace order. *Studencheskie nauchnye issledovanija*, pp. 108–111 (in Russian).
9. Mann, S. R. (1992). Chaos theory and strategic thought. Army War Coll Carlisle Barracks PA (in English).
10. Sharp, G. (2012). From dictatorship to democracy: A conceptual framework for liberation. The New Press (in English).
11. Knyazeva, H. (2020). Strategies of dynamic complexity management. *Fore-sight and STI Governance*, vol. 14, no 4, p. 34–45. (2020). DOI: 10.17323/2500-2597.2020.4.34.45 (in Russian).
12. Colville, I., Brown, A. D., & Pye, A. (2012). Simplexity: Sensemaking, organizing and storytelling for our time. *Human relations*, 65 (1), 5–15. <https://doi.org/10.1177/0018726711425617> (in English).
13. Kuzyk, P. (2013). A. Wendt's constructivist concept: from criticism of international anarchy to the idea of the inevitability of the world state. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Mizhnarodni vidnosyny*, (32), 98–103 (in Ukrainian).
14. Moskal, Yu. (2006). Identification and identity in the social format of theoretical analysis. *Psykhohihiia i suspilstvo*, (1 (23)), 96–112 (in Ukrainian).

15. Jepperson R. L. Norms, Identity, and Culture in National Security / R. L. Jepperson, A. Wendt, P. J. Katzenstein. *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* / ed. by P. J. Katzenstein. New York: Columbia University Press, 1996, p. 52–65 (in English).
16. Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International organization*, 46 (2), 391–425 (in English).
17. Huntington, S. P. (2000). The clash of civilizations? *In Culture and politics*, pp. 99–118. Palgrave Macmillan, New York (in English).
18. Polishchuk, Yu. (2018). Social consolidation as an important factor in the civilizational choice of Ukraine. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. IF Kurasa NAN Ukrainy*, (2), 120–133 (in Ukrainian).
19. Kuzyk, P. (2019). Ukraine's national integration before and after 2014. Shifting 'East–West' polarization line and strengthening political community. *Eurasian Geography and Economics*, 60 (6), p. 709–735. <https://doi.org/10.1080/15387216.2019.1703777> (in Ukrainian).
20. Tokovenko, O. S., & Tretyak, O. A. (2022). Optimal Political Science Methodology: Answer from the Point of View of Interdisciplinary Synthesis. *Epistemolohichni doslidzhennia v filosofii, sotsialnykh i politychnykh naukakh*, 5 (1), 98–104. <https://doi.org/10.15421/342213> (in Ukrainian).
21. Wojciuk, A. (2018). Higher education as a soft power in international relations. *In Handbook of cultural security*. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781786437747.00025> (in English).
22. Zellman, A., & Fox, J. (2022). With Friends Like These: Does American Soft Power Advance International Religious Freedom? *Religions*, 13 (6), 502. <https://doi.org/10.3390/rel13060502> (in English).
23. Ishchenko, Ihor Vasylovykh. Synergistic projection of political-institutional interaction in an unstable environment. Diss. stupenia d. polit. n.: spets. 23.00.28 «Politychni instytuty ta protsesy»/IV Ishchenko. Dnipropetrovsk, 2015, 30 p. (in Ukrainian).

Матеріал надійшов до редакції 05.05.2022 р.

**РОЗДІЛ II. СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
ТА МОВНІ УНІВЕРСАЛІЇ**

УДК 327.019/.5:004.9.056(061.1ЄС:100)

Сергій Федонюк,

кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних комунікацій
та політичного аналізу,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

sergii.fedoniuk@vnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-2853-8905

Ігор Карпук,

аспірант,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Karpuk.Igor@vnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-4430-6004

DOI 10.29038/2524-2679-2022-02-44-65

**РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ СТРАТЕГІЧНИХ
КОМУНІКАЦІЙ ЄС**

Ми дослідили основні тенденції розвитку підходів Європейського Союзу у сфері стратегічних комунікацій. Ця діяльність пов'язана з викликами й загрозами безпеці у світлі стратегічних пріоритетів об'єднання. Концепція стратегічної комунікації змінювалась із часом і сьогодні формується під зростаючим впливом гібридних загроз та дезінформації, особливо у зв'язку з початком російської гібридної агресії проти України у 2014 р. Також суттєво впливає на систему стратегічних комунікацій міжнародна ситуація, що відображається на загальних стратегічних пріоритетах того, хто їх здійснює. Рішення в Європейському Союзі та його країнах-членах приймаються з урахуванням діяльності головних міжнародних акторів і партнерів, зокрема стратегічних рішень у США, НАТО, G7. Це може спричинити пошук нових концептів, таких як стратегічна автономія з відповідними цілями стратегічних комунікацій.

У цьому дослідженні проведено аналіз основних стратегічних документів вторинного права Європейського Союзу у сфері інформаційної безпеки

та безпеки мереж на предмет виявлення відповідності одному з підходів. Детальніше розглянуто «Стратегію кібербезпеки для цифрової декади», прийняту наприкінці 2020 р., і пов'язані з нею документи. Установлено близькість підходів Європейського Союзу до західної моделі інформаційної (кібер) безпеки, його активність щодо її просування у світі. Також ми розглянули ініціативи держав-членів Європейського Союзу щодо активного впливу на перебіг процесів міжнародної співпраці в цій сфері, зокрема з урахуванням подій і тенденцій, пов'язаних із діяльністю провідних акторів на рівні ООН.

У підсумку можемо зробити висновок про все більш чітке оформлення політики ЄС у сфері інформаційної (кібер) безпеки та просування його конструктивної позиції з цього питання на світовій арені.

Ключові слова: кібербезпека, міжнародна політика, Європейський Союз.

Serhii Fedoniuk,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0000-0003-2853-8905

Ihor Karpuk,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0000-0003-4430-6004

DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF EU STRATEGIC COMMUNICATIONS

We have studied the main trends in the development of the European Union's approaches to strategic communications. These activities address security challenges and threats in the light of the association's strategic priorities. The concept of strategic communication has changed over time and today is formed under the growing influence of hybrid threats and misinformation, especially in connection with the beginning of Russia's hybrid aggression against Ukraine in 2014. The strategic situation is also significantly affected by the international situation, who carries them out. Decisions in the European Union and its member states are made taking into account the activities of major international actors and partners, including strategic decisions in the United States, NATO, G7. This may lead to the search for new concepts, such as strategic autonomy, with the corresponding goals of strategic communications.

This study analyzes the main strategic documents of the secondary law of the European Union in the field of information security and network security to identify compliance with one of the approaches. The «Cyber Security Strategy for the

Digital Decade», adopted in late 2020, and related documents are discussed in more detail. The closeness of the European Union's approaches to the Western model of information (cyber) security and its activity in promoting it in the world has been established. We also considered the initiatives of the member states of the European Union to actively influence the processes of international cooperation in this area, in particular, taking into account the events and trends related to the activities of leading actors at the UN level.

As a result, we can conclude that the EU's policy in the field of information (cyber) security is becoming clearer and that its constructive position on this issue is being promoted on the world stage.

Key words: cybersecurity, international politics, European Union.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Стратегія зовнішньої політики Європейського Союзу розвивається з урахуванням актуальних і потенційних викликів. Серед головних загроз сьогодні – ті, що пов'язані з геополітичними амбіціями РФ, які чинять вплив на країни-члени й загалом на ЄС переважно у сферах зв'язків із громадськістю, публічної дипломатії, а також інформаційно-психологічних впливів. У цьому аспекті адекватною відповіддю є розвиток стратегічних комунікацій у контексті політики безпеки й оборони Європейського Союзу. Але до недавнього часу відповідні документи ЄС та ухвалені концепції Стратегічних комунікацій не покривали повною мірою нових викликів, таких як гібридна війна, інформаційна інтервенція, кібербезпека [1]. Тому в структурах Євросоюзу, країнах-членах, а також у провідних науково-дослідних та експертних центрах розпочалася безпосередня робота над розробкою нової стратегії зовнішньої політики й політики безпеки та оборони з відповідним компонентом стратегічних комунікацій. Ця проблематика відносно нова для європейського контексту, вона динамічно розвивається у зв'язку з міжнародною обстановкою. Актуальність дослідження пов'язана також із новизною європейських підходів щодо розвитку стратегічних комунікацій як в аспекті розвитку політики Європейського Союзу, так і формування відповідних стратегій у країнах-партнерах ЄС, передусім тих, хто обрав курс на приєднання до унії, як-от Україна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція стратегічних комунікацій в аспекті стратегій міжнародного масштабу стосовно країн Європи почала розвиватися ще у 2000-х рр., коли оформлено відповідну візію НАТО [2;3]. У цей період опубліковано ґрунтовні дослідження в цій сфері, автори яких, проте, не розглядали стратегічні комунікації на

рівні національної стратегії як формалізований та інституціоналізований інструмент, а лише в ролі певного спільного стратегічного мислення чи культури комунікацій на кожному рівні національної політики й стратегії [4], зокрема в контексті публічної дипломатії [5; 6, с. 10]. Подібний підхід помітний і в офіційних документах державного стратегічного планування [7, с. 7]. Водночас стратегічні комунікації розглядалися як засіб протидії загрозам локального й обмеженого характеру, таких як тероризм, радикалізм, кіберзагрози [8, с. 19–20; 9; 10; 11; 12], в офіційних документах [13; 14], а також у рамках військових операцій [15, с. 288; 16; 17]. Але у фокусі уваги не перебували масштабні конфлікти й геополітика.

Така концепція стратегічних комунікацій пов'язана з тогочасною візією системи міжнародних відносин, що зафіксовано в документах, які відображають інтегральну позицію акторів. Безпекові підходи країн Європи загалом інтегровано в тогочасній стратегічній концепції НАТО (1999 р.) [18], у якій не йшлося про стратегічну рівновагу, а росія розглядалася не в контексті загроз і викликів, а в розділі про партнерство, співпрацю й діалог. У стратегічній концепції 2010 р. [19] НАТО також жодну державу не розглядає як противника, а спільні зусилля орієнтуються на відбиття наявних і потенційних загроз. У документі як одну з ключових сфер діяльності визначено політику партнерства – безпека у співробітництві.

Ситуація радикально змінилася після початку російської гібридної агресії проти України й переосмислення інформаційних загроз у контексті безпеки. Починаючи з 2014 р., розробляється питання протидії гібридним загрозам і їхнім джерелам, які становлять потенційну небезпеку для країн Європи й НАТО [20]. Європейські видання відображають нову реальність стратегічних комунікацій, говорячи про геостратегічний вимір загроз, їхню природу й особливості, при цьому чітко ідентифікуючи джерело та характер цих загроз [21; 22; 23; 24; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 35; 36; 37; 38; 39; 40; 41]. Це відображено в офіційних документах і доктринах, звітах [42; 43; 44; 45; 46], набуло поширення в медіасередовищі [47; 48]. Із позиції глобальної стратегії розглядається також вплив Росії на проблемні теми в країнах ЄС (такі як каталонський сепаратизм [49; 50] і діяльність інших акторів, насамперед Китаю [51; 52]). Із позиції стратегічних цілей аналізується медіасупровід подій і кампаній глобального значення, як-от проблема коронавірусної пандемії, у т. ч. в аспекті інтересів провідних міжнародних акторів [53; 54; 55].

Мета статті. Дослідження охоплює питання підходів ЄС у сфері стратегічних комунікацій відповідно до розвитку міжнародної ситуації, зокрема а аспекті актуалізації гібридних загроз.

Методика дослідження. Використано описовий, аналітичний підхід, який переважно ґрунтується на аналізі джерел, що стосуються діяльності ЄС у сфері стратегічних комунікацій, протидії гібридним загрозам і дезінформації. Застосовано якісний підхід із метою вивчення проблематики в цій сфері, яка потребує дослідження з погляду розвитку міжнародних відносин.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Базис концепції. Концепція стратегічних комунікацій у сфері безпеки, що прийшла на зміну доктрині стратегічного інформаційного протиборства [56; 57] й інформаційних операцій, застосовується в США та на рівні стандартів НАТО [58]. США застосовують системний підхід у плануванні й реалізації стратегічних комунікацій залежно від динаміки міжнародної обстановки, починаючи від завершення Холодної війни. Із 1987 р. періодично приймаються стратегії національної безпеки, у яких сформульовано концептуальні бачення викликів і фокусів національної політики, що відображається на комунікаційній стратегії. Кожне нове видання NSS США зосереджується на різних питаннях, пов'язаних зі стратегічними комунікаціями. Свого часу серед цих викликів були проблеми міжнародного тероризму, а у 2017 р. адміністрація Трампа сформулювала ключову проблему національної безпеки США як стратегічну конкуренцію з іншими державами, зокрема Китаєм і росією [59]. У березні 2021 р. Білий дім опублікував Тимчасові стратегічні вказівки щодо національної безпеки з новим фокусом на різноманітних зовнішніх стратегічних викликах, уключаючи (але не обмежуючись) Китай, росію, пандемію COVID-19, тероризм насильницьких екстремістів і розповсюдження ядерної зброї [60].

Оскільки Європейський Союз у безпекових питаннях загалом координує свою стратегію з НАТО, то це стосується й концептуальних питань у розвитку стратегічних комунікацій. Наприклад, прийнято до використання як стандарт у військових операціях під проводом Європейського Союзу в рамках Європейської політики безпеки та оборони вимоги стандарту НАТО STANAG 2508 Ed. 4 / AJP-3.10.1 Ed. B [61]. У цьому документі (Доктрина психологічних операцій НАТО) психологічні операції розглянуто як один із головних компонентів системи стратегічних комунікацій.

Що стосується формалізації в рамках окремого документа, то Північноатлантичний альянс утілює новий підхід у перспективному порядку денному НАТО 2030 [62], орієнтованому на стримування майбутніх

загроз, у тому числі зростаючої агресивності росії. Відповідно змінюється й бачення стратегічних комунікацій із позиції Альянсу, Європейського Союзу, їхніх членів і партнерів.

На глобальному рівні орієнтиром в аспекті підходів до протидії гібридним загрозам для країн ЄС є політика G7 зі створеним країнами групи у 2018 р. Механізмом швидкого реагування. Країни G7 оприлюднили зобов'язання, прийняте в Шарлевуа (Канада), щодо захисту демократії від зовнішніх загроз, де зобов'язалися «створити механізм швидкого реагування G7 для посилення координації для виявлення та реагування на різноманітні й мінливі загрози нашим демократіям, шляхом обміну інформацією та аналізом, а також виявлення можливості скоординованого реагування» [63].

У результаті розширення застосування «м'якої сили» для виконання політичних і військових завдань під час урегулювання кризових ситуацій у різних регіонах світу продемонстровано високу ефективність цілеспрямованого інформаційно-психологічного впливу на активних та опосередкованих учасників збройних конфліктів. Також події «Арабської весни» (2010–2011 рр.), української «Революції гідності» (2013–2014 рр.) та інших масових протестів і конфліктів другого десятиліття ХХІ ст., насамперед російської збройної агресії на сході України, показали, що масоване використання інформаційних ресурсів дає змогу управляти громадською думкою й спричиняти революційні зміни в суспільствах. Відтак у цей період у НАТО утверджується сучасна концепція стратегічних комунікацій (Strategic Communications), яка передбачає перехід від відокремленого застосування військових та цивільних інформаційно-пропагандистських структур до координації їхньої діяльності під час підготовки й проведення операцій з урегулювання криз. Власне, стратегічні комунікації розглядаються як поєднання публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю (громадських справ, військових справ) та інформаційних операцій і психологічних операцій на підтримку політики суб'єкта, його операцій, діяльності та для досягнення стратегічних цілей [64].

Після стратегічної оцінки ключових змін і викликів у глобальному середовищі виникла потреба переглянути Європейську стратегію безпеки від 2003 р. й у 2016 р. прийнято нову Глобальну стратегію ЄС із зовнішньої політики та політики безпеки [66], мета якої полягала в тому, щоб забезпечити широку стратегічну структуру, за допомогою якої ЄС міг би чітко та узгоджено розуміти й протистояти сучасним міжнародним викликам, використовуючи широкий спектр інструментів та механізмів, які є в його розпорядженні.

Новий підхід стосується загалом стратегії безпеки ЄС, у якій в інформаційно-комунікаційній сфері поряд із кібербезпекою важливі позиції починають займати такі напрями, як протидія гібридним загрозам і дезінформації та стратегічні комунікації. Після надзвичайних подій у плані безпеки, що сталися протягом другого десятиліття ХХ ст. (брекзит, криза мігрантів, євроскептичний популізм у Центральній та Східній Європі, жорстка інформаційна активність Росії на тлі гібридної агресії в Україні), у Європейському Союзі намітився поворот до більш широкого розуміння інформаційної безпеки, не обмежуючись, як було до цього, фактично питаннями безпеки мереж й інформаційних систем.

Концепція стратегічних комунікацій віднедавна впроваджується й у сфері Спільної політики безпеки та оборони Європейського Союзу й охоплює діяльність спеціалізованих підрозділів у сферах зовнішніх справ і спільної політики безпеки й оборони. Останні роки відзначені безпрецедентним прогресом в оборонних ініціативах ЄС.

У звіті, підготовленому Інститутом досліджень безпеки ЄС, стратегічні комунікації визначаються як «комунікаційна діяльність з порядком денним або планом» [65 с. 4]. У дослідженні, спонсорованому мініоборони Великобританії, наведено таке визначення [66]: «Систематичні серії постійних і узгоджених заходів, що проводяться на стратегічному, оперативному та тактичному рівнях, які дозволяють зрозуміти цільову аудиторію, визначають ефективні канали, а також розвивають і просувають ідеї та думки через ці канали для просування й підтримки певних типів поведінки».

У спеціальному дослідженні, спонсорованому Європарламентом, узагальнено характеристики стратегічних комунікацій [67]: здійснення за задалегідь визначеним і систематичним планом, а не лише як реакція на поточні події; дії на стратегічному, оперативному та тактичному рівнях; реалізація в конкурентному й навіть конфліктному середовищі; вимога високого рівня координації та синхронізації між зацікавленими сторонами; необхідність конкретного визначення цільової аудиторії та вибору найбільш адекватних каналів зв'язку; мета інформування, впливу й сприяння змінам у поведінці цільової аудиторії; узгодження із загальними цілями країни або організації-промоутера; зосередження на як коротко-, так і довгостроковій перспективі.

Після прийняття у 2016 р. Глобальної стратегії ЄС запропоновано та запущено низку ініціатив для посилення військового, промислового й цивільного вимірів співробітництва ЄС у сфері безпеки та оборони. Принципово новим й амбітним рішенням у цьому плані стало

започаткування у 2020 р. процесу, відомого як «Стратегічний компас», що передбачає комплексне стратегічне вивчення, аналіз загроз і стратегічний діалог між державами-членами. Проект структурований навколо чотирьох взаємопов'язаних тематичних блоків: кризового управління, обороноздатності, стійкості та партнерства. Процес керується державами-членами, а установи ЄС відіграють допоміжну й координуючу роль [68].

У середовищі безпеки, що швидко розвивається, Стратегічний компас передбачає необхідність розробки всеохопної політики, яка могла б допомогти подолати комплексні загрози проти ЄС, дотримуючись чіткої політичної мети, що може мати форму гібридного інструментарію ЄС, котрий охоплює заходи проти кібератак, дезінформації, а також інших форм утручання, таких як використання міграційних потоків як інструментів гібридних атак проти ЄС [69]. Це – доповнення до поточних напрямів роботи в контексті посилення Стратегії кібербезпеки ЄС, включаючи інструментарій кібердипломатії. У такій ширшій рамці Компас також пропонує розробити подальші заходи для протидії маніпуляції з іноземною інформацією [70]. Перший проект Стратегічного компаса представлено в листопаді 2021 р., а прийнято 21 березня 2022 р.

Прийняття нової стратегії тепер здійснювалося з урахуванням викликів, пов'язаних з ескалацією агресивної політики РФ: з'явилася гостра необхідність у посиленні позицій ЄС і його партнерів, зокрема України. Мета Стратегічного компаса – зробити ЄС сильнішим та більш спроможним гарантом безпеки. ЄС має бути в змозі захистити своїх громадян і сприяти міжнародному миру й безпеці. Це особливо важливо в той час, коли війна повернулася до Європи після невиправданої та неспровокованої агресії Росії проти України, а також серйозних геополітичних зрушень. Стратегічний компас посилить стратегічну спроможність ЄС і його здатність працювати з партнерами для захисту своїх цінностей та інтересів. Сильніший і більш спроможний ЄС у сфері безпеки й оборони сприятиме глобальній та трансатлантичній безпеці й доповнює НАТО, яке залишається основою колективної оборони для його членів. Це також посилить підтримку глобального порядку, заснованого на правилах, ядром якого є Організація Об'єднаних Націй [71].

Стратегічний компас охоплює всі аспекти політики безпеки та оборони й структурований навколо чотирьох стовпів: дії (actions), інвестиції (investments), партнерство (partnership) і безпека (security). Стосовно сфери стратегічних комунікацій стратегія передбачає, зокрема, такі заходи [72]: посилення цивільних і військових місій та операцій у рамках Спільної політики безпеки й оборони, сприяючи швидкому та гнучкому процесу

прийняття рішень, діючи більш надійно й забезпечуючи більшу фінансову солідарність; повніше використання Європейського фонду миру для підтримки партнерів; розширення можливостей аналізу даних розвідки; розробка інструментів Hybrid Toolbox і Response Teams для виявлення й реагування на широкий спектр гібридних загроз; подальший розвиток кібердипломатичного інструментарію та створення політики кіберзахисту ЄС для кращої готовності до кібератак і реагування на них; розробка інструментарію щодо маніпулювання іноземною інформацією та втручання (Foreign Information Manipulation and Interference Toolbox) [73].

Стратегічні комунікації. Напрямок стратегічних комунікацій у Європейському Союзі – один із найновіших. Сьогодні він охоплює діяльність спеціалізованих підрозділів у сферах зовнішніх справ і спільної політики безпеки й оборони, а його актуальну інституційну базу оформлено у 2021 р. із затвердженням нової організаційної структури Європейської служби зовнішніх справ (ЄСЗС), яка й забезпечує цю діяльність [74].

Інституційне забезпечення стратегічних комунікацій реалізовано в апараті ЄСЗС у постаті секретаріату Стратегічних комунікацій і прогнозування, у структурі якого функціонують відділи комунікаційної політики й публічної дипломатії; стратегічних комунікацій, оперативних груп та інформаційного аналізу; політичного планування й стратегічного прогнозування. Також у цій організаційній структурі діє Інститут досліджень безпеки ЄС (EUISS) – Агентство Європейського Союзу, що займається аналізом питань зовнішньої політики, політики безпеки та оборони.

Відділ комунікаційної політики й публічної дипломатії сприяє діяльності Верховного представника ЄС та повідомляє про зовнішні справи ЄС, політику безпеки й оборони, а також зовнішні дії ЄС, ефективно взаємодіючи з цільовою аудиторією. Він співпрацює з представництвами ЄС, місіями та операціями в усьому світі в їхній діяльності, спрямованій на комунікацію з ЄС.

Відділ стратегічних комунікацій та його оперативні групи сприяють ефективній комунікації, що ґрунтується на фактах, протидії дезінформації, і зміцненню загального медіасередовища й громадянського суспільства у відповідних регіонах [75].

На рівні представництв ЄС у державах роботу у сфері стратегічних комунікацій виконують відповідні посадові особи, які співпрацюють зі спеціалістами з питань преси та інформації й забезпечують такі функції [76]:

– контроль розробки інформаційних продуктів, у тому числі для соціальних медіа;

- сприяння розробці, моніторингу та оновленню комунікаційних цілей і методів ЄС у країнах перебування, а також беруть участь у проактивній комунікації;

- контроль інформаційного середовища в країні перебування;

- аналіз тенденцій та розвитку інформаційного середовища й надання рекомендацій щодо покращення розуміння цінностей, політики та проєктів ЄС на основі інформації, що ґрунтується на фактах;

- розробка, упровадження й координація кампаній, місцевих інформаційних заходів і комунікаційних проєктів із конкретних питань та пріоритетів, у тому числі з метою подолання дезінформації, спрямованої на ЄС і його партнерство з країною перебування;

- оповіщення про тенденції та вразливості в інформаційному середовищі, сприяння передбаченню загроз інтересам та репутації ЄС із метою запровадження превентивних заходів;

- сприяння підвищенню обізнаності про негативний вплив дезінформації, допомага в розробці й реалізації спеціальних роз'яснювальних кампаній;

- підтримка зв'язку з місцевими фактчекерами, дослідниками, організаціями громадянського суспільства та журналістами для сприяння аналізу, підвищенню обізнаності, посиленню стійкості до дезінформації й підтримці представництв ЄС у діяльності з моніторингу та підвищення обізнаності;

- співпраця з робочими групами стратегічних комунікацій ЄСЗС.

Сьогодні здійснюється активна робота щодо забезпечення людськими ресурсами всіх ланок організаційної структури стратегічних комунікацій ЄС, що є ознакою початку системної роботи в цьому напрямі в найближчій перспективі.

Стратегічні комунікації розглядаються в ЄС як ключовий фактор у протидії гібридним загрозам [77]. І цей напрям роботи реалізується в рамках спільної політики безпеки й оборони. Гібридні загрози, які ввійшли до політичного порядку денного у зв'язку з російською агресією на сході України, можуть уключати різні стратегії та тактики впливу на процеси прийняття рішень з метою досягнення стратегічних цілей, таких як масові інформаційні кампанії, вербування радикалів або використання довірених осіб для виконання певних дій. Тому вже у квітні 2016 р. у ЄС прийнято Спільне комюніке про протидію гібридним загрозам із метою реалізації скоординованої відповіді на рівні ЄС. Це комюніке визначає концепцію гібридних загроз як «суміш насильницького впливу та підривної діяльності, звичайних і нетрадиційних методів (тобто дипломатичних,

військових, економічних, технологічних), які можуть скоординовано використовувати державні чи недержавні суб'єкти для досягнення конкретних цілей, залишаючись нижче порога офіційно оголошеної війни» [78]. Повідомлення має на меті забезпечити взаємодію між різними інструментами, доступними на європейському рівні, одночасно сприяючи співпраці між усіма відповідними суб'єктами. Ці інструменти включають Європейський порядок денний із безпеки [79], Глобальну стратегію ЄС щодо зовнішньої політики та політики безпеки [80] і Європейський план оборонних заходів [81], Стратегію ЄС із кібербезпеки [82]; Стратегію енергетичної безпеки [83] та Стратегію безпеки на морі [84]. У комюніке викладено перелік заходів, запланованих на рівні держав-членів і європейських інституцій [85]:

- запуск дослідження гібридних ризиків для визначення ключових вразливих місць державами-членами;
- створення відділу гібридних загроз (Hybrid Fusion Cell) у рамках розвідувального та ситуаційного центру ЄС (EU INTCEN), що функціонує в рамках Європейської служби зовнішніх справ, який працюватиме як платформа для обміну інформацією щодо гібридних загроз;
- оновлення й координація стратегічних комунікацій;
- створення Центру передового досвіду для протидії гібридним загрозам, який би тісно співпрацював із наявними центрами передового досвіду ЄС та НАТО;
- створення загальних інструментів для захисту критичної інфраструктури, уключаючи диверсифікацію енергетичних ресурсів, просування стандартів безпеки й підвищення стійкості ядерної інфраструктури, моніторинг загроз, що виникають у транспортному секторі, та сприяння стійкості космічної інфраструктури (супутникового зв'язку);
- пропонування важливих для ЄС проєктів щодо адаптації обороноздатності й розвитку;
- підвищення рівня обізнаності про гібридні загрози в секторі охорони здоров'я та безпеки харчових продуктів;
- цільове фінансування протидії гібридним загрозам;
- формування стійкості до радикалізації й насильницького екстремізму;
- співробітництво з третіми країнами;
- розбудова процедур антикризового управління й інтегрованого політичного реагування на кризи;
- посилення співпраці з НАТО.

Важливо, що в ЄС розбудовують комплексне рішення щодо захисту від гібридних загроз, реалізації стратегічних комунікацій і

протидії кіберзагрозам. Згаданий вище Hybrid Fusion Cell функціонує в координації з інституціями у сфері стратегічних комунікацій, оскільки джерела гібридних загроз можуть систематично поширювати дезінформацію, у тому числі за допомогою цільових кампаній у соціальних мережах, намагаючись таким чином радикалізувати цільову аудиторію, дестабілізувати суспільство й контролювати політичний наратив. Тому ЄС розвиває потенціал і механізми реагування на гібридні загрози, використовуючи розумну стратегічну комунікаційну стратегію, вважаючи, що надання швидкої фактичної відповіді та підвищення обізнаності громадськості про гібридні загрози є основними факторами для формування стійкості суспільства [86].

Рамкою щодо протидії гібридним загрозам визначено, що в стратегічних комунікаціях ЄС мають повною мірою використовуватись інструменти соціальних медіа, а також традиційні візуальні, аудіо та веб-ЗМІ. Відповідальною структурою в цьому контексті є ЄСЗС, яка повинна оптимізувати використання лінгвістів, котрі вільно володіють відповідними мовами, що не входять до ЄС, і спеціалістів із соціальних медіа, які можуть контролювати інформацію за межами ЄС та забезпечувати цілеспрямовану комунікацію для реагування на дезінформацію. Крім того, держави-члени повинні розробити скоординовані механізми стратегічної комунікації для підтримки атрибуції й протидії дезінформації з метою виявлення гібридних загроз [87].

Важливо, що питання інформаційної безпеки, які координуються в рамках спільної політики безпеки й оборони, пов'язані з кібербезпекою. Такі сектори, як енергетика, транспорт, фінанси й охорона здоров'я, а також цифрові послуги, повинні повідомляти національні органи влади про серйозні інциденти, у тому числі з гібридними характеристиками. Комюніке про протидію кіберзагрозам заохочує держави-члени повною мірою скористатися перевагами груп реагування на комп'ютерні інциденти (CSIRT та CERT-EU), створених згідно з Директивою NIS. Важливого значення надано зближенню підходів до управління ризиками, підкреслюючи державно-приватне співробітництво й Платформу мережевої й інформаційної безпеки Європейської комісії, яка є ініціативою на європейському рівні для встановлення найкращих практик в управлінні ризиками, відповідно до директиви NIS. Щодо кібербезпеки в Комюніке визначено пріоритети трьох секторів: енергетики, фінансів та транспорту й окреслено конкретні дії [88].

Спроможності ЄС у протидії гібридним загрозам і потенціал стратегічних комунікацій розвиваються у взаємозв'язку з відповідними

зусиллями НАТО й у співпраці з Альянсом, що відображено в Комюніке, зокрема в питаннях співпраці з ініціативами НАТО у сферах стратегічних комунікацій, кібербезпеки, запобігання кризам та реагування на них, а також ситуаційної обізнаності. В інституційному плані здійснюється обмін інформацією про інциденти між Hybrid Fusion Cell Європейського Союзу та підрозділом з аналогічною назвою в НАТО, а також спільні навчання.

Протидія дезінформації. У зв'язку з масованим стратегічним пропагандистським впливом із боку Росії важливим напрямом роботи у сфері політики безпеки й оборони ЄС стала протидія дезінформації.

Відповідальність за боротьбу з дезінформацією передусім несуть країни-члени ЄС. Роль ЄС полягає в підтримці держав-членів зі спільним баченням і діями для посилення координації, комунікації та поширення передового досвіду.

Боротьба з дезінформацією стосується різних сфер політики, за які відповідають різні Генеральні директорати Комісії, а також інші органи (ЄСЗС, Європейська рада та Європейський парламент).

Розробку цього напрямку розпочато в березні 2015 р., коли Європейська рада звернулася до Верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки з пропозицією розробити план дій щодо стратегічної комунікації у співпраці з державами-членами та інституціями ЄС, щоб подолати поточні дезінформаційні кампанії Росії. Це призвело до створення робочої групи East Stratcom у рамках ЄСЗС, із мандатом на боротьбу з дезінформацією, що надходить із-за меж ЄС, фактично – для протидії російській дезінформації, а також розробки й реалізації позитивних стратегічних комунікацій у країнах Східного сусідства. У 2017 р. за цим зразком створено ще дві цільові групи для регіонів Південної Європи й Західних Балкан.

Наприкінці 2017 р. Єврокомісія після широких консультацій створила експертну групу високого рівня для надання конкретних порад щодо боротьби з дезінформацією. Група представила свій звіт у березні 2018 р., на основі якого вже за місяць розроблено «Комюніке Комісії щодо боротьби з дезінформацією в інтернеті: європейський підхід», зосереджене довкола чотирьох основних принципів і цілей [89]:

– покращення прозорості походження інформації та способів її створення, фінансування, поширення й цільового призначення (посилення робочих групи стратегічних комунікацій і представництв ЄС, алокація додаткових людських та фінансових ресурсів для виявлення, аналізу й викриття дезінформаційної діяльності, перегляд мандатів Оперативних груп);

– сприяння різноманітності інформації для прийняття обґрунтованих рішень за підтримки високоякісної журналістики та медіаграмотності (створення у 2019 р. й підтримка системи швидкого оповіщення, яка тісно співпрацює з іншими відомими мережами (Європарламенту, НАТО та G7), посилення комунікації перед виборами до ЄП, посилення стратегічних комунікацій у сфері сусідства);

– сприяння довірі й достовірності інформації шляхом роботи з ключовими зацікавленими сторонами (організація з державами-членами цілеспрямованих кампаній для підвищення обізнаності про негативні наслідки дезінформації, підтримка роботи незалежних ЗМІ та якісної журналістики);

– розробка інклюзивних рішень через підвищення обізнаності, покращення медіаграмотності та широке залучення зацікавлених сторін (створення груп незалежних фактчекерів і дослідників для виявлення та розкриття кампаній дезінформації, пропагування медіаграмотності).

За цим повідомленням іде низка конкретних заходів для його імплементації, зокрема:

– виборчий пакет [90] (вересень 2018 р.), призначений для захисту виборів у ЄС і країнах-членах від дезінформації, а також від кібератак. Вибори до Європарламенту в травні 2019 р. прискорили реалізацію заходів у ЄС та країнах-членах для захисту від дезінформації. Пакет зосереджений на захисті даних, прозорості політичної реклами й фінансування, кібербезпеці, а також санкціях проти зловживання правилами захисту даних із боку політичних партій. Він також уключає Рекомендацію Комісії щодо забезпечення вільних і чесних виборів [90];

– кодекс практики [91] (вересень 2018 р.), який є добровільним саморегулювальним набором зобов'язань онлайн-платформ та рекламної індустрії з метою покращення прозорості політичної реклами, закриття фейкових облікових записів і демонетизації стимулів для поширення дезінформації. Зобов'язання засновані на висновках групи експертів високого рівня, хоча деякі з цих змін уже впроваджувалися в Європі й Сполучених Штатах;

– план дій ЄС проти дезінформації [92] (грудень 2018 р.). У висновках Європейської ради від 18 жовтня 2018 р. закликалося вжити додаткових заходів для «захисту демократичних систем Союзу та боротьби з дезінформацією, у тому числі в контексті майбутніх виборів до Європейського Союзу». Отриманий у результаті План дій ЄС проти дезінформації включає десять конкретних заходів на основі чотирьох стовпів (згаданих вище), які відображають підхід усього суспільства. План

консолідує зусилля ЄС щодо боротьби з дезінформацією та створення ефективною й усеосяжною структурою.

У грудні 2019 р. Рада підтвердила, що План дій ЄС залишається в центрі зусиль ЄС щодо боротьби з дезінформацією, і закликала регулярно його переглядати й оновлювати. Крім того, Європейський парламент неодноразово наголошував на важливості посилення зусиль у боротьбі з дезінформацією [93].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Політика ЄС у сфері інформаційної безпеки формувалася з початку 2000-х рр. навколо проблематики забезпечення кібербезпеки інформаційних систем і мереж в аспекті функціонування єдиного внутрішнього ринку Співтовариств. Робота в цьому напрямі продовжується, але з другої половини минулого десятиліття вона узгоджується з новими для унії сферами інтересів, у царині спільної політики безпеки й оборони. Такими викликами стали необхідність протидіяти дезінформації та гібридним загрозам і розгортання системи стратегічних комунікацій. Сьогодні роботу в цих напрямках координує Європейська служба зовнішніх справ, яка формує розвинуту систему інституцій для узгодження між рівнями унії та країн-членів.

Нові підходи у сфері інформаційної безпеки загалом спрямовані на посилення автономності ЄС у стратегічних питаннях безпеки. Водночас Союз посилює координацію із зазначених питань зі стратегічними союзниками, передусім НАТО.

Оскільки розбудова спроможностей захисту від загроз гібридного характеру й дезінформації зосереджена в площині спільної політики безпеки й оборони, а концепція стратегічних комунікацій відповідає прийнятій у доктринах НАТО та США, можна констатувати, що Європейський Союз залишається прихильним західній (демократичній) моделі інформаційної (кібер) безпеки, не заходячи з цією проблематикою в «цивільний» сектор. Порівняно з концепцією стратегічних комунікацій НАТО, у розбудові системи стратегічних комунікацій ЄС більше покладається на чинник «м'якої сили», передусім надаючи вагу такому компоненту, як публічна дипломатія на ефективній аналітичній основі. Із розвитком нових концепцій з'явилася можливість ефективно протидіяти новим викликам і загрозам.

Посилення співпраці з державами-членами ЄС, розробка та вдосконалення наявних стратегій ведення стратегічних комунікацій

спрямовані передусім на укріплення своїх позицій. Протидія пропаганді, хакерським атакам, дезінформаційній кампанії РФ є пріоритетними в інформаційному протистоянні. Саме затвердження нових концепцій стратегічних комунікацій зможуть запобігти небезпеці гібридних загроз, дезінформації,

Так удалося кинути виклик діям Росії та звернутися до держав-членів ЄС, розробити план дій зі стратегічних комунікацій і сформувати команду для протидії новим загрозам. Підтримка політики й цінностей ЄС щодо покращення регіональних процесів ведення стратегічних комунікацій, підвищення обізнаності щодо виявлення та протидії дезінформації, однозначно покращать спроможність ЄС відповідати на виклики й мобілізуватись у боротьбі з дезінформацією.

Важливу роль у наведених цілях відіграє концепт Стратегічний Компас-2022. У цьому документі викладено основні положення щодо покращення та нарощування ефективності стратегічних комунікацій. Це особливо важливо в той час, коли війна повернулася до Європи після невиправданої та неспровокованої агресії Росії проти України, а також серйозних геополітичних зрушень. Цей Стратегічний компас посилить стратегічну спроможність ЄС і його здатність працювати з партнерами для захисту своїх цінностей та інтересів. Через свою агресивну політику та нехтування засадами міжнародного права, зокрема початок воєнних дій проти України, Росія стала загрозою для всієї світової спільноти, у тому числі й для країн-членів ЄС та НАТО.

Підвищення ефективності стратегічних комунікацій у сфері спроможності ЄС у протидії гібридним загрозам, нарощування потенціалу стратегічних комунікацій у співпраці з Альянсом і ЄС уже визначають подальшу пріоритетність. Пріоритетом у майбутньому розвитку стратегічних комунікацій ЄС є протидія новим викликам союзу, зокрема ведення вкрай агресивної політики росії та визнання її агресором із боку країн-членів ЄС.

REFERENCES

1. Barrinha, Andre (2018). Virtual Neighbors: Russia and the EU in Cyberspace. Insight Turkey, Summer, 20, No. 3. URL: <https://www.insightturkey.com/commentaries/virtual-neighbors-russia-and-the-eu-in-cyberspace>
2. NATO (2009, April). NATO -Official text: Strasbourg / Kehl Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Strasbourg / Kehl. URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837
3. NATO (2009, September). NATO Strategic Communications Policy.

4. Cornish, P., Lindley-French, J., & Yorke, C. (2011, September). Strategic communications and national strategy. *Chatham House*. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/r0911es%E2%80%9393stratcomms.pdf>
5. Bird Conrad (2008). Public Diplomacy in a Globalised World. *Strategic Communication and Behaviour Change: Lessons from Domestic Policy*, p. 106–119.
6. Taylor, Philip (2009). Public Diplomacy and Strategic Communications, in Snow N. and Taylor Philip M. (eds), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. London: Routledge, 2009, p. 10.
7. UK Cabinet Office, The National Security Strategy of the United Kingdom: Security in an Interdependent World, Cm 7291 (London: The Stationery Office, March 2008), p. 7.
8. Cornish, P., Hughes, R. and Livingstone, D. (2009). Cyberspace and the National Security of the United Kingdom: Threats and Responses. London: Chatham House, p. 19–20.
9. Gunaratna, R., Jerard, J. and Rubin, L. (2011), Terrorist Rehabilitation and Counter-Radicalisation: New Approaches to Counter-Terrorism. London. Routledge.
10. Cornish, Paul (2009). The United States and counterinsurgency: «political first, political last, political always». *International Affairs*, vol. 85, No. 1, January.
11. Tatham, Steve (2008). Strategic Communications: *A Primer, ARAG Special Series*, vol. 8, *Defence Academy of the United Kingdom*.
12. Christopher, Paul (2011). Strategic Communication: Origins, Concepts and Current Debates. Santa Barbara. *Praeger*.
13. Cabinet Office, (2011). *CONTEST: The United Kingdom's Strategy for Countering Terrorism* London: The Stationery Office.
14. *US Department of Defense* (2009). Strategic Communication Science and Technology Plan: Current Activities, Capability Gap and Areas for Further Investment.
15. US Joint Forces Command, 'Commander's Handbook for Strategic Communication and Communication Strategy' (2010), vol. 3: Headquarters, Department of the US Army (2009). Field Manual 3–24.2, 'Tactics in Counterinsurgency', p. 288.
16. Headquarters, Department of the US Army (2009). «Tactics in Counterinsurgency». URL: https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/pdf/web/fm3_24x2.pdf
17. Goldman, E. (2007). Strategic communication: A tool for asymmetric warfare. *Small Wars Journal*. URL: <https://smallwarsjournal.com/blog/strategic-communication-a-tool-for-asymmetric-warfare>
18. NATO (1999). The Alliance's Strategic Concept URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm#:~:text=At%20their%20Summit%20meeting%20in,years%20of%20the%20Cold%20War.
19. NATO (2010). *Strategic Concept 2010*. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm
20. Allison, R. (2014, November). Russian 'deniable' intervention in Ukraine: How and why Russia broke the rules. *International Affairs*, 90(6), p. 1255–1297. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-2346.12170>
21. Baezner, M. (2018). Cyber and Information warfare in the Ukrainian conflict. Center for Security Studies (CSS), ETH. URL: https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-security-studies/pdfs/20181003_MB_HS_RUS-UKR%20V2_rev.pdf

22. Bradshaw, S., & Howard, P. (2019). The global disinformation order. 2019 global inventory of organised social media manipulation (Working Paper, 2019.2). *Oxford Internet Institute*. URL: <https://comprop.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2019/09/CyberTroop-Report19.pdf>
23. Cottiero, C., Kucharski, K., Olimpieva, E., & Orttung, R. W. (2015). War of words: The impact of Russian state television on the Russian Internet. *Nationalities Papers*. URL: <https://doi.org/p>
24. Driscoll, J., & Steinert-Threlkeld, Z. (2020). Social media and Russian territorial irredentism: Some facts and a conjecture. *Post-Soviet Affairs*, p. 101–121. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1060586X.2019.1701879>
25. Gibson, K. H. (2019, September). *Defence News Conference Lessons learned from NATO's hybrid battlefield* [Panel].
26. Hoffman, F. G. (2018). Examining Complex Forms of Conflict: Gray Zone and Hybrid Challenges. *PRISM*, vol. 7 (4), *National Defense University*. URL: <https://cco.ndu.edu/News/Article/1680696/examining-complex-formsof-conflict-gray-zone-and-hybrid-challenges/>
27. Laity, M. (2018). NATO and Strategic Communications: 'The Story So Far'. *The Three Swords Magazine*, p. 65–73. URL: http://www.jwc.nato.int/images/stories/threeswords/THREESWORDSMARCH2018_Websitereleased.pdf
28. Marsden, C., & Meyer, T. (2019). Regulating disinformation with artificial intelligence. *European Parliamentary Research Service*. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/624279/EPRS_STU\(2019\)624279_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/624279/EPRS_STU(2019)624279_EN.pdf)
29. Martens, B., Aguiar, L., Gómez-Herrera, E., & Mueller-Langer, F. (2018). The Digital Transformation of News Media and the Rise of Disinformation and Fake News (JRC Digital Economy Working Paper No. 2018–02). *European Commission, Joint Research Centre*. URL: <https://www.ssrn.com/abstract=3164170>
30. Nemr, C., & Gangware, W. (2019). Weapons of mass distraction: Foreign State-sponsored disinformation in the digital age. *Park Advisors*. URL: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/05/Weapons-of-MassDistraction-Foreign-State-Sponsored-Disinformation-in-the-Digital-Age.pdf>
31. Nimmo, B., Barojan, D., & Aleksejeva, N. (2017). Russian Narratives on NATO's Deployment. *DFRLab*. URL: <https://medium.com/dfrlab/russian-narratives-on-natos-deployment-616e19c3d194>
32. Norberg, J. (2018). Training for War – Russia's Strategic-level Military Exercises 2009–2017 (FOI-R--4627--SE; p. 110). *Swedish Defence Research Agency–Ministry of Defence*. URL: <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--4627--SE>
33. Peter, M., Alexander, S., Cambridge, A., Renee, S., Kang, R., Kiefer, S., Takayama, K., Laci, F., Michael, G., & Katie, M. (2019). Combating targeted disinformation campaigns. A whole-of-society issue. *2019 Public-private analytic exchange program*. URL: https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/ia/ia_combatingtargeteddisinformation-campaigns.pdf
34. Rusnáková, S. (2017). Russian New Art of Hybrid Warfare in Ukraine. *Slovak Journal of Political Sciences*, 17 (vol. 3), p. 343–380.
35. Sari, A. (2019). Legal resilience in an era of grey zone conflicts and hybrid threats (Working Paper No. 2019/1). *Exeter Centre for International Law*. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3315682

36. Snegovaya, M. (2015). Putin's information warfare in Ukraine. Soviet origins of Russia's hybrid warfare. *Institute for the Study of War*. URL: <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Report%201%20Putin%27s%20Information%20Warfare%20in%20Ukraine-%20Soviet%20Origins%20of%20Russias%20Hybrid%20Warfare.pdf>

37. Vendil, C., & Oxenstierna, S. (2017). Russian Think Tanks and Soft Power (FOI-R-4451-SE). *FOI-Swedish Defence Research Agency*. URL: <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--4451--SE>

38. Wilson, A. (2014). Ukraine Crisis: What it means for the West. *Yale University Press*.

39. US Senate (2019). Report of the selected committee on intelligence on Russian active measures campaigns and interference in the 2016 U.S. election. vol.1: *Russian efforts against election infrastructure with additional views*. URL: https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/documents/Report_Volume1.pdf

40. UK Ministry of Defence (2019). Defence Strategic Communication: An approach to formulating and executing strategy (Joint Doctrine Note No. 2/19). Development, Concepts and Doctrine Centre. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/804319/20190523-dcdc_doctrine_uk_Defence_Strategic_Communication_jdn_2_19.pdf

41. High Level Group on fake news and online disinformation- European Commission (2018). A multidimensional approach to disinformation – Report of the independent High Level Group on fake news and online disinformation DOI:10.2759/739290). URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ef4df8b4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1>

42. Hybrid CoE (2019). Countering disinformation: News media and legal resilience [COI Records]. European Centre of Excellence and the Media Pool, part of the Finnish Emergency Supply Organization in Helsinki. URL: https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2019/11/News-Media-and-Legal-Resilience_2019_rgb.pdf

43. Mueller, R. (2019). Report On The Investigation Into Russian Interference In The 2016 Presidential Election. *US Department of Justice*. URL: <https://www.justice.gov/storage/report.pdf>

44. NATO StratCom CoE (2019). Hybrid Threats: A Strategic Communications Perspective. *NATO*. URL: <https://www.stratcomcoe.org/download/file/fid/80212>

45. NATO StratCom CoE (2020). About Strategic Communications | StratCom. URL: <https://www.stratcomcoe.org/about-strategic-communications>

46. Alandete, D. (2017, November 10). European Union fights the Kremlin's propaganda machine. *El País*. URL: https://english.elpais.com/elpais/2017/11/09/inenglish/1510218067_521677.html

47. Coyer, P. (2016). The Patriarch, The Pope, Ukraine And The Disintegration Of 'The Russian World'. *Forbes*. URL: <https://www.forbes.com/sites/paulcoyer/2016/03/20/the-patriarch-the-pope-ukraine-and-the-disintegration-of-the-russian-world/#10471ebd2523>

48. Global Spain (2019). The truth about Catalonia's bid for independence. URL: <https://www.thisistherealspain.com/wp-content/uploads/2019/11/THE-TRUTH-ABOUT-THE-CATALANINDEPENDENCE-BID-28-nov-2019.pdf>

49. Segura, C. (2017, September). Assange alienta que la rebelión en Cataluña se extienda a nivel global. *El País*. URL: https://elpais.com/ccaa/2017/09/26/catalunya/1506456387_836185.html

50. Biswas, A., & Tortajada, C. (2018, February 23). China's soft power is on the rise. *China Daily*. URL: <http://www.chinadaily.com.cn/a/201802/23/WS5a8f59a-9a3106e7dcc13d7b8.html>
51. Chatzky, A., & McBride J. (2020). China's Massive Belt and Road Initiative. *Council on Foreign Relations*. URL: <https://www.cfr.org/backgrounders/chinas-massive-belt-and-road-initiative>
52. European Commission and the High Representative (2019). EU-China – A strategic outlook. URL: <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-eu-china-a-strategicoutlook.pdf>
53. European Commission and the High Representative (2020). Tackling Covid-19 disinformation – Getting the facts right. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication-tackling-Covid-19-disinformationgetting-facts-right_en.pdf
54. Gil, T. (2020, March 18). Coronavirus: Cómo el virus se volvió parte de la 'guerra' política entre EE.UU. y China. *BBC News Mundo*. URL: <https://www.bbc.com/mundo/noticias-internacional-51938799>
55. Karnitschnig, M. (2020, March 18). China is winning the coronavirus propaganda war. *POLITICO*. URL: <https://www.politico.eu/article/coronavirus-china-winning-propaganda-war/>
56. Molander Roger C., Riddile Andrew, Wilson Peter A. (1996) Strategic Information Warfare. A New Face of War. *RAND*. MR-661-OSD. URL: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR661.html
57. Nato Standard ajp-3.10.1 Allied Joint Doctrine for Psychological Operations. Edition B version 1. With uk national elements. September 2014. URL: [url: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/450521/20150223-AJP_3_10_1_PSYOPS_with_UK_Green_pages.pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/450521/20150223-AJP_3_10_1_PSYOPS_with_UK_Green_pages.pdf)
58. Office of the Secretary of Defense. National Security Strategy. URL: <https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/>
59. NATO Deterrence and defence. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_133127.htm
59. The Interim National Security Strategic Guidance. *Congressional Research Service*, March 29, 2021. URL: <https://sgp.fas.org/crs/natsec/IF11798.pdf>
60. ALLIED JOINT DOCTRINE FOR PSYCHOLOGICAL OPERATIONS—AJP-3.10.1 EDITION B. URL: <https://nso.nato.int/nso/nsdd/main/standards/stanag-details/8458/EN?tab=ratifications>
61. NATO 2030: MAKING A STRONG ALLIANCE EVEN STRONGER. URL: <https://www.nato.int/nato2030/>
62. G7 (2018). Charlevoix Commitment on Defending Democracy from Foreign Threats. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000373846.pdf>
63. Nato Standard ajp-3.10.1 Allied Joint Doctrine for Psychological Operations. Edition B version 1. With uk national elements. September 2014. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/450521/20150223-AJP_3_10_1_PSYOPS_with_UK_Green_pages.pdf
64. Shared vision, common action. A stronger Europe: a global strategy for the European Union's foreign and security policy. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3eaae2cf-9ac5-11e6-868c-01aa75ed71a1>

65. European Union Institute for Security Studies (2016). EU strategic communications with a view to counteracting propaganda. European Parliament. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578008/EXPO_IDA\(2016\)578008_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578008/EXPO_IDA(2016)578008_EN.pdf)

66. Strategic communications as a key factor in countering hybrid threats (2021). By VillarGarcía JuanPablo, Carlota Tarín Quirós, Blázquez Julio Soria, Galán Carlos Pascual, Galán Carlos Cordero. *STOA. European Union*. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2021\)656323](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2021)656323)

67. Where will the EU's Strategic Compass point? *European Parliamentary Research Service* (2021). URL: <https://epthinktank.eu/2021/10/07/where-will-the-eus-strategic-compass-point/>

68. Borrell Josep (2021). A Strategic Compass for Europe. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/eu-strategic-compass-by-josep-borrell-2021-11?barrier=accesspaylog>

69. Questions and answers: a background for the Strategic Compass. *EEAS* (2021). URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/97895/questions-and-answers-background-strategic-compass_en

70. A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. *Council of the EU. Press release* (2022). URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/>

71. A Strategic Compass for Security and Defence – For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/en/pdf>

72. EU Rapid Deployment Capacity. *EEAS factsheet*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-rapid-deployment-capacity_en

73. A Strategic Compass for the EU. *EEAS factsheet*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-eu-0_en

74. Organisation chart of the EEAS. *EEAS* (2021). URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/3602/organisation-chart-eeas_en

75. Strategic communication. *EEAS*. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/100/strategic-communications_en

76. Strategic Communication Press and Information Officer. *EEAC*. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/83986/strategic-communication-press-and-information-officer_en

77. Strategic communications as a key factor in countering hybrid threats. By VillarGarcía JuanPablo, Tarín Quirós Carlota, Soria Julio Blázquez, Pascual Carlos Galán, Cordero Carlos Galán. *STOA* (2021). URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2021\)656323](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2021)656323)

78. Joint Communication to the European Parliament and the Council. Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response. Brussels (2016). 18 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0018>

79. European Agenda on Security – Legislative documents. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/internal-security/european-agenda-security-legislative-documents_en

80. EU Global Strategy. *EEAS*. URL: https://eeas.europa.eu/topics/eu-global-strategy_en
81. European Defence Action Plan. *Roadmap*. URL: https://ec.europa.eu/smart-regulation/roadmaps/docs/2016_grow_006_cwp_european_defence_action_plan_en.pdf
82. Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. *Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace* (2013). 1 final. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/policies/eu-cyber-security/cybsec_comm_en.pdf
83. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. *European Energy Security Strategy* /* COM/2014/0330 final */. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52014DC0330>
84. European Union Maritime Security Strategy as adopted by the Council (General Affairs) (June 2014). URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2011205%202014%20INIT/EN/pdf>
85. Joint Communication to the European Parliament and the Council. *Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response*. Brussels, 6.4.2016 JOIN (2016) 18 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0018>
86. Communication from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions. *Tackling online disinformation: a European Approach*. COM/2018/236 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52018DC0236>
87. Questions & Answers: Reinforcing democracy and integrity of elections. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qa-nda_21_6212
88. European Democracy: Commission sets out new laws on political advertising, electoral rights and party funding. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6118
89. Code of Practice on Disinformation. *European Commission*. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>
90. Joint Communication to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. *Action Plan against Disinformation*. Brussels, 5.12.2018 JOIN (2018) 36 final. URL: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/action_plan_against_disinformation.pdf
91. Audit preview Information on an upcoming audit. *EU action plan against disinformation*. *European Court of Auditors*. (2020). URL: https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/ap20_04/ap_disinformation_en.pdf
92. Kushnir, V. (2020). Proposals for improving the legal mechanism on strategic communications in the armed forces of Ukraine, *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*. Vol. 10, URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1796>

Матеріал надійшов до редакції 10.05.2022 р.

УДК 327.39 (477)

Оксана Фролова,

кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації
Інституту міжнародних відносин,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

sancha279@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-7105-2762

Валерія Чекмарьова,

студентка 2 курсу магістратури, кафедра міжнародної інформації
Інституту міжнародних відносин,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

vchekmariova@gmail.com

DOI 10.29038/2524-2679-2022-02-66-77

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

У статті досліджено перспективи інтеграції України до інформаційного простору Європейського Союзу. Обґрунтовано потребу в інтеграції, а також розглянуто проблемні питання, які виникають унаслідок розбіжностей у правовому регулюванні українського та європейського інформаційних просторів, рівня кібербезпеки й інформаційної грамотності громадян України. У статті проведено SWOT-аналіз сучасного стану українського інфопростору. У роботі вміщено перелік можливих напрямів удосконалення організаційно-правових параметрів українського інформаційного простору задля прискорення процесу інтеграції та адаптації. Запропоновано можливі напрями вдосконалення законодавчого регулювання окремих аспектів функціонування інформаційного простору. Виконання цих рекомендацій дасть змогу Україні увійти в європейський інформаційний простір як рівноправному учасникові, що розширить можливості користувачів інформаційних продуктів.

Ключові слова: інформаційний простір, кібербезпека, євроінтеграція, інформаційна грамотність, адаптація, гармонізація.

Oksana Frolova,

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

ORCID ID: 0000-0001-7105-2762

Valeriia Chekmarova,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

INTEGRATION OF UKRAINE INTO THE EUROPEAN INFORMATION SPACE

The article is devoted to the study of prospects of Ukraine's integration into the information space of the European Union. The need for such integration is substantiated, as well as problematic issues arising from differences in the legal regulation of Ukrainian and European information spaces, the level of cybersecurity and information literacy of Ukrainian citizens. The article presents SWOT-analysis of the current state of the Ukrainian information space. The article contains a list of possible ways to improve the organizational and legal parameters of the Ukrainian information space in order to accelerate the process of integration and adaptation. Possible directions for improving the legislative regulation of certain aspects of the functioning of the information space were suggested. Implementation of these recommendations will allow Ukraine to enter the European information space as an equal participant, which will expand the opportunities for users of information products.

Key words: information space, cybersecurity, European integration, information literacy, adaptation, harmonization.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Україна вже давно обрала шлях до європейської інтеграції, який полягає не лише в економічній співпраці та вдосконаленні правових норм, а й у входженні України до інформаційного простору ЄС із метою обміну інформацією, забезпечення інформаційної безпеки й взаємного культурного збагачення, популяризації української культури, національних цінностей. Особливо важливо співпрацювати та інтегрувати інформаційні простори України та ЄС зараз, під час повномасштабної війни, розпочатої РФ. Завдяки співпраці про Україну та її біль знає весь світ й активно допомагає українцям протистояти агресору, приймати біженців, надавати гуманітарну допомогу тощо. Розпочато прискорену процедуру вступу до ЄС, під час якої Україні доведеться прийняти низку умов та

адаптувати низку процесів до формату ЄС. Тому потрібно знати основні принципи функціонування Європейського інформаційного простору, оскільки Європейський інформаційний простір має міцний фундамент для функціонування й розвитку. На основі дослідження цих принципів можна визначити, наскільки поточний стан інформаційного простору України відрізняється від європейського, виокремити проблеми з гармонізації ключових позицій у законодавчому регулюванні функціонування інформаційного простору й напрямів євроінтеграції в інформаційній сфері. Потреба у визначенні проблем інтеграційного процесу та пошуку напрямів їх розв'язання й стала підґрунтям для цієї статті.

Аналіз останніх досліджень. Сьогодні існує багато наукових підходів до інтерпретації інформаційного простору. В інформаційному плані розуміння цього терміна ґрунтується на визначенні інформаційної сфери. Серед науковців, які приділили увагу дослідженню проблематики функціонування інформаційного простору, потрібно згадати В. Гаоптія, А. Добровольську, Д. Дубова, Є. Макаренко, М. Ожевана, О. Старіша, А. Чічановського, М. Яковенка та ін. Проте серед сучасних досліджень функціонування інформаційного простору в контексті євроінтеграції не виокремлено ключові проблеми й можливості їх розв'язання, що зумовило потребу в додаткових наукових дослідженнях.

Мета статті – теоретичне та прикладне дослідження прикладних аспектів інтеграції України до європейського інформаційного простору, визначення наявних проблем і шляхів їх розв'язання.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвинуті країни розглядають можливості інформаційного суспільства як ключ до розвитку суспільства у XXI ст. і як виклик політикам, бізнесменам, державі, усьому суспільству. Вони переконані, що розробка й реалізація в країнах програм входження в інформаційне суспільство є одним із найосновніших завдань, від виконання якого залежить майбутнє у XXI ст. Формування такого суспільства – справа світу загалом і кожного громадянина. Потрібно залучити до діалогу все суспільство й зацікавити кожного її члена. Значні, великомасштабні заходи для реалізації програм входження в інформаційне суспільство можна починати тоді, коли можливості цього суспільства стануть відомими та зрозумілими для всіх чи принаймні для більшості членів суспільства і, як наслідок цього, інформаційне суспільство стане очікуваним, а точніше – довгоочікуваним для них [1, с. 216].

У європейському інформаційному просторі існує потужна правова основа, що регламентує функціонування самого простору, використання інформаційних продуктів, захисту прав інтелектуальної власності, а також дотримання безпекових вимог. Правове забезпечення функціонування й відкритості державних інформаційних ресурсів є необхідною умовою інтеграції єдиного інформаційного простору України з європейським та світовим інформаційним простором. Організаційна основа інформаційного простору стосується функціонування державних і недержавних органів формування інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки, порядку функціонування інформації в ЗМІ й інших інформаційних джерелах, містить вимоги щодо достовірності інформації та, загалом, мало відрізняється від організаційних засад сучасного українського інфопростору. Інформаційний простір як сукупність інформаційних процесів у суспільстві визначає політичний, економічний, соціальний, безпековий та культурний потенціал суспільства.

Цілі створення й розвитку єдиного інформаційного простору України:

- забезпечення прав громадян на інформацію відповідно до вимог Конституції України;
- створення та підтримання рівня інформаційного потенціалу, необхідного для сталого розвитку суспільства;
- підвищення узгодженості рішень центральних органів державної влади, облдержадміністрації й місцевого самоврядування;
- підвищення рівня правової свідомості громадян шляхом надання їм вільного доступу до нормативно-правових документів, що визначають їхні права, обов'язки та можливості;
- створення можливостей для громадян і громадських організацій контролювати діяльність органів центрального, місцевого та місцевого самоврядування;
- підвищення ділової й соціальної активності громадян шляхом зрівняння з державними органами можливості використання відкритої науково-технічної, соціально-економічної, суспільно-політичної інформації, а також інформаційних фондів у сфері освіти, культури тощо;
- інтеграція зі світовим інформаційним простором [3, с. 42].

Основним політико-економічним аспектом створення єдиного інформаційного простору в Україні є злам інформаційної монополії управлінських і торговельних структур та прозорість інформаційних ресурсів. Відомо, що інформаційна монополія може бути основним розсадником бюрократії, волюнтаризму й корупції.

Інформаційний простір буде ефективним, якщо він буде відкритим для суспільства, що, зі свого боку, дасть змогу всебічно та системно реалізовувати узгоджені інтереси громадян, суспільства та держави. Ефективний інформаційний простір може бути створений і почне розвиватися на основі відповідної інформаційної політики держави, що забезпечить поступовий рух країни до побудови інформаційного суспільства. Цей рух має ґрунтуватися на новітніх інформаційних, комп'ютерних, телекомунікаційних та комунікаційних технологіях. Їх розвиток відкриває інформаційні мережі, особливо інтернет, що надає принципово нові можливості для міжнародного обміну інформацією. Перспективні інформаційні й телекомунікаційні технології багаторазово посилюють вплив ЗМІ на суспільно-політичне та культурне життя людей.

Усі цивілізовані країни розглядають побудову інформаційного простору як основу свого соціально-економічного, політичного та культурного розвитку й проводять цілеспрямовану державну інформаційну політику. Особливе значення в розвитку інформаційного простору має геополітичний фактор. Як об'єкт геополітики Україна могла б стати природним мостом між Європою та Росією, яка, зі свого боку, пов'язана з країнами Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Для цього необхідний, передусім, розвиток інформаційної інфраструктури на всьому євразійському просторі, що дасть змогу Україні стати ключовим елементом глобального інформаційного простору [2; с. 143].

Створення та розвиток єдиного інформаційного простору України і, зокрема, відповідних державних інформаційних ресурсів є міжгалузеву та міжрегіональною проблемою. Вона потребує виконання складних організаційних і технологічних завдань, значних витрат та не може бути розв'язана відразу. Це потребує комплексного розгляду соціально-економічних, правових та політичних аспектів комп'ютеризації суспільства, повного використання організаційного, технологічного, технічного й правотворчого досвіду, набутого в розвитку інформаційних просторів провідних країн.

Для оцінки сучасного стану та напрямів удосконалення інформаційного простору України нами проведено SWOT-аналіз.

SWOT-аналіз дає змогу аналітикові визначити основні проблеми, з якими стикається певна система, у детальному аналізі чотирьох різних SWOT-областей. SWOT-аналіз вважається відносно простим у використанні інструментом стратегічної оцінки стану функціонування інформаційного простору. Створена матриця надає зацікавленим особам структуроване інформаційне поле, у межах якого вони спроможні

приймати необхідні рішення. На цьому етапі аналізуються зовнішні джерела інформації та досліджуються фактори впливу. Недоліком наявних систем аналізу факторів впливу є суб'єктивний підхід до оцінки та неможливість правильно оцінити якісні фактори зовнішнього й внутрішнього середовища.

Після аналізу на другому етапі проводиться остаточне визначення цілей удосконалення забезпечення функціонування інформаційного простору та можливості їх досягнення, що є основою для формулювання стратегії інтеграції, під якою потрібно розуміти детальний набір рішень, спрямованих на досягнення цілей взаємодії з європейським інфопростором з урахуванням впливу зовнішніх факторів. Ґрунтуючись на пропозиції конкурентоспроможних продуктів, здатності ефективно управляти ресурсами, підтримувати прийнятний рівень ризику й забезпечувати стабільність роботи, фахівці можуть сформулювати пропозиції для вдосконалення інформаційного простору та його функціональних характеристик.

Важливим моментом для інформаційного простору є врахування сильних і слабких сторін, можливостей і загроз (SWOT-аналіз), які впливають із реалій сьогодення (рис. 1).

<p><i>Сильні сторони у функціонуванні інформаційного сектору:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – репутація офіційних ресурсів; – лідерство в інформуванні; – лідерство в наданні доступу до сервісів; – достатньо диверсифікована аудиторія; – досить висока якість послуг; – стабільність; – використання сучасних каналів і технологій; – значний рівень надходжень фінансових ресурсів; – велика кількість інформаційних ресурсів; – гарантія повного збереження інформації та персональних даних; 	<p><i>Слабкі сторони у функціонуванні інформаційного сектору:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – недостатній рівень використання безпекових технологій; – залежність від системних ресурсів; – відсутність системи стандартизації інформаційних продуктів, послуг та єдиних стандартів безпеки; – недосконалість системи запобігання шахрайству; – відсутність комплексної системи управління ризиками; – нерівномірність присутності інформаційних ресурсів у галузях економіки; – недосконалість системи оперативного управління;
---	--

<ul style="list-style-type: none"> – можливість надання додаткових послуг. 	<ul style="list-style-type: none"> – недостатньо швидка робота зі споживачами послуг; – недосконала система інформаційної гігієни; – надмірний обсяг вразливостей.
<p><i>Наявні можливості функціонування інформаційного сектору:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – завоювання домінуючих позицій українських інфоресурсів у світовому інформаційному просторі; – збереження провідних позицій у наданні інформаційних послуг населенню; – збільшення частки обслуговування юридичних осіб; – збільшення частки у світовому та європейському інформаційному просторі шляхом створення конкурентоспроможних інформаційних продуктів – розширення асортименту інформаційних послуг; – покращення якості сервісу державних інфоресурсів; – покращення якості сервісу інформування; – розширення спектра надання послуг для окремих сегментів населення. 	<p><i>Наявні загрози функціонуванню інформаційного сектору:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – невизначеність політико-економічної ситуації в країні; – можливість непрогнозованого потоку інформаційних повідомлень; – зростання конкуренції в інформаційній сфері; – можливість переходу висококваліфікованих фахівців до закордонних конкурентів; – ризикованість шахрайських дій; – різка зміна інформаційної політики; – велика кількість конкурентів із подібними послугами; – загроза хакерських атак; – ризики отримання недостовірної інформації

Рис. 1. Агреговані чинники для SWOT-аналізу

Дослідивши чинники впливу, оберемо найвагоміші з них і побудуємо матрицю SWOT (рис. 2.).

На перетинах окремих складових частин груп факторів формуються поля, для яких характерні певні сполучення, що треба враховувати надалі в ході розробки стратегій певного типу:

1) поле «Сильні сторони – Можливості» – це стратегії підтримки

	<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
<i>Сильні сторони</i>	<p>Велика кількість інформаційних ресурсів дасть змогу розширити асортимент інформаційних сервісів.</p> <p>За рахунок репутації надійного джерела існує можливість розширення спектра інформаційних послуг для окремих сегментів населення.</p>	<p>За можливості надання фахових консультацій зменшиться ризик несанкціонованого доступу.</p> <p>Репутація надійного ресурсу дасть змогу збільшити конкурентоспроможність, порівняно з іншими конкурентами, що надають подібні послуги. Гарантія повного збереження інформації та персональних даних, підвищення відповідальності за її порушення зменшить вплив дестабілізуювальних факторів, таких як бажання розкрити інформацію третім особам.</p>
<i>Слабкі сторони</i>	<p>Покращення якості та асортименту сервісів може привести до усунення недоліку незадоволеності користувачами інформаційним наповненням.</p>	<p>Недосконала система безпеки підвищує загрозу хакерських атак.</p> <p>Недостатньо швидка робота сервісів знижує інтерес користувачів до ресурсу й переходу клієнтів до сайтів-конкурентів із подібними послугами.</p> <p>Політична й економічна нестабільність та інфляційні процеси можуть зменшити можливість регулярного доступу до інформаційного простору.</p>

Рис. 2. Матриця SWOT

та розвитку сильних сторін інформаційного простору щодо реалізації можливостей зовнішнього середовища;

2) поле «Сильні сторони – Загрози» – це стратегії боротьби із загрозами за допомогою використання внутрішніх резервів;

3) поле «Слабкі сторони – Можливості» – це стратегії, що спрямовують дії на використання можливостей для подолання слабких сторін внутрішнього потенціалу інформаційного простору;

4) поле «Слабкі сторони – Загрози» – це стратегії, які дають змогу не лише зміцнити свій потенціал, але й відвернути можливі кіберзагрози в зовнішньому середовищі.

Отже, ми дослідили напрями вдосконалення функціонування інформаційного сектору в гармонії з європейськими вимогами, що забезпечить вихід українських інформаційних ресурсів на європейський ринок, проте це потребує додаткового дослідження та створення відповідного правового поля.

За результатами SWOT-аналізу можна дійти висновків, що потребують удосконалення такі аспекти функціонування інформаційного простору України:

– недосконала система безпеки підвищує загрозу хакерських атак. Відтак потрібно покращити систему безпеки інформаційних ресурсів, зокрема державних сервісів, таких як «Дія» та реєстри прав на нерухоме майно, база даних ДФС й інших інформаційних ресурсів, які містять персональні чи конфіденційні дані та повинні бути захищені від кібератак;

– недостатньо швидка робота сервісів знижує інтерес користувачів до ресурсу й переходу клієнтів до сайтів-конкурентів із подібними послугами, тому власникам і розпорядникам інформаційних ресурсів треба приділити увагу щодо підвищення швидкодії та захисту інформації на своїх ресурсах. Прикладом невдалого функціонування є сайт Укрпошти, який організував онлайн-продаж популярної марки, проте сайт інтернет-магазину не витримав напливу клієнтів і доступ до нього було майже заблоковано. Створений швидкокурч резервний магазин також не був розрахований на потік замовлень і спричинив репутаційні втрати державного поштового підприємства;

– політична й економічна нестабільність та інфляційні процеси можуть зменшити можливість регулярного доступу до інформаційного простору, тому треба вдосконалити нормативно-правову базу у сфері недопущення політичного тиску на незалежні ЗМІ (прикладом цього може слугувати нещодавній інцидент з опозиційними владі телеканалами «Прямий»,

«Еспресо» і 5 канал, яким надано політично вмотивовану заборону трансляції передач в ефірі).

У функціонуванні інформаційного простору України є низка проблемних моментів, які можуть стати на перешкоді до успішної інтеграції до європейського інфопростору, і ці проблеми потребують якнайшвидшого врегулювання.

Для розв'язання проблеми створення єдиного інформаційного простору потрібно розробити такі економіко-правові норми:

– законодавчо-правові акти, що визначають права й обов'язки юридичних та фізичних осіб щодо створення й використання інформаційних ресурсів, їх обробки та доставки;

– економічні регулятори, які б створювали стимули для активного створення та використання інформаційних ресурсів [3, с. 44].

Створення та розвиток єдиного інформаційного простору України – це, передусім, забезпечення швидкого доступу до наявних інформаційних ресурсів і робота над їх уключенням до єдиного інформаційного простору. Новостворені інформаційні ресурси, що входять до єдиного інформаційного простору, мають бути законно доступними для органів державної влади, суб'єктів господарювання та громадян.

Основою впровадження нових інформаційних технологій можуть бути чинні й розроблені інформаційно-управлінські системи органів державної влади (центрального та місцевого самоврядування), відомчі й міжвідомчі територіально розосереджені системи та мережі збору, обробки й розповсюдження інформації. Вони повинні стати основою для створення єдиного інформаційного простору України та забезпечувати поєднання нових засобів інформаційних технологій із традиційними засобами поширення й доступу до них: друковані та електронні засоби масової інформації, журнали й книги, бібліотеки та архіви, пошта тощо.

Протягом останнього десятиріччя національне інформаційне законодавство зазнало потужного розвитку, були запуснені процеси інформатизації й діджиталізації в усіх сферах, проте законодавче забезпечення процесів дещо відстає і нові закони в цій сфері інколи не відповідають вимогам європейських конвенцій. Відтак першочерговим питанням інтеграції в європейський інформаційний простір є адаптація та гармонізація українського законодавства в інформаційній сфері з відповідними нормативно-правовими актами ЄС.

Наприклад, європейське законодавство ставить високі вимоги до достовірності інформації й протидії дезінформації. У квітні 2018 р. Єврокомісія представила європейський підхід до боротьби з дезінформацією в інтернеті, що декларує такі цілі:

- підвищити можливість відслідковувати походження інформації та спосіб її створення, рекламування й розповсюдження;
- сприяти різноманітності інформації, аби громадяни могли приймати обґрунтовані рішення, керуючись критичним мисленням;
- підвищувати довіру до інформації, указуючи на її надійність за допомогою перевірених джерел;
- оновити підхід до прийняття довгострокових рішень, які потребують підвищення поінформованості, медіаграмотності, широкого залучення зацікавлених сторін та співпраці органів державної влади, онлайн-платформ, рекламодавців, журналістів і медіагруп [4].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Європейський інформаційний простір має низку особливостей, що містять більш посилені вимоги до якості та безпеки використання інформаційних продуктів. У зв'язку з цим виникає проблема можливостей входу інформаційного продукту України на європейські інфореурси. Із приводу інформаційної безпеки як елементу інформаційного європейського простору ця категорія містить два основні напрями – кібербезпеку й захист інтелектуальної власності. У деяких категоріях ці напрями перетинаються, що полегшує формування правової основи для розв'язання можливих проблем.

Треба зауважити, що формування й розвиток інформаційного політичного простору України проходить у дуже непростих умовах, стикаючись із великою кількістю проблем соціально-політичного, економічного та юридичного характеру. Реформування системи державної влади й поглиблення економічної модернізації за нерозвиненості системи масових політичних комунікацій та громадянського суспільства, а також постійний зовнішній інформаційний тиск уповільнюють швидкість розвитку інформаційного простору України та заважають зміцненню його цілісності й єдності, а також оптимальному включенню до європейського інформаційного простору.

На сьогодні для України запущено прискорену процедуру євроінтеграції. Тому існує потреба у вдосконаленні нормативно-правового та організаційного забезпечення функціонування українського інформаційного простору для більш легкого входження в європейський простір. Для вдосконалення правового регулювання інформаційної сфери доцільно розглянути досвід європейських країн із забезпечення функціонування інформаційного простору.

Україна потребує якнайшвидшої інтеграції до інфопростору ЄС задля безпекових, економічних, соціальних й інформаційних цілей, тому що в умовах війни з РФ та інформаційно-психологічних операцій проти українців існує потреба в достовірній і не викривленій інформації, яка функціонуватиме в спільному інфопросторі, боротьбі з маніпулятивними та замовними інфовкидами на державному й міжнародному рівнях, а також інформуванні Європи та світу про проблеми й досягнення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриценко, О. (2009). Природа інформаційного суспільства та розвиток світового ринку мас-медіа. *Вісник Львівського університету*, № 32. с. 214–222.
2. Інтеграція України в Європейський інформаційний простір: виклики та завдання. Київ: ФОП Клименко, 2014. 212 с
3. Солodka, О. М. (2020). Інформаційний простір держави як сфера реалізації інформаційного суверенітету. *Інформація і право*, № 4 (35), с. 39–46.
4. Communication – Tackling online disinformation: a European Approach. EC.EUROPE, 2018. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/communication-tackling-online-disinformation-european-approach>

REFERENCES

1. Hrytsenko, O. (2009). Pryroda informatsiinoho suspilstva ta rozvytok svitovoho rynku mas-media. *Visnyk Lvivskoho universytetu*, № 32, p. 214–222.
2. Intehratsiia Ukrainy v Yevropeyskyi informatsiinyi prostir: vyklyky ta zavdannia. Kyiv: FOP Klymenko, 2014, 212 p.
3. Solodka, O. M. (2020). Informatsiinyi prostir derzhavy yak sfera realizatsii informatsiinoho suverenitetu. *Informatsiia i pravo*, № 4 (35), p. 39–46.
4. Communication – Tackling online disinformation: a European Approach. EC.EUROPE, 2018. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/communication-tackling-online-disinformation-european-approach> (data zvernennia 28.04.2022).

Матеріал надійшов до редакції 10.04.2022 р.

РОЗДІЛ III. РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

УДК 321.01(477)

Валентин Малиновський,

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри соціогуманітарних технологій,
Луцький національний технічний університет,
valentyn.volyn@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2017-553X

DOI 10.29038/2524-2679-2022-02-78-90

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УМОВАХ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

У статті висвітлено процес реформування територіальної організації влади (далі – ТОВ) протягом років Незалежності. Наголошено, що досвід неодноразових спроб проведення адміністративної й територіальної реформ засвідчив відсутність системності, послідовності та наукового обґрунтування. Процес реформування відбувався помилковим шляхом – модернізацією центрального рівня державної влади з ігноруванням фундаменту Української держави – формування дієвої й спроможної муніципальної влади. Лише під тиском Майдану у 2014 р. влада змушена була розпочати реальний трансформаційний проєкт демонтажу централізованої, фактично президентської республіки, що несла перманентну небезпеку узурпації влади зі встановленням авторитарного клептократичного режиму. Таким чином розпочався процес побудови держави нового типу – сервісної, котра слугує своїм громадянам та забезпечує захист їхніх інтересів, спираючись на самоврядні інституції й громадянське суспільство.

За доволі незначний період реформування вдалося здійснити те, чого не вдавалося реалізувати (незважаючи на неодноразові спроби) протягом попередніх десятиліть Незалежності: сформувати 1469 територіальних громад (далі – ТГ) – основу муніципальної влади базового рівня та головних надавачів громадянам якісних публічних послуг і замість 490 районів, сформованих ще в радянський період, створити 136 нових районів, котрі відповідають стандартам ЄС. Це відкрило можливості не лише для формування ефективної моделі публічної адміністрації, а й вагомого

поступу в напрямі європейського та євроатлантичного курсу України. При цьому наголошено, що реформа децентралізації ще не отримала остаточного завершення. Незважаючи на досягнуті успіхи, вона потребує значних зусиль і незмінності політичного курсу.

Ключові слова: децентралізація, територіальна організація влади, територіальна громада, місцеве самоврядування, адміністративно-територіальний устрій.

Valentyn Malynovskyi,
Lutsk National Technical University,
ORCID ID: 0000-0003-2017-553X

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF TRANSFORMATION OF THE TERRITORIAL ORGANIZATION OF POWER IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

The article highlights the process of reforming the territorial organization of power during the years of Independence. It is noted that the experience of repeated attempts to carry out administrative and territorial reforms has shown a lack of system, consistency and scientific justification. The process of reform took place in the wrong way – the modernization of the central level of state power while ignoring the foundation of the Ukrainian state – the formation of an effective and capable municipal government. Only under Maidan pressure in 2014 was the government forced to embark on a real transformation project to dismantle a centralized, de facto presidential republic that posed a permanent danger of usurping power with the establishment of an authoritarian kleptocratic regime. Thus began the process of building a new type of state – the service, which serves its citizens and protects their interests, based on self-governing institutions and civil society.

In a relatively short period of reform, it was possible to achieve what could not be realized (despite repeated attempts) during the previous decades of Independence: to form 1469 territorial communities – the basis of municipal government and basic providers of quality public services and instead 490 districts, formed during the Soviet period, to create 136 new districts that meet EU standards. This opened opportunities not only for the formation of an effective model of public administration, but also for significant progress in the direction of Ukraine's European and Euro-Atlantic course. It is noted that the decentralization reform has not yet been finalized. Despite its success, it requires considerable effort and a steady course.

Key words: decentralization, territorial organization of power, territorial community, local self-government, administrative-territorial system.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Реформування ТОВ перманентно тривало з перших років Незалежності. Однак через відсутність консенсусу політичних еліт, політичної волі владних команд, наукового обґрунтування, безсистемність, кожна спроба завершувалася поразкою, що негативно позначалася на розвитку країни. У результаті відсутності реальних реформ, Україна залишалася централізованою державою з декларативним місцевим самоврядуванням та архаїчним адміністративно-територіальним устроєм (далі – АТУ). Така система ТОВ, аналогів якої не було серед демократій, стала перешкодою не лише поступальному соціально-економічному розвитку країни, але і її євроатлантичних перспектив. Лише під тиском Майдану розпочалося реальне реформування, перший етап якого успішно завершився місцевими виборами 25 жовтня 2020 р. на новій територіальній основі. Однак трансформувати адміністративну модель через політичні перешкоди не вдалося. Більше того, наразі відсутній політичний консенсус щодо окремих аспектів нової конструкції публічної адміністрації. Відповіді на ці запитання – головне завдання, що постало перед реформаторами на нинішньому етапі децентралізаційної реформи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адміністративно-територіального облаштування України отримало широке висвітлення в науковій літературі. Зазначена тематика зосереджена в таких працях [3; 6; 7; 10; 11]. Однак аналіз літератури дає підстави для висновку про те, що сьогодні не існує загальноновизнаного підходу щодо основних параметрів оптимальної моделі ТОВ.

Мета цієї статті – висвітлення процесу реформування ТОВ у контексті реформи децентралізації. Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі завдання: здійснити аналіз процесу реформування; акцентувати увагу на помилках, здійснених у цьому процесі; підбити підсумки першого етапу реформи децентралізації та окреслити перспективи завершення реформи ТОВ.

Методика дослідження. У процесі дослідження застосовано такі теоретичні методи: аналіз і синтез, логічний та емпіричні спостереження, порівняння.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний стан державного будівництва в Україні відзначається інтенсивним пошуком найбільш оптимальної моделі ТОВ. Адже необхідною умовою стабільного розвитку суспільства та ефективного функціонування держави є забезпечення балансу загальнонаціональних інтересів з інтересами населення регіонів і ТГ. Із початку відновлення Незалежності Україна перебувала в перманентному пошуку оптимальної моделі ТОВ. Досвід неодноразових спроб проведення адміністративної й територіальної реформ засвідчив відсутність системності, послідовності та наукового обґрунтування. Загальною тенденцією було те, що український політикум протягом усіх років незалежності цікавила розбудова «даху» державного механізму, а не закладання його підвалин, а саме територіальної організації публічної влади. Тобто процес державотворення відбувався помилковим шляхом – із будівництва центрального рівня державної влади й пустопорожніх декларацій щодо його фундаменту. Такий підхід став наслідком недостатнього усвідомлення владною політичною елітою значення базових політичних інститутів, передусім місцевого самоврядування. Рішення щодо реформування приймалися без проведення належних наукових і громадських експертиз, а їх зміст значною мірою визначався компромісом політичних та корпоративних інтересів тих сил, які намагались утримати або встановити контроль над основними інститутами публічної влади чи посилити свої владні повноваження [16, с. 152–153]. Через несформованість громадянського суспільства й відсутність потужних прореформаторських течій у середовищі українських політичних партій не здійснювався суттєвий тиск на владу для проведення відповідних трансформацій. Низький рівень громадської довіри до влади породжував у суспільстві ставлення до реформи як до чужої справи та відсутність причетності до цього процесу.

І лише під тиском Майдану влада змушена була розпочати реальний трансформаційний проєкт під назвою «Реформування місцевого самоврядування та ТОВ». Каталізатором кардинальних змін стала Революція гідності як протест українського народу проти надмірної концентрації влади в руках В. Януковича та його «сім'ї», перетворення України на васала росії. Очевидно, що існування України у форматі централізованої, фактично президентської республіки, яка двічі, у 2004 і 2014 рр., піддавалася конституційній ревізії, стало безперспективною справою, що несла перманентну небезпеку узурпації влади зі

встановленням авторитарного клептократичного режиму. Трагічні події 2014 р. наочно засвідчили, що ця архаїчна політико-територіальна модель виявилася неспроможною забезпечити стабільність відносин між центром і регіонами – основу збереження цілісності держави, динамічного регіонального розвитку: «Події, що відбулися з початку 2014 року на території півострова Крим та у південно-східних регіонах України, є наслідком прорахунків та недоліків державної внутрішньої та зовнішньої політики, в тому числі політики регіонального розвитку» [1].

Після перемоги Майдану настав сприятливий момент для побудови держави нового типу – *сервісної*, котра слугує своїм громадянам і забезпечує захист їхніх інтересів, спираючись на самоврядні інституції й громадянське суспільство. Саме такий підхід зафіксовано в Державній стратегії регіонального розвитку до 2027 р., у якій стратегічною метою державної регіональної політики є «розвиток та єдність, орієнтовані на людину – гідне життя в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні, забезпечення ефективного використання внутрішнього потенціалу територій та їх спеціалізації для досягнення сталого розвитку країни, що створює умови для підвищення рівня добробуту й доходів громадян під час досягнення згуртованості в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному та просторовому вимірах» [2, с. 9]. Така держава має зберегти за собою на місцях лише ті функції, які за своєю суттю є державними. Усе інше повинно стати прерогативою муніципальної влади. Зі свого боку, громадяни зобов'язані перебрати максимум відповідальності за вирішення локальних питань і налагодити ефективний контроль за діями місцевої влади. Патерналістський підхід, глибоко вкорінений радянською системою, повинен назавжди відійти в минуле.

Однак на основі підписаних 5 вересня 2014 р. так званих «Мінських домовленостей» розпочався безпрецедентний тиск Росії з вимогами запровадження в Україні федеративної форми державного устрою. У цьому зв'язку зазначимо, що кожен з учасників Тристоронньої контактної групи з урегулювання на Донбасі (Україна, Німеччина, Франція, Росія) мали різні підходи щодо сутності децентралізації, яка передбачалася цим документом. Зокрема, тогочасне українське керівництво, розуміючи несприйняття ідеї федералізму українським народом та, зважаючи на трагічний досвід автономізації Криму, чітко усвідомлювало справжню мету Кремля – через федералізацію реалізувати сценарій відторгнення всієї південно-східної частини України, який не вдалося здійснити

силовим варіантом. Федералізація залишала москві та її агентам в Україні сприятливий плацдарм для подальшого розчленування нашої держави [8, с. 234].

У цій складній політичній ситуації єдино правильним державницьким рішенням було проведення реформи ТОВ на засадах децентралізації, котра стала не лише альтернативою федералізації, а й виконанням суспільного замовлення на ефективні, відповідальні інститути публічної влади, спроможні забезпечити сталий розвиток ТГ і регіонів, надання публічних послуг населенню на рівні, який би відповідав європейським стандартам, а відтак на належне врядування на місцевому рівні. Отже, зазначене реформування було спрямоване на досягнення двох стратегічних політичних цілей:

1) внутрішньополітичної – трансформація ТОВ у напрямі побудови модерної системи публічного управління на місцевому та регіональному рівнях і її оптимальної просторової основи;

2) зовнішньополітичної – наближення національної моделі місцевої та регіональної влади до стандартів Європейської хартії місцевого самоврядування з перспективою отримання членства в НАТО і ЄС.

Зазначене реформування мало стати не лише важливим політичним кроком, а й відповіддю на реальні очікування громадян після Майдану. Влада повинна довести, що вона спроможна не лише декларувати реформи, як це неодноразово вже було в новітній історії, але й успішно їх здійснити.

Основою реформування стала Концепція реформування місцевого самоврядування та ТОВ в Україні від 1 квітня 2014 р., розроблена Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (далі – Концепція) спільно з експертним середовищем, представниками місцевого самоврядування усеукраїнськими асоціаціями місцевого самоврядування. Метою Концепції було «визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та ТОВ для створення й підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних і доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та ТГ» [14]. Децентралізація й реформа державного управління також була однією з реформ, визначених Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020». У ній метою політики у сфері децентралізації визначено «відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення

спроможності місцевого самоврядування й побудова ефективної системи ТОВ в Україні, реалізація повною мірою положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності та фінансової самодостатності місцевого самоврядування» [12].

Зазначена Концепція загалом заклала правильні параметри реформування, однак цей урядовий нормативно-правовий акт потребував не лише прийняття низки законів, а й унесення змін до Конституції України. На жаль, через політичне протистояння та несприйняття окремими політичними силами децентралізаційної реформи чотири спроби внесення змін до Основного Закону (дві – за часів президентства П. Порошенка й дві – В. Зеленського) були невдалими, а окремі закони не прийняті ще й досі, зокрема Закон України «Про засади АТУ України». Виходячи з такої ситуації, реформатори змушені були здійснювати реформування у форматі чинних норм Конституції. Такий алгоритм отримував постійний спротив і жорстку критику з боку відвертих опонентів реформи на всіх етапах реформування у формі не лише публічних висловлювань у ЗМІ та з парламентської трибуни, а й у судових позовах. Зокрема, у січні 2021 р. Конституційний Суд України за поданням 49 народних депутатів України відкрив конституційне провадження в справі щодо конституційності постанови Верховної Ради України «Про утворення і ліквідацію районів» № 807-IX від 17 липня 2020 р. [5]. До зазначених перешкод у 2020 р. додалася ще й пандемія, викликана гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2.

Долаючи перманентний опір опонентів, реформа децентралізації протягом 2014–2020 рр. пройшла складний і тернистий шлях із багатьма перешкодами. Однак, на відміну від попередніх спроб реформування, послідовність влади та наявність політичної волі дали можливість подолати всі спроби внутрішніх опонентів і зовнішніх недругів заблокувати найважливішу українську реформу. У результаті демонтовано просторову основу публічної влади, сформовану ще в часи СРСР, і на всій території України запроваджено новий АТУ базового та субрегіонального рівнів. Це створило передумови для:

- формування ефективної моделі публічної влади для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку відповідних громад і територій;
- активного залучення органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) до процесів державотворення через належне представництво їхніх інтересів та участь у визначенні пріоритетів державної регіональної політики;

– створення умов для стимулювання економічного розвитку території у результаті вдосконалення механізмів впливу ОМС на визначення пріоритетів місцевого економічного розвитку;

– поліпшення доступності якості та своєчасності публічних послуг, що надаються мешканцям ТГ;

– створення сприятливих умов для максимально широкого залучення громадян до безпосередньої участі в місцевому самоврядуванні – необхідної умови формування громадянського суспільства.

За доволі незначний період реформування Україні вдалося здійснити те, чого не вдавалося реалізувати (незважаючи на неодноразові спроби) протягом попередніх десятиліть Незалежності. Надзвичайно важливо, що вдалося досягнути головного завдання реформи: на всій території України сформувати 1469 ТГ – основу муніципальної влади базового рівня й головних надавачів громадянам якісних публічних послуг, до сфери компетенції яких віднесено всі питання місцевого значення. Ще однією великою перемогою стала просторова трансформація субрегіонального рівня – ліквідовано 490 районів, сформованих ще в радянський період, та утворено 136 нових районів, котрі відповідають вимогам NUTS-3-*[13]. При цьому формування нового районного рівня здійснювалося в контексті кардинальної зміни функціональної парадигми органів публічної влади, що передбачає перехід від самоврядної до адміністративної моделі, за якої основною місією новоствореного району має стати реалізація державної політики на відповідній території субрегіону. Із цією метою в адміністративному центрі новоствореного району повинні функціонувати відповідні територіальні органи центральних органів виконавчої влади, а також судові, військові, правоохоронні й безпекові державні органи. З урахуванням цієї місії саме центр в особі Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України визначав конфігурацію нових районів, на відміну від добровільного механізму формування ОТГ, за якого вирішальним було волевиявлення територіальних громад [9, с. 215].

Натомість, відповідно до принципу субсидіарності, увесь муніципальний функціонал перемістився на базовий рівень – ТГ. Так досягнуто відразу декілька політичних цілей, ключовими з-поміж яких стали такі: по-перше, нарешті демонтовано радянську систему територіального устрою, що була основною перешкодою для формування оптимальної моделі ТОВ; по-друге, децентралізовано владу на рівень

---

*NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistics) – класифікація АТО, яку узаконено рішенням Єврокомісії у 2001 р.

ТГ і таким чином мінімізовано середовище зародження сепаратизму. Адже коли громадяни проживають в упорядкованих населених пунктах із розвиненою інфраструктурою, задоволені своїм рівнем життя, якісним наданням послуг, то їх неможливо спровокувати на політичні дії, спрямовані на розчленування держави. Заможне життя людей унеможливорює відцентрові тренди на великих територіях, навпаки – воно є об'єднувальним началом консолідації нації. У контексті нинішніх подій треба наголосити, що децентралізовану демократичну державу неможливо втягнути в нове імперське утворення, чого так настійливо домагається кремль.

У цьому зв'язку доцільно звернутися до думок французького мислителя Алексіса де Токвіля. Досліджуючи засади стабільності політичного устрою США, він наголосив на фундаментальному принципі народовладдя, що реалізований на рівні громади, де кожен громадянин бере активну участь у місцевих справах. Саме на цьому базовому рівні вирає політичне життя, а всі інші вищі рівні – округи, штати, союз – мають своє коло повноважень і не втручаються в місцеві справи. Щодо цього А. Токвіль зробив надзвичайно важливий висновок для демократії: «Я цілком переконаний, що об'єднана сила громадян завжди виявиться більш здатною забезпечувати суспільний добробут народу, ніж урядова влада» [15, с. 82]. У США запроваджено модель децентралізованої держави із сильним і дієвим місцевим самоврядуванням, де люди на власний розсуд упорядковують свої справи, вирішуючи поточні та перспективні питання своєї життєдіяльності. Людям надано право обирати не лише керівників ОМС, а й прокурора, шерифа, фіскала, суддів й інших високопосадовців, від яких значною мірою залежить їхнє життя. Як результат, у цій країні народ став джерелом влади не лише на сторінках конституції, а й у повсякденній практиці.

Отже, лише на двадцять дев'ятому році Незалежності вдалося втілити в життя основне завдання національного трансформаційного проєкту – закласти міцний фундамент не лише муніципальної влади, а й усієї владної будівлі Української держави. Це відкрило можливості не лише для формування ефективної управлінської моделі на інших рівнях АТУ, а й зробити вагомий поступ у напрямі європейського та євроатлантичного курсу нашої держави. Ефективність упровадження реформи децентралізації влади відзначив Європейський парламент: «Європарламент вітає досягнення України у проведенні реформи децентралізації та розширенні можливостей місцевої влади, що є однією з найуспішніших реформ на сьогодні; визнає підтримку U-LEAD

та формування понад 1000 ТГ; позитивно оцінює кроки прийняті з метою децентралізації державної влади й бюджетів через затвердження нормативно-правових актів та їх практичного впровадження; закликає Європейську комісію уважно вивчити успішні практики реформи децентралізації в Україні й розглянути їх практичне впровадження в інших державах» [4].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Підсумовуючи, зазначимо, що, пройшовши кілька основних етапів, реформа децентралізації ще остаточно не завершена. Незважаючи на досягнуті успіхи, реформа місцевого самоврядування та ТОВ ще потребує значних зусиль і незмінності політичного курсу. Через проблеми конституційного реформування не вдалося паралельно трансформувати систему публічної влади на субрегіональному й регіональному рівнях. Однак, зважаючи на функціонально-сервісну вторинність цих рівнів, зазначена обставина не становить загрози для загального формату реформи місцевого самоврядування й ТОВ. Для забезпечення сталості та незворотності децентралізації влади й ефективного демократичного місцевого самоврядування потрібно внести зміни до Конституції України та прийняти низку законів. Зокрема, існує необхідність законодавчого забезпечення питання АТУ України, організації публічної влади на субрегіональному й регіональному рівнях, запровадження комплексної системи адміністративного нагляду та контролю, проходження муніципальної служби. Потребують суттєвого пришвидшення й синхронізації секторальні реформи, зокрема у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, безпеки, соціальной і фіскальній сферах. Місцеве виборче законодавство повинне забезпечити чесність та прозорість виборчого процесу, реальні можливості для участі всіх громадян у питаннях місцевої політики. У процесі його реформування треба зберегти позитивні аспекти забезпечення ідеологічної визначеності електорату та мінімізувати негативні (непрозорість виборчої системи, низька легітимність представницької влади, тотальний контроль і диктат верхівки партії над депутатами).

Також актуальними для ТГ й ОМС є такі виклики:

– низький рівень компетенції значної частини керівників та спеціалістів ОМС (відсутність інституційного досвіду щодо управління проектами розвитку, стратегічного планування, відсутність якісної системи підготовки кадрів для муніципального управління);

– низький рівень ефективності й прозорості діяльності ОМС (відсутність цільових показників ефективності діяльності на всіх рівнях, а також необізнаність громадян щодо структури ОМС та стратегічних планів розвитку ТГ);

– незабезпеченість інструментами управління й моніторингу (низький рівень забезпеченості статистичними даними ОМС, оцифрування географічних даних територій);

– неактивні ТГ (низька активність членів ТГ у прийнятті рішень).

Позитивне вирішення зазначених питань залежатиме від комплексу факторів – наявності політичної волі та консолідованості політичної еліти під час прийняття важливих політичних рішень, а також від активності громадян і професійності муніципальних команд, спроможних забезпечити успішність ТГ. Наступними кроками реформи повинні стати такі:

– закріплення в Конституції України нової моделі ТОВ;

– удосконалення розподілу повноважень між ОМС й органами виконавчої влади на всіх рівнях за принципом субсидіарності;

– фінансове забезпечення переданих ОМС повноважень від органів виконавчої влади;

– переформатування місцевих державних адміністрацій в органи виконавчої влади префекторального типу до внесення змін у Конституцію України;

– створення сприятливих правових умов для максимального залучення жителів ТГ до прийняття управлінських рішень на місцях, розвитку форм локальної демократії.

Подальші розвідки з цієї проблематики повинні бути спрямовані на обґрунтування оптимальної моделі публічної адміністрації на субрегіональному й регіональному рівнях АТУ України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385, *Урядовий кур'єр*, 2014, 3 верес., с. 11.

2. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки: затв. постановою Каб. Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695, *Урядовий кур'єр*, 2020, 14 серп., с. 7–15.

3. Досвід децентралізації у країнах Європи: зб. док.; пер. з іноз. мов / за заг. ред. В. Б. Гройсмана. Київ: Ін-тут законодавства ВРУ, 2015, 766 с.

4. Європейський парламент визнав децентралізацію однією з найуспішніших реформ в Україні. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yeurope->

jskij-parlament-viznav-decentralizaciyu-odniyeyu-z-najuspishnishih-reform-v-ukrayini (дата звернення: 18.11.2021).

5. Конституційне подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради «Про утворення і ліквідацію районів» від 17 липня 2020 року № 807-IX. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/_506-2020_k.p._red_.pdf (дата звернення: 19.11.2021).

6. Куйбіда, В. С., Заяць, І. Я. (2010). Генеза територіальної організації України: конституційно-правові аспекти: монографія. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 480 с.

7. Литвин, В. (2014). Територіальна організація українського соціуму і проблема кордонів, *Голос України*, 4 груд., с. 4–5.

8. Малиновський, В. Я. (2021). Децентралізаційна реформа: передумови, реалізація, результати, перспективи, *Суспільно-політичні процеси*: наук. вид. Акад. політ. наук. Київ: Політія, вип. 1 (17), с. 227–243.

9. Малиновський, В. Я. (2020). Дизайн публічної влади на субрегіональному рівні в контексті нових викликів. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, № 2, с. 209–224.

10. Малиновський, В. Я. (2010). Територіальна організація влади України: концептуальні засади трансформації: монографія. Луцьк: СПД Галяк Ж. В., 451 с.

11. Пітцик, М. В., Ганущак, Ю. І., Шиманке, Д., Циммерманн, Х. (2008). Міста та громади в адміністративно-територіальній реформі. Міжнародний досвід та практичні пропозиції. Київ: Асоц. міст України та громад, Нім. Бюро техн. співробітництва, 136 с.

12. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: затв. Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015, *Урядовий кур'єр*, 2015, 15 січ., с. 8.

13. Про утворення та ліквідацію районів: затв. постановою Верховної Ради України від 17.07.2020 р. № 807, *Голос України*, 2020, 18 лип., с. 8–10.

14. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: затв. розпорядженням Каб. Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р., *Урядовий кур'єр*, 2014, 11 квіт., с. 13–14.

15. Токвіль, А. (1999). Про демократію в Америці: у 2 т.; пер. з франц. Г. Філіпчука та М. Москаленка. Київ: Всесвіт, т. 1, 590 с.

16. Malynovskyi, V. Stepanenko, V., Pylynskyi, Ya. (2015). The «Endless Story» of Local Self-Government Reform: Before the Post-Maidan Challenges. *Ukraine after the Euromaidan: Challenger and Hoper* / Bern: Peter Lang, p. 145–157.

REFERENCES

1. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku: postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 06.08.2014 r. № 385, *Uriadovyi kurier*, 2014, 3 veres., p. 11.

2. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky: zatv. postanovoju Kabinet Ministriv Ukrainy vid 05.08.2020 r. № 695, *Uriadovyi kurier*, 2020, 14 serp., p. 7–15.

3. Dosvid detsentralizatsii u krainakh Yevropy: zb. dok.; per. z inoz. mov / za zah. red. V. V. Hroismana. Kyiv: In-tut zakonodavstva VRU, 2015, 766 p.

4. Yevropeyskyi Parlament vyznav detsentralizatsiiu odniieiu z naiuspishnishykh reform v Ukraini. *Uriadovyi portal*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yevropejskij-parlament-viznav-decentralizaciyu-odniyeyu-z-najuspishnishih-reform-v-ukrayini> (data zvernennia: 18.11.2021).

5. Konstytutsiine podannia shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Postanovy Verkhovnoi Rady «Pro utvorennia i likvidatsiiu raioniv» vid 17 lypnia 2020 roku № 807-IKH. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/_506-2020_k.p._red_.pdf (data zvernennia: 19.11.2021).

6. Kuibida, V. S., Zayats, I. YA. (2010). Heneza terytorialnoi orhanizatsii Ukrainy: konstytutsiino-pravovi aspekty: monohrafiia. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia, 480 p.

7. Lytvyn, V. (2014). Terytorialna orhanizatsiia ukrayinskoho sotsiumu i problema korodoniv, *Holos Ukrainy*, 4 hrud., p. 4–5.

8. Malynovskyi, V. YA. (2021). Detsentralizatsiina reforma: peredumovy, realizatsiia, rezultaty, perspektyvy. *Suspilno-politychni protsesy*. Nauk. vyd. Akad. polit. nauk. Kyiv: Politia, vyp. 1 (17), p. 227–243.

9. Malynovskyi, V. YA. (2020). Dyzain publichnoi vlady na subrehionalnomu rivni v konteksti novykh vyklykiv. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*, № 2, p. 209–224.

10. Malynovskyi, V. YA. (2010). Terytorialna orhanizatsiia vlady Ukrainy: kontseptualni zasady transformatsii: monohrafiia. Lutsk: SPD Hadiak ZH. V. 451 p.

11. Pittsyk, M. V., Hanushchak, YU. I., Shymanke, D., Tsymmermann, K. H. (2008). Mista ta hromady v administratyvno-terytorialnii reformi. *Mizhnarodnyi dosvid ta praktychni propozyzii*. Kyiv: Asots. mist Ukrainy ta hromad, Nim. Byuro tekhn. spivrobitnytstva, 136 p.

12. Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020»: zatv. Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 12.01.2015 r. № 5/2015. *Uriadovyi kurier*, 2015, 15 sich., p. 8.

13. Pro utvorennia ta likvidatsiiu raioniv: zatv. postanovoioi Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17.07.2020 r. № 807. *Holos Ukrainy*, 2020, 18 lyp., p. 8–10.

14. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini: zatv. rozporядzhenniam Kab. Ministriv Ukrainy vid 01.04.2014 r. № 333-r. *Uriadovyi kurier*, 2014, 11 kvit., p. 13–14.

15. Tokvil, A. (1999). Pro demokratsiiu v Amerytsi: u 2 t.; per. z frants. H. Filipchuka ta M. Moskalenka. Kyiv: Vsesvit, t. 1, 590 p.

16. Malynovskyi, V., Stepanenko, V., Pylynskyi, Ya. (2015). The «Endless Story» of Local Self-Government Reform: Before the Post-Maidan Challenges. *Ukraine after the Euromaidan: Challenger and Hoper* / Bern: Peter Lang, p. 145–157.

Матеріал надійшов до редакції 05.05.2022 р.

УДК: 327

Nataliia Pipchenko,

Doctor of Political Sciences, Professor,
the Educational and Scientific Institute of International Relations,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
nataliyapo@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-3759-7085

DOI 10.29038/2524-2679-2022-02-91-101

TRANSFORMATION OF FOREIGN-POLICY COMMUNICATION OF THE EU, GERMANY, AND UKRAINE

The study's purpose is to critically analyse approaches to international communication in the global environment and clarify the specifics of processes that characterize the asymmetry of foreign-policy communication because the contemporary communication tools allow forming both a positive perception of foreign policy initiatives and a negative attitude of politicians or the world community toward foreign-policy actions. As a result, the research focuses on studying the transformation of the EU foreign-policy communication tools; analysing the practice of foreign-policy communications of Germany and Ukraine; detecting the impact of destructive communications on the image of the EU, Germany, and Ukraine in the international information space.

The main conclusions of the research are such statements: the aggravation of Ukrainian-Russian relations has demonstrated an imbalance in the existing foreign-policy orientations; the EU leaders rethought the political impact of supranational formation on the contemporary system of international relations; Germany's practice in foreign-policy communication concerns the preservation of the position as a world leader that is able to influence the solution of complex international political and security issues.

Key words: foreign-policy communication, asymmetry communication, the EU, Germany, Ukraine.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНОПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЄС, НІМЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ

Мета дослідження – критичний аналіз підходів до вивчення міжнародної комунікації в глобальному середовищі та з'ясування специфіки процесів, що характеризують асиметрію зовнішньополітичної комунікації, оскільки

сучасні комунікативні інструменти дають змогу формувати як позитивне сприйняття зовнішньополітичних ініціатив, так і негативне ставлення політиків або світового співтовариства до зовнішньополітичних дій. Отже, дослідження зосереджено на вивченні трансформації інструментів зовнішньої політики ЄС; аналізі практики зовнішньополітичних комунікацій Німеччини та України; виявленні впливу деструктивних комунікацій на імідж ЄС, Німеччини й України в міжнародному інформаційному просторі.

Основними висновками дослідження стали такі твердження: загострення українсько-російських відносин продемонструвало дисбаланс наявних зовнішньополітичних орієнтацій; лідери ЄС переосмислили політичний вплив наднаціонального формування на сучасну систему міжнародних відносин; практика Німеччини в зовнішньополітичній комунікації стосується збереження позиції світового лідера, спроможного впливати на вирішення складних міжнародних політичних і безпекових питань.

Ключові слова: зовнішньополітична комунікація, асиметрія комунікації, ЄС, Німеччина, Україна.

Nataliia Pipchenko,

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

ORCID ID: 0000-0003-3759-7085

1. INTRODUCTION

Set of the Problem. Review of the priorities of foreign policy by some countries and the practical activities of the world community through the implementation of information modernization contributes to the transformation of international relations. At the same time, the state actors continue to play a key role in foreign-policy activities, while the growing political importance of Internet communication leads to the restructuring of international cooperation. In particular, in the international arena, there are processes of information stratification and political differentiation that determine the formation of regional structures with their own principles of communication, relations, and status in the world. In general, we can distinguish political, information, social, cultural and psychological aspects of the study of communication processes that change existing perceptions and stereotypes, influencing the behaviour and models of relations among the states, international institutions and non-traditional actors, emphasizing both constructive and destructive impact of foreign-policy communications on international affairs.

Analysis of the Recent Documents and Publications. The scientific literature presents the conceptual approaches to the issues of foreign-policy communication that define the transformation of international affairs as a process of structuring them into a network of relations among the states, transnational corporations, financial groups, organizations and social movements, as well as a phenomenon's impact of contemporary Internet technologies on international cooperation. The scientific works of Rana K. [1], Tkacheva O., Schwartz L., Libicki M., Taylor J., Martini J., Baxter C. [2], Hondul V., Zernetska O. [3], Makarenko I. [4], Shuliak A., Shuliak N. [5], Kenna M. [6], Türkan A. [7] and others investigated the global factors that influence on the international system and features of interaction of international actors in the global environment due to the use of innovative technologies, as well as analyzed the activities of international actors in the global information space.

The Objective of the Research is to study the transformation of the EU foreign-policy communication instruments; analysis of the practice of foreign-policy communications of Germany and Ukraine; detection of the impact of communications on the image of the EU, Germany and Ukraine in the international information space.

Research Methods. The Eurobarometer reports and online tool 'Google Trends' were selected for monitoring trends in international relations and determining the level of awareness of the audience about the foreign-policy communications of the EU, Germany, and Ukraine.

The Eurobarometer reports for 1992–2022 were used to study foreign policy communication processes at the EU level. The online tool 'Google Trends' was used to find out the level of audience awareness by the German and Ukrainian public for 2013–2022 periods. The main advantage of Google Trends is the regular data updating according to political, economic and social categories, which allow identifying trends of a search query, and comparing search volume by criteria, as well as demonstrating the impact of new events on search popularity. The interest in the terms 'Ukraine', 'Germany', 'the Cabinet of Ministers of Ukraine' and 'the Cabinet of Germany' allows for exploring the related issues and ideas, as well as the formed narratives.

2. RESULTS OF RESEARCH

Limiting the political, economic, social or cultural capabilities of international actors in the field of implementation of foreign-policy interests due to lack of access to contemporary means of communication leads to the development of destructive communication processes that affect the bilateral and mul-

tilateral interaction. Under these circumstances, we can interpret foreign-policy communication as a process of realization of relations among the actors of international relations that allows making a political interaction, development of economic cooperation and cultural exchange. Among the tools of foreign policy communication that allow a flexible regulation of international information and communication flows, it could be divided the diplomatic channels, business communications, cultural and scientific exchange, as well as media and the Internet instruments.

The asymmetry of foreign policy communications is manifested in forming both a positive perception of foreign policy initiatives and a negative attitude of politicians or the world community toward foreign-policy actions; deepening interaction between traditional and non-traditional international actors, regardless of state borders; redistributing transnational relations and eroding the monopoly of states for managing world political processes; lacking access to modern means of communication that restricts political, economic, social or cultural opportunities of international actors in supporting their foreign-policy interests; existing a low level of legal regulation of liability for the dissemination of false information; dominating historical traditions and the national mentality.

As a result, the openness of communication allows non-traditional actors to influence state policy. Consequently, foreign-policy communication has changed from one-way communication to multilateral, ensuring the formation of informal communication processes in society. Foreign-policy communication has also influenced the political system, transforming the foreign policy interests of countries, the political and psychological culture of political leaders and society, traditions, values, legal regulations etc.

The transformation of the EU foreign-policy communication tools can be demonstrated by examples of public opinion polls on the EU image, perceptions of European policies and self-identification of Europeans, prepared by Eurobarometer. Regarding the EU image, the public opinion of the EU citizens has changed from 43 % fairly positive perception of the EU in 2006 to 22 % fairly negative in 2010 [8]. Such fluctuations were related to the rejection of the Constitution for Europe by voters in France and the Netherlands in 2005, leading to a revision of the EU policy and the signing of a renewed agreement called the Lisbon Treaty, that entered into force on 1st December 2009. The Treaty added many new policy areas to the list of those on which decisions are made by the co-decision procedure [9]. Since 2013, the public perception of the EU image received a positive dynamic, rising to 37 % in 2019. During the winter of 2021–2022, the image and level of trust in the EU

are the highest since the autumn of 2009, in particular 47 % of Europeans trust the European Union and 44 % of citizens consider that the EU has a positive image [10].

Regarding the perceptions of European policies, we should note that such categories as 'peace among the EU Member States' and 'the free movements of people, goods, and services' belong to the most positive result of the EU activity from 2012 to 2019, in particular 55–57 % of respondents singled out these political areas [8]. Among the EU key policy areas in the winter of 2021–2022, Europeans have chosen 'free movement of the EU citizens' (85 %), 'a common defence and security policy among the EU Member States' (77 %) and 'a common energy policy among the EU Member States' (75 %), as well as 'the EU common trade policy' (74 %) and 'a common foreign policy of the EU Member States' (71 %) [10].

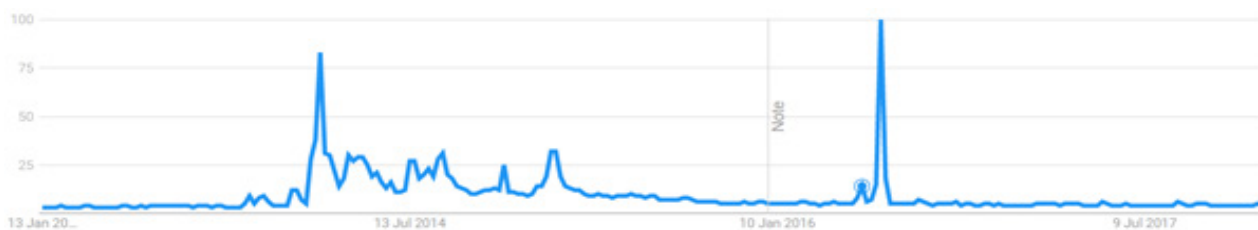
Concerning the self-identification of Europeans in 1992-2019, there was a trend for the EU citizens to perceive themselves as 'nationality only' (fluctuations of 35 to 42 %), and 'nationality and European' (fluctuations of 40 to 55%) [8]. The last public polls of Europeans in the winter of 2021–2022 showed that 71 % of respondents have felt like the EU citizens, and 56 % – have known their rights and have wished to find out more about European citizenship [10].

For the investigation of the practice of foreign-policy communications of Germany and Ukraine, it was taken online instruments 'Google Trends' and such periods of time:

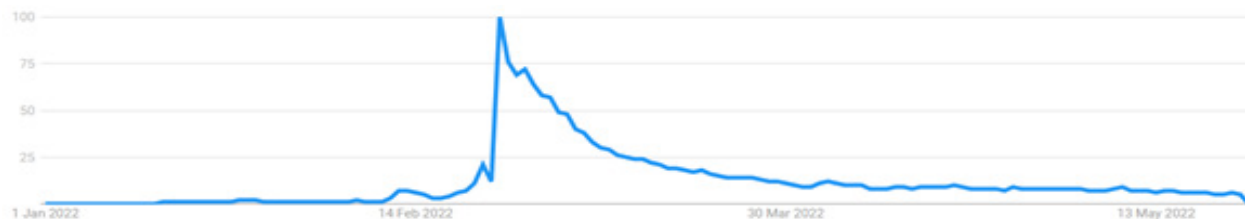
1. from 01/09/2013 to 01/01/2018, as from 21st November 2013 to February 2014 the Euromaidan Revolution (the Revolution of Dignity) continued; in March 2014, the first political chapters of the EU-Ukraine Association Agreement were signed; on June 27th, 2014, in the margins of the European Council, were signed the remaining chapters following the presidential elections in Ukraine; on January 1st, 2016, the provisional application of the deep and comprehensive free trade area started; on September 1st, 2017, the association agreement entered into force; on May 11th, 2017, the Council of the EU adopted a regulation on visa liberalisation for Ukrainian citizens travelling to the EU.

2. from 01/01/2022 to 26/05/2022, as Russia launched a large-scale invasion of Ukraine on 24 February 2022.

All these above-called information occasions aroused interest in the German audience, as we can see from the peaks in pictures 1 and 2. We can also observe a decrease or equalization of interest in topics. Although, given the national interests of Ukraine, it is important to maintain the permanent interest of the Germans in the country's events.

Pic. 1. *Interest of Germans in Term 'Ukraine' over 01/09/2013 – 01/01/2018*
Source: Google Trends

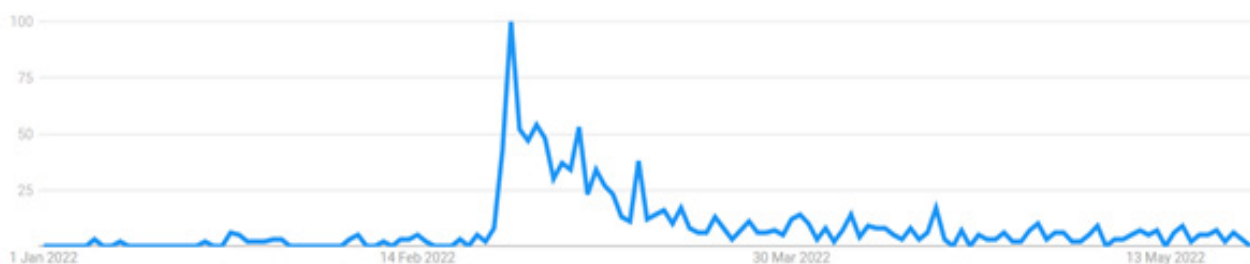

Pic. 2. *Interest of Germans in Term 'Ukraine' over 01/01 – 26/05/2022*
Source: Google Trends

Pic. 3. *Interest of Germans in Term 'the Cabinet of Ministers of Ukraine' over 01/09/2013 – 01/01/2018*

Source: Google Trends

Pic. 4. *Interest of Germans in Term 'the Cabinet of Ministers of Ukraine' over 01/01 – 26/05/2022*

Source: Google Trends

Users searching for term 'Ukraine' also searched for these topics and queries:

1. from 01/09/2013 to 01/01/2018 – 'Aircraft crash of Malaysia Airlines Flight 17', 'Eurovision Song Contest 2016', 'Russian military intervention in Crimea in 2014', 'War in Donbas – Armed conflict', 'News agency Sputnik',

‘Separatists in Ukraine’ and ‘football matches Poland–North Ireland and Germany–North Ireland’.

2. from 01/01/2022 to 26/05/2022 – ‘Ukraine Negotiation’, ‘Casualty’, ‘Campaign Germany Helps’, ‘Donation’ and ‘liveblog on Russia–Ukraine war’.

These search words show the formed narratives in the German audience – what they think or what is important in their everyday life.

The Germans’ interest in the activities of the Government of Ukraine was studied separately, and information activity coincided with the above-mentioned political events that took place in Ukraine (pic. 3 and 4). However, it allowed a deeper understanding of circulated narratives in the German media space. These combinations of words show the formed narratives in the German audience concerning the Ukrainian government:

1. from 01/09/2013 to 01/01/2018 – ‘Fascism’, ‘Arseniy Yatsenyuk – Former Prime Minister of Ukraine’, ‘War in Donbas – Armed conflict’, ‘Nazism – Political ideology’, ‘Petro Poroshenko – President of Ukraine’, ‘Ukrainian Government resigns’, ‘New Government’ and ‘Ukraine news’.

2. from 01/01/2022 to 26/05/2022 – ‘Political party – Organization type’, ‘Right-wing politics – Political ideology’, ‘Nazism – Political ideology’, ‘Fascism’, ‘Volodymyr Zelenskyy – President of Ukraine’, ‘Government of Ukraine’, ‘Ukraine Government rights’ and ‘Ukraine news’.

There is much information circulated in the Ukrainian media space concerning Germany. The interest of the audience does not fade because the political and economic development of Ukraine depends on the EU / European decisions in which Germany and France, as well as the United Kingdom, play an important role (pic. 5 and 6).

Such topics as migration requests, shops, and football are interesting for Ukrainians concerning Germany. In particular, users searching for the term ‘Germany’ also searched for these topics and queries:

1. from 01/09/2013 to 01/01/2018 – ‘Voice Kids – German reality show’, ‘Brazil v Germany – 2014 FIFA World Cup’, ‘France national football team’,

Pic. 5. Interest of Ukrainians in Term ‘Germany’ over 01/09/2013 – 01/01/2018

Source: Google Trends

Pic. 6. *Interest of Ukrainians in Term ‘Germany’ over 01/01 – 26/05/2022*
 Source: Google Trends

‘Brazil national football team’, ‘VFS Global – Visa Facilitation Services Global Company’, ‘OLX Germany’, ‘Ukraine-Germany-euro’ and ‘Driving Zone: Germany’.

2. from 01/01/2022 to 26/05/2022 – ‘Yahoo! – Company’, ‘VFS Global – Company’, ‘IKEA Germany – Company’, ‘Driving Zone: Germany – Video game’, ‘UNIQLO Kingston – Store’ and ‘mobile.de’.

In the case of the searching term ‘the Cabinet of Germany’, Ukrainians try to understand how the decisions are made in Germany. In media space, we can find much controversial information on the political line of conduct of the German government (pic. 7 and 8). Users searching for term ‘the Cabinet of Germany’ also searched for these topics and queries:

1. from 01/09/2013 to 01/01/2018 – ‘Law’, ‘Politics – Field of study’, ‘German Bundesrat – Governing body’, ‘German language – Spoken language’, ‘Germans – People’ and ‘Federal Government’.

2. from 01/01/2022 to 26/05/2022 – ‘Germany – Country in Europe’ and ‘Government – Organization type’.

As a result, Ukraine’s practice of foreign-policy communication concerns the preservation of sovereignty and independence; the establishment of strategic relations with leading actors; the maintenance of the international authority of the state under imbalance in international affairs. Germany’s practice in foreign-policy communication concerns the observance of a balance between

Pic. 7. *Interest of Ukrainians in term ‘the Cabinet of Germany’ over 01/09/2013 – 01/01/2018*

Source: Google Trends.

Pic. 8. Interest of Ukrainians in term 'the Cabinet of Germany' over 01/01/ – 26/05/2022

Source: Google Trends.

national and European interests; the preservation of the position as a world leader that is able to influence the solution of complex international political and security issues; the prevention of the repetition of the tragic lessons of the First and Second World Wars. We would like to note that both states demonstrate information swings through a lack of political will and willingness. Although the citizens of Ukraine, Germany and the EU show greater unity in solving the political, security and economic problems that have arisen as a result of the Russian full-scale invasion of Ukraine.

In the last Eurobarometer on the EU's response to the war in Ukraine (April 2022), we can mark that the involvement of Europeans and Germans in conversations on the news related to the war in Ukraine was the same. In particular, 41 % of Europeans and Germans discussed several times a day the Russian-Ukrainian war, 29 % of respondents debated it once a day and 19–20 % of citizens talked about the war several times a week [11].

Regarding the support of measures that have been announced by the EU to respond to the war in Ukraine, we should note that 55–57 % of Europeans and Germans advocated the economic sanctions against Russia and 25 % of respondents tended to approve; 33–31 % of Europeans and Germans expressed themselves for financing the purchase and supply of military equipment to Ukraine and 34 % of citizens tended to approve, at the same time 26 % of Europeans and Germans tended to disapprove or fully disapprove of the military assistance for Ukraine. In relation to the dominance of the Kremlin's disinformation and information manipulation assets in Europe, the Council of the European Union resolved to suspend the distribution of State-owned Russian media across the EU. This decision was supported by 41–39 % of Europeans and Germans, 25 % of respondents tended to approve, whereas 26 % – tended to disapprove or fully disapprove of banning state-owned Russian media from broadcasting in the EU [11].

The survey also presented the viewpoints of Europeans and Germans concerning the support of EU decisions in the diversification of energy resources:

56–57 % of citizens agreed that the EU should reduce its dependency on Russian gas and oil as soon as possible and 29–26 % – tended to agree with this suggestion. In this context, 49–52 % of respondents maintained the deepening of European activity in buying gas from other countries in order to get a better price and 36–31 % – tended to agree with this proposition. We should add that 37–42 % of Europeans and Germans totally agree with the statement that the war in Ukraine indicates the need to expand military cooperation within the EU and 39–36 % of citizens – tended to agree with it [11].

The intensification of the EU's efforts to strengthen its status as an independent actor in the international arena has helped to increase the coordination of a common foreign policy and ensure efficient representation of the EU abroad. The EU skilfully uses communication tools for the creation of public discussions on a common foreign and security policy within the European community, conduction of communication campaigns, promotion of European policies and projects in various fields, and dissemination of official statements and press releases.

The aggravation of Ukrainian-Russian relations has demonstrated an imbalance in the existing foreign policy orientations. As a result, the EU leaders rethought the political impact of supranational formation on the contemporary system of international relations and proposed a renewed strategy to transform the EU into an active global player.

3. CONCLUSIONS AND FURTHER RESEARCH

The main task of foreign-policy communications of the EU, Germany, and Ukraine is to promote political, security and economic ties through efficient dialogue with partners and regular awareness of the world community on foreign policy priorities, driven by current events and processes.

The efficient foreign-policy communication presupposes the implementation of such functions as: the feedback function that provides the political system with information on current foreign-policy processes and allows to adequately assess the effectiveness of political governance; the function of forming world public opinion that allows to create the necessary stereotypes and models of international political behaviour; the integrative function that forms communication affairs in the foreign policy area and coordinates the interaction of all levels and segments of the international system.

These functional features form the global and national communication space and determine the interaction of actors within the international system, while media affects a large scattered audience, which allows international actors to increase the efficiency of foreign policy.

In the short term, we can expect further expanding the EU participation in international and regional governance; deepening the internal consolidation of political and economic capacities of the EU Member States; creating and participating in global and regional alliances; defining a clear pan-European position at the level of international organizations on existing global challenges and threats. These issues will require further research.

REFERENCES

1. Rana Kishan, S. (2011). 21st Century Diplomacy: A Practitioner's Guide. Continuum, 392 p.
2. RAND (2013). Internet Freedom and Political Space / O. Tkacheva, L. H. Schwartz, M. C. Libicki, J. E. Taylor, J. Martini, C. Baxter. URL: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR200/RR295/RAND_RR295.sum.pdf
3. Zernetska, O. (2016). Cybersecurity on US social networks. American history and politics: academic journal, № 1, p. 207–214. DOI: <http://doi.org/10.17721/2521-1706.2016.01.207-214>
4. Pipchenko, N., Makarenko, I., Ryzhkov, M., & Zaitseva, M. (2021). The policy of European and Euro-Atlantic integration as a key factor for Ukraine's transformation. European Spatial Research and Policy, 28 (1), 265–285. DOI: <https://doi.org/10.18778/1231-1952.28.1.14>
5. Shuliak, A., Shuliak, N. (2020). Praktyki Wdrażania i Wsparcia Polityki Bezpieczeństwa Informacyjnego. Inskrypcje. Półrocznik, R. VIII, z. 2 (15), p. 149–162. DOI: <https://doi.org/10.32017/ip2020.2.12>
6. Kenna, M. (2011). Social media: following EU public diplomacy and friending MENA. European Policy Centre: Policy Brief. URL: http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1320_social_media.pdf
7. Türkan, A. (2012). Digital Diplomacy – Der Wandel der Außenpolitik im digitalen Zeitalter. Stuttgart: Institut für Auslandsbeziehungen e. V. (ifa), 20 p.
8. GESIS (2022). Flash Eurobarometer – 1992–2019. URL: <https://dbk.gesis.org/dbksearch/GDESC2.asp?no=0002&search=&search2=&DB=e&tab=0&notabs=&nf=1&af=&ll=10>
9. CES (2022). Extension: The European Union Constitution and the Lisbon Treaty. Carleton University Center for European Studies. URL: <https://carleton.ca/ces/elearning/?p=635>
10. European Commission (2022). Standard Eurobarometer 96 – Winter 2021–2022. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2553>
11. European Commission (2022). Flash Eurobarometer 506 – EU's response to the war in Ukraine. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2553>

ACKNOWLEDGEMENT:

Within the support of the Ludwig-Maximilian University Munich in the framework of the Ukraine Support Funds.

Матеріал надійшов до редакції 07.05.2022 р.

УДК 327.3: 329.1

Марина Якимчук,

аспірантка кафедри політології та національної безпеки,

Національний університет «Острозька академія»,

maryna.yakymchuk@oa.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-1089-9019

Тетяна Сидорук,

доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин,

Національний університет «Острозька академія»,

tetiana.sydoruk@oa.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-7231-9884

DOI 10.29038/2524-2679-2022-02-102-115

ВПЛИВ БРИТАНСЬКОГО ЄВРОСКЕПТИЦИЗМУ НА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ПІСЛЯ БРЕКЗИТУ

У статті проаналізовано вплив британського євроскептицизму на євроінтеграційні процеси після брекзиту. Зіставлено інтенсивність європейської інтеграції у сферах спільної економічної, зовнішньої та безпекової політики за період членства Великої Британії в ЄС і після брекзиту. Визначено, що основними причинами поширення євроскептицизму серед британців був страх утратити національний суверенітет та свободу вибору в реалізації своєї економічної, зовнішньої й безпекової політики. Детально розглядаючи наслідки виходу Великої Британії з ЄС, автори констатують, що знизився рівень впливу євроскептицизму на процес прийняття рішень у ЄС, оскільки британські представники вийшли з усіх інституцій ЄС. Вихід Британії та всі труднощі, які з цим пов'язані, показали складність дезінтеграційних процесів і тим самим знизили бажання євроскептиків ратувати за інші виходи. Те, чого вони хочуть зараз, – це залишатися в ЄС і змінювати його зсередини.

Ураховуючи неповне залучення Британії до економічного й валютного союзу ЄС, її вихід із ЄС не особливо вплинув на процеси інтеграції в цій сфері. Однак конкретні висновки про ймовірність поглиблення економічної інтеграції в ЄС робити зарано, оскільки і ЄС, і Британія ще оговтуються від економічних наслідків брекзиту й пандемії Covid-19. Визначивши відмінності в реалізації спільної зовнішньої й безпекової політики ЄС до й після виходу

Британії, можемо зробити висновок, що поки що ЄС не змінив формат спільної зовнішньої політики та спосіб представлення себе на міжнародній арені як політичного гравця. Водночас певні зміни торкнулись оборонної політики ЄС. Уже в ході брекзиту в ЄС працювали над заснуванням PES-SO і Європейського фонду оборони. Однак, як виявилось, інші держави члени ЄС теж не готові до суттєвого поглиблення інтеграції в цій сфері. Відсутність єдиного бачення стратегічних цілей і завдань сповільнюють реалізацію будь-яких ініціатив. Водночас автори прогнозують прагнення Британії повернути собі регіональне лідерство в європейській безпековій політиці, одним із перших свідчень чого є її активність на початку 2022 р. в напрямі попередження нового витка агресії росії проти України.

Ключові слова: євроскептицизм, євроскептичні партії, Велика Британія, брекзит, єврозона.

Maryna Yakymchuk,

National University Ostroh Academy,

ORCID ID: 0000-0002-1089-9019

Tetiana Sydoruk,

National University Ostroh Academy,

ORCID ID: 0000-0002-7231-9884

THE INFLUENCE OF BRITISH EUROSKEPTICISM ON EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES AFTER BREXIT

The article analyzes the influence of British Euroscepticism on the European integration processes after Brexit. We compared the intensity of European integration in the areas of common economic, foreign and security policy during the period of Great Britain's membership in the EU and after Brexit. We determined that the main reasons for the spread of Euroscepticism among the British were the fear of losing national sovereignty and freedom of choice in the implementation of their economic, foreign and security policies. Defining the consequences of the UK's exit from the EU, the authors noted that the level of Euroscepticism's influence on EU decision-making has decreased as British representatives have left all EU institutions. Britain's exit and its consequences have shown the complexity of disintegration processes and thus reduced the desire of Eurosceptics to advocate for exit from the EU. Now Eurosceptics want to stay in the EU and change it from within.

Considering Britain's incomplete involvement in the EU's economic and monetary union, its withdrawal from the EU has not had much of an impact on integra-

tion processes in this area. However, it is too early to draw concrete conclusions about the likelihood of deepening economic integration in the EU, as both the EU and Britain are still recovering from the economic consequences of Brexit and the Covid-19 pandemic. Having identified the differences in the implementation of the EU's common foreign and security policy before and after Brexit, we can make conclusion that the EU has not yet changed the format of the common foreign policy and the way of presenting itself as a political player. At the same time, some changes have affected the EU's defense policy. Already during Brexit, the EU was working to establish PESCO and the European Defense Fund. However, as it turned out, other EU member states are also unprepared for deepening of integration in this area. The lack of a common vision of strategic goals and objectives slows down the implementation of any initiatives. At the same time, the authors predict Britain's desire to regain regional leadership in European security policy, evidence of which is its activity in early 2022 to prevent a new round of Russian aggression against Ukraine.

Key words: Euroscepticism, Eurosceptic parties, Great Britain, Brexit, eurozone.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Тривалий час Сполучене Королівство намагалося бути осторонь європейських справ та прагнуло мінімізувати свою участь у європейських інтеграційних ініціативах. Із посиленням європейської інтеграції уникнути поглиблення співпраці з Європейськими Співтовариствами не вдалося. Утім, дискусії про небажання інтегруватися до Європейських Співтовариств не сходили з порядку денного британської політики. У державі виокремилася група урядовців і політиків, які категорично не підтримували європейську інтеграцію Британії, що поклало початок появі євроскептицизму. Згодом ідеї євроскептиків поширилися серед інших держав-членів ЄС та в кожній із цих держав набули своїх характерних ознак. Із посиленням розвитку євроскептицизму, а особливо після початку процесу брекзиту, усе більше вчених почали виокремлювати британський євроскептицизм як специфічне явище. Британці чи не найбільше критикували ЄС за спільну економічну й фінансову політику та виступали проти федералізації ЄС. Розбіжності щодо реалізації спільної політики призвели до того, що британський уряд зголосився провести референдум щодо членства в ЄС. Результати голосування підтвердили бажання британців залишити Союз. Вихід Британії з ЄС та суттєві трансформації в роботі Союзу зумовили необхідність дослідити вплив британського євроскептицизму на євроінтеграційні процеси після брекзиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Після проведення у 2016 р. референдуму у Великій Британії вчені переважно зосереджували увагу на дослідженні впливу брекзиту на політику Великої Британії та Європейського Союзу. У низці праць досліджено економічні наслідки брекзиту, із якими зіткнуться ЄС і Велика Британія [1]. Також науковці вивчали вплив виходу Британії на спільну енергетичну політику та на зовнішні справи ЄС [2]. Деякі європейці проаналізували здатність брекзиту спровокувати вихід інших держав членів, що також корелює із впливом британського євроскептицизму на політику ЄС [3]. У контексті європейсько британських відносин про вплив британського євроскептицизму на європейську політику писала К. Солі, яка спробувала проаналізувати майбутнє євроскептицизму в ЄС після брекзиту [4]. Хоча питання взаємозв'язку євроскептицизму та брекзиту і їх наслідків для європейської політики є доволі актуальною темою. Відкритим залишається питанням, чи зможе Європейський Союз ініціювати посилення інтеграції в тих сферах співпраці, які раніше блокувала Британія, чи проблема була не стільки в британському євроскептицизмі, скільки в загальному небажанні посилювати інтеграцію.

Мета дослідження – проаналізувати вплив британського євроскептицизму на євроінтеграційні процеси після брекзиту.

Методика дослідження. Британський євроскептицизм глибоко утвердився в європейській політиці, однак після виходу Великої Британії із Союзу його роль у британській та європейській політиці дещо деформувалася. Щоб визначити вплив британського євроскептицизму на політику ЄС, науковці застосовували порівняльний метод, який передбачає зіставлення та аналіз політик ЄС у контексті поглиблення інтеграції до й після виходу Великої Британії з ЄС. У частині огляду розвитку британського євроскептицизму, визначення причин появи євроскептицизму у Великій Британії і його поширення в інших державах-членах ЄС використано ретроспективний метод. Із допомогою порівняльного методу з'ясовано, чи активізував ЄС інтеграцію у сфері спільної безпекової та оборонної політики після брекзиту, що Британія раніше блокувала. Також окреслено, як саме Сполучене Королівство блокувало поглиблення інтеграції в цих царинах. Ураховуючи, що Британія була фінансовою потугою Союзу, простежено, чи брекзит не посилив зростання євроскептицизму серед держав-членів ЄС. На основі отриманих результатів визначено вплив британського євроскептицизму на європейську політику.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

До 70-х років через постійне вето з боку Франції ймовірність приєднання Британії до ЄС була низькою. Відтак не було необхідності популяризувати антиєвропейські ідеї. Однак з осторогою до приєднання Британії до Європейських Співтовариств ставилися як консерватори, так і лейбористи. Поступово партіям задля акумуляції виборців потрібно було більш чітко сформулювати свої позиції щодо формату співпраці з Європейськими Співтовариствами. У зв'язку з цим консерватори зайняли більш проєвропейську позицію, тоді як лейбористи відстоювали протилежну політику. Вони розкритикували Договір про приєднання до ЄЕС 1972 р. й, вигравши парламентські вибори 1974 р., зобов'язалися провести референдум щодо продовження членства [5]. Референдум 1975 р. засвідчив, що 67,2 % британців підтримали членство в Європейських Співтовариствах [6]. На наступних виборах, 1983 р. в разі своєї перемоги лейбористи пообіцяли, що Велика Британія вийде з ЄС [7]. Однак тоді знову виграли консерватори, у діях та риторичі яких також простежено елементи євроскептицизму. Лідер партії М. Тетчер не надто прихильно ставилася до посилення економічної інтеграції, що спровокувало розкол у партії [8]. Тимчасове приєднання до спільної валютної системи показало недоліки економічної інтеграції й стало приводом до зростання британського євроскептицизму. Наприкінці 80-х років ХХ ст. М. Тетчер опиралася створенню економічного та валютного союзу, але навіть потужний політик її масштабу не зміг цьому завадити. Водночас у процесі трансформації Європейських Співтовариств у ЄС Велика Британія добилася винятків зі спільних політик, зберігши власну валюту й не приєднавшись до Шенгенської зони.

Підписання Маастрихського договору посприяло популяризації опозиції до ЄС у Великій Британії. Ратифікацію договору не винесли на референдум, що спричинило зростання невдоволення серед політиків і створення євроскептичних партій: партії Референдум та Партії незалежності Великої Британії (УКІП). На виборах до Європейського парламенту 2004 р. партія УКІП посіла третє місце [9]. На наступних виборах у 2009 р. партія закріпилася на другому місці серед британських партій [10]. Рівень євроскептицизму почав зростати серед лейбористів та консерваторів. Неодноразово піднімалося питання про проведення референдуму щодо виходу з ЄС. У 2014 р. Велика Британія на чолі з консерваторами відмовилася збільшувати свій внесок у бюджет ЄС. Лідер консерваторів Д. Кемерон у своїй передвиборчій кампанії 2015 р., у разі його перемоги, обіцяв провести референдум щодо виходу з ЄС [11].

Ще до референдуму Велика Британія та ЄС вели переговори щодо особливого статусу Британії в Союзі. На саміті ЄС 16 лютого 2016 р. держави ЄС досягли згоди щодо нових умов членства Сполученого Королівства, зокрема його відмови від подальшої політичної інтеграції, скорочення виплат і пільг мігрантам, дотримання балансу між державами єврозони та іншими членами ЄС в економічній політиці тощо [12]. Однак ці домовленості не гарантували Британії повернення контролю над міграцією й можливості вето законодавства ЄС. Негативні наслідки економічної та міграційної кризи й активна лобістська кампанія зацікавлених сторін призвели до того, що британці на червневому 2016 р. референдумі проголосували за вихід із ЄС. І хоча результати референдуму були не обов'язкові до виконання, Велика Британія вирішила вийти із ЄС. За цим рішенням відбулася складні п'ятирічні переговори, у результаті яких Велика Британія залишила ЄС 30 січня 2020 р. [13].

Причинами виходу та зростання євроскептицизму були небажання ділитися своєю незалежністю й страх втрати національного суверенітету. Британія підтримувала функціонування ЄС, але як міжнародної організації, а не наддержавного утворення. Тому британці були не проти приєднання нових членів, але категорично не підтримували подальшого передання функцій державних органів для інституцій ЄС та створення нових органів контролю, як-от інституту Європейської прокуратури [14]. Натомість, Сполучене Королівство підтримувало посилення ролі національних парламентів у процесі прийняття рішень аж до надання права вето [15]. Також дискусії виникали щодо формування та розподілу бюджету й неприєднання до єврозони [16]. Події на Близькому Сході активізували питання членства Британії в Шенгенській зоні та дискусію щодо системи розподілу мігрантів. Окрім того, Велика Британія не підтримувала спільну безпекову політику ЄС [17]. Невдоволення Великої Британії зростало й поширювалося на інших держав-членів, що стало однією з причин зростання євроскептицизму в інших державах ЄС. У Великій Британії завжди були сумніви щодо доцільності її членства в ЄС. Постійні дискусії щодо членства в Європейському Союзі провокували конфлікти між ЄС та Британією, між британськими урядовцями й громадянами Великої Британії. У ЄС же хвилювалися, аби вихід Великої Британії не спровокував «ефект доміно» та інші держави-члени не залишили ЄС. Відтак перед ним стояло подвійне завдання – організувати розлучення й запобігти діям наслідувачів. Ураховуючи складний переговорний процес та економічні наслідки виходу з ЄС для Британії, низка євроскептичних

партій у різних державах-членах відмовилися від ідеї виходу їхніх держав із ЄС [18].

Вихід Британії трансформував стратегію Союзу, змістив акценти в реалізації внутрішньої й зовнішньої політики. Перші зміни відбулися на найвищому політичному рівні. Велика Британія одразу у 2016 р. заявила про вихід її представників з інституцій ЄС. Суттєві зміни відбулись у Європейському парламенті, де простежено найвищий рівень євроскептицизму. Британські партії на той час входили до декількох євроскептичних парламентських груп. Зокрема, Британська консервативна партія мала вісім місць у групі Європейських консерваторів і реформістів. Також у тій самій групі одне місце мала Ольстерська юніоністська партія. До 2019 р. євроскептична партія Британії УКІП фактично становила половину членів групи «Європа свободи та прямої демократії». Згодом до цієї самої групи увійшли нова, створена після референдуму 2016 р., Партія брекзиту (відстоювала жорсткий вихід і фактично конкурувала з УКІП), Соціал демократична партія та інші незалежні депутати, після чого група Європа свободи й прямої демократії припинила своє існування [4].

За результатами виборів до Європарламенту 2019 р., близько 31 % його депутатів належало до євроскептиків, порівняно з 27 % після виборів 2014 р. Однак цей 31 % знизився до 28 % протягом року, коли британські європарламентарі залишили інституцію [4]. Отже, попри прогнози зростання рівня євроскептицизму на фоні Брекзиту, кількість євроскептиків у нинішній каденції Європарламенту залишилася на тому самому рівні.

На виборах до Європарламенту 2019 р. Партія брекзиту на чолі з Найджелом Фараджом отримала найбільшу кількість голосів, але британські євроскептики перестали виступати єдиною силою й з'явилося все більше розбіжностей у їхніх поглядах. Через відсутність узгодженого політичного курсу та фінансування партія УКІП розпалася. Згодом Партія брекзиту на певний час зникла з політичного життя Британії й на фоні пандемії відновилася як партія Реформа Великої Британії, критикуючи бездіяльність британського уряду в період пандемії [4]. Вихід Британії з ЄС зміщує фокус британського євроскептицизму, який поступово зникає з британської політики. Партія УКІП агітувала за вихід із ЄС, Партія брекзиту закликала до жорсткого брекзиту в переговорах ЄС, а оновлена партія «Реформа Великої Британії» критикує вже не ЄС, а національний уряд. Із цього можна зробити висновок, що британський євроскептицизм поступово зникає з британської політики.

Це послаблює євроскептиків і в ЄС, оскільки британський євроскептицизм тривалий час був їхньою основною живильною силою. Як

підтвердження, низка партій держав членів ЄС змінили свою риторику щодо членства в ЄС. Після виходу Британії французький Національний фронт відмовився від ідеї виходу Франції з ЄС [19]. Також італійська партія «Ліга», лідер якої М. Сальвіні закликав до виходу із Шенгенської зони та зони євро, зазначив, що Італії краще поки що залишитися в цих європейських ініціативах [20]. Члени німецької євроскептичної партії «Альтернатива для Німеччини» також послабили свою риторику щодо виходу з ЄС і нині заявляють, що вихід Німеччини з ЄС можливий лише тоді, коли якась інша північноєвропейська держава залишить організацію [3]. Вихід Британії та всі труднощі, які з цим пов'язані, показали складність дезінтеграційних процесів і тим самим знизили бажання євроскептиків ратувати за інші екзити. Те, чого вони хочуть зараз, – це залишитися в ЄС та змінювати його зсередини.

Інституційні й кадрові зміни відбулися й у роботі інших органів ЄС. У Європейській комісії Ж.-К. Юнкера британський представник Д. Хілл був єврокомісаром із питань фінансової стабільності, фінансових послуг і ринків капіталу, однак після референдуму залишив цю посаду. Натомість для виконання умов членства створено представницьку посаду комісара з питань безпеки Союзу, яку очолив Д. Кінг. У 2019 р. після виборів до Європарламенту сформовано новий склад Європейської комісії, до якого Британія не подала свого представника. Відповідно до процедури, це було ще обов'язком Британії, оскільки на той час вона ще була членом Європейського Союзу, що спровокувало конфлікт між Британією й Союзом [21]. Після референдуму 2016 р. з Європейської ради та Ради ЄС також одразу вийшли представники Великої Британії. Такі трансформації в інституціях сприяли зниженню опозиції до роботи ЄС.

Ураховуючи, що ЄС сконцентрований найбільше на економічній інтеграції, брекзит спровокував значні трансформації в спільній економічній політиці ЄС, Єврозоні, ринках та суміжних політиках. Велика Британія підтримувала й активно просувала функціонування єдиного ринку. Попри це, вона не приставала на всі європейські ініціативи. Тому вихід Британії може посилити гармонізацію податків, більш високе оподаткування фінансових операцій та уніфікацію системи прямого оподаткування. Вихід Британії із системи єдиного ринку вплине не стільки на ЄС, скільки на держави-члени, котрі активно співпрацювали з Великою Британією в цій сфері, що в результаті негативно відобразиться на економічній інтеграції ЄС. Ще одним ключовим елементом європейської інтеграції є зона євро. Хоча Британія не була її членом і не підтримувала поглиблення інтеграції в цій сфері, її вихід із ЄС може сприяти посиленню єврозони. Однак, як і до брекзиту, інтенсивність цього етапу інтеграції залежить від учасників зони

євро. Внесок Великої Британії в бюджет ЄС був одним із найбільших у Союзі, і її вихід спровокує перерозподіл як доходів, так і видатків спільного бюджету [1]. Це може негативно позначитися на енергетиці. Оскільки Велика Британія є активним лобістом нетрадиційних джерел енергії, її вихід і ЄС може послабити підтримку ядерних та нетрадиційних джерел енергії, наприклад сланцевого газу [22].

Двоєка ситуація складалася з позицією Британії щодо спільної зовнішньої й безпекової політики ЄС. Велика Британія не підтримувала передання функцій щодо реалізації зовнішньої політики від національних органів до європейських інституцій. Вона бажала, аби держави-члени представляли політику ЄС, але не лідери інституцій ЄС, що послаблювало інтеграцію ЄС. Німеччина й Франція як лідери Союзу були не проти очолити спільну зовнішню та безпекову політику від його імені, тоді як Велика Британія надавала перевагу національним органам у цій сфері. Таке обмеження Велика Британія навіть домоглася закріпити в Лісабонському договорі. До Лісабонського договору додано декларацію, відповідно до якої спільна зовнішня й безпекова політика Союзу не повинна впливати на реалізацію зовнішньої політики держав членів, а саме на відносини з третіми державами та міжнародними організаціями [23]. Тобто зовнішня політика Європейського Союзу могла розходитися з політикою держав-членів. І це було нормою. Хоча Британія й вийшла з ЄС, ця декларація досі є. Утім, сьогодні ЄС має можливість вибудувати та сформувати більш комплексний підхід до спільної зовнішньої й безпекової політики.

Хоча Велика Британія вийшла з ЄС, вона намагається зберегти свій вплив на політику Союзу хоча б на мінімальному рівні. Вихід із Союзу фактично вилучив Британію з європейської політики, тому вона намагається сформувати новий формат відносин із лідерами Союзу. У зв'язку з цим деякі автори стверджують, що Франція, Німеччина й Велика Британія мають амбіції реалізовувати спільну політику в новому форматі «Великої трійки». Відповідно до досліджень Центру Карнегі, саме Велика Британія, Німеччина та Франція спільно опублікували десятки заяв щодо актуальних проблем на міжнародній арені. Після виходу Британії ця тенденція не змінилася [24]. Франція, Німеччина й Велика Британія намагаються узгоджувати свої позиції щодо нових політичних викликів і виступати єдиною силою, залучаючись підтримкою інших акторів. Також після брекзиту помітно посилюються зв'язки між цими державами в кулуарах ООН [25]. Однак, на нашу думку, більшого посилення цього формату очікувати не варто, оскільки Британія визначила для себе, що бачить своє майбутнє поза ЄС, і суперечності, які спричинили вихід, не зникли. Навпаки, можна прогнозувати прагнення Британії повернути собі

регіональне лідерство в європейській безпековій політиці, одним із перших свідчень чого є її активність на початку 2022 р. в напрямі попередження нового витка агресії Росії проти України, зокрема надання масштабної військової допомоги Україні та ініціатива зі створення союзу з Україною й Польщею.

Брекзит спровокував зміщення балансу сил у ЄС та послаблення впливу ЄС на міжнародну політику. Вихід Британії сприяв зростанню політичного впливу Франції й Німеччини, але для утвердження такого політичного статусу їм потрібно буде врегулювати низку проблем. Передусім, узгодити спільні позиції щодо ключових політик у ЄС і врахувати позиції менших держав щодо інтеграції на всіх рівнях.

Вихід Британії із Союзу може в середньостроковій перспективі деформувати відносини ЄС із росією. Велика Британія з більшою осторогою ставилася до політики росії, а після отруєння в Солсбері Британія вбачає в росії більшу загрозу, ніж її європейські сусіди. Навіть європейські політики вбачають імовірність того, що позиція ЄС щодо Росії зміститься до більш м'якої. Італія, Греція, Угорщина, Болгарія, Словаччина підтримують добрі відносини з росією. Також далеко неоднозначними є відносини між Францією й росією та Німеччиною й Росією. З одного боку, ці європейські держави засуджують агресивну політику РФ, з іншого – політична позиція Німеччини та Франції лише частково впливає на інтенсивність співпраці з нею у сферах економіки й енергетики. Польща та держави Балтії, навпаки, закликають ЄС посилити жорстку позицію щодо росії на всіх рівнях, у т. ч. в економічному та енергетичному секторах [2]. Також у ЄС часто виникає дискусія щодо того, чи посилювати, чи послаблювати санкції щодо росії. Зберігати санкції щодо Росії допомагає єдина позиція Союзу, яка визначає росію як загрозу, попри її дружні двосторонні відносини з окремими державами членами ЄС [26]. Таке розходження в позиціях може спровокувати дискусії та суперечності між державами-членами ЄС, що негативно вплине на інтенсивність реалізації спільної зовнішньої політики.

Членство Великої Британії блокувало ще одну сферу діяльності ЄС – спільну безпекову й оборонну політику. Створення спільної безпекової та оборонної політики на Європейському континенті було однією з цілей створення ЄС, однак і надалі фактично ці функції забезпечувало НАТО. Ініціативи низки європейських держав щодо цього питання не отримували підтримки. Велика Британія була найпотужнішою військовою державою в Союзі. І саме через Велику Британію ЄС мав можливість брати активну участь у військових операціях в Іраку й долучатися до інших ініціатив. Під час конфлікту на Балканах у 1998 р. між прем'єр-міністром Британії Т. Блером і президентом Франції Ж. Шираком ухвалено Декларацію Сен-

Мало, яка передбачала створення європейської політики безпеки й оборони, у тому числі військового контингенту. Однак поглиблювати інтеграцію в цій сфері Британія бажала через НАТО, відкидаючи європейські пропозиції [27]. Тому вихід Британії може суттєво трансформувати політику ЄС щодо безпеки та оборони. Для цього державам потрібно знайти спільне рішення щодо подальшого співробітництва в цій сфері й узгодити подальшу роль НАТО у сфері оборони та безпеки ЄС. Якщо в держав-членів з'явиться бажання поглибити інтеграцію в цій сфері, то вони зіткнуться з питаннями втрати національного суверенітету, нейтралітету щодо деяких питань. Франція як єдина потужна військова сила не готова відмовлятися від своєї автономії, а Німеччина – збільшувати витрати на оборону [28]. Однак поступове поглиблення співпраці може принести очікувані результати. У 2017 р. у ЄС заснували формат PESCO, який передбачає посилену співпрацю у сфері оборони. У квітні 2021 р. Європарламент схвалив створення Європейського оборонного фонду обсягом у 7,9 млрд євро, які спрямовуватимуться на науково-дослідницькі проекти в оборонній сфері [28].

Велика Британія вже тривалий час не впливає на процес ухвалення рішень у ЄС, однак спільна політика ЄС суттєво не змінилася. Причинами цього є те, що держави-члени не поспішають посилювати інтеграцію через низку внутрішніх і зовнішніх причин. Можна припустити, що вихід Британії в короткостроковій перспективі суттєво не вплине на інтенсивність європейської інтеграції, однак знизить рівень загрози дезінтеграції. Євроскептики з Італії, Франції визнають, що іншим державам значно складніше було б вийти з ЄС, як це було для Великої Британії, оскільки Велика Британія не входила до зони євро та Шенгенської зони й мала сухопутне сполучення лише з Ірландією. Іншим європейським державам, які значно більше інтегровані в інституції ЄС, набагато складніше буде вийти, і наслідки будуть більш невтішними. Сьогодні досить складно визначити реальний вплив британського євроскептицизму й виходу Британії з ЄС на політику та економіку Союзу, оскільки ЄС паралельно зіткнувся з наслідками пандемії. Однак британський євроскептицизм знизився до мінімального рівня в британській політиці, а відтак його вплив на політику ЄС сьогодні є незначними.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У ході та після брекзиту, попри натхненні очікування противників євроінтеграції, загальний рівень євроскептицизму в ЄС знизився. Євроскептики в Європарламенті втратили своє живильне ядро, яким

тривалий час були саме британські партії. Brexit змусив євроскептиків змінити курс. Після виходу Британії євроскептичні партії з інших держав членів послабили жорстку критику ЄС, орієнтовану на вихід держав із нього. На фоні брекзиту тихішими стали дискусії про дезінтеграційні перспективи Союзу.

Однак на динаміку європейської інтеграції брекзит поки що суттєво не вплинув, хіба що, відчувши власну вразливість, ЄС продемонстрував потужну волю до самозбереження та функціонування в нових умовах. Європейський Союз отримав шанс поглибити співробітництво у сферах спільної зовнішньої політики й політики безпеки, однак відсутність єдиного бачення стратегічних цілей і завдань сповільнюють реалізацію ініціатив у цій сфері. Вихід Великої Британії спричинив переформатування балансу сил у ЄС та сприяв зростанню політичного впливу Німеччини й Франції на політику Союзу.

Британський євроскептицизм зник не лише з європейської політики, а й із британської теж. Євроскептичні партії Британії – УКІП та Партія брекзиту фактично припинили своє існування. Тому можна зробити висновок, що після виходу Британії з ЄС рівень опозиції до ЄС у Європі знизився. Наразі Європейський Союз має можливість ініціювати нові проєкти, які раніше блокувала Велика Британія, а саме посилення співпраці в спільній оборонній і безпековій політиці та поглиблення економічної й фінансової інтеграції. Перспективним напрямом досліджень залишається порівняльний аналіз позицій ключових євроскептичних партій ЄС щодо основних напрямів поглиблення інтеграції на фоні наслідків брекзиту для Британії та ЄС.

REFERENCES

1. The Impact of the UK's Withdrawal on EU Integration (2018). The European Parliament's Committee on Constitutional Affairs. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/604973/IPOL_STU\(2018\)604973_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/604973/IPOL_STU(2018)604973_EN.pdf).
2. Hadfield, A., Wright, T. (2021). Fog in channel? The impact of Brexit on EU and UK foreign affairs. The European Union Institute for Security Studies. URL: https://www.iss.europa.eu/content/fog-channel-impact-brexit-eu-and-uk-foreign-affairs#_eu_post_brexit_options.
3. Vock, I. (2021). After Brexit: why there has been no «domino effect» in Europe. New Statesman. URL: <https://www.newstatesman.com/politics/brexit/2021/04/after-brexit-why-there-has-been-no-domino-effect-europe>. (Last accessed: 30.10.2020).
4. Solli, K. (2021). The future of British euroscepticism post-Brexit. *Political Studies Association*. URL: <https://www.psa.ac.uk/psa/news/future-british-euroscepticism-post-brexit>. (Last accessed: 30.11.2020).
5. Bancroft, A. (2019). The February 1974 election: a hung Parliament and the promise of a referendum on Europe. *UK in a Changing Europe*. URL: <https://ukandeu.ac.uk/the->

february-1974-election-a-hung-parliament-and-the-promise-of-a-referendum-on-europe/. (Last accessed: 30.11.2020).

6. Miller, V. (2015). The 1974-75 UK Renegotiation of EEC Membership and Referendum. *House of Commons Library*. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7253/#fullreport>.

7. Labour, Party Manifestos (1983). *Archive of Labour Party Manifestos*. URL: <http://www.labour-party.org.uk/manifestos/1983/1983-labour-manifesto.shtml>.

8. Sowels, N. (2019). From the «Thatcherisation of Europe» to Brexit. *French journal of British studies XXIV-4*. URL: <https://journals.openedition.org/rfcb/4819>.

9. Seats by political group: 2004–2009. United Kingdom – Outgoing Parliament. *European Parliament*. 2004. URL: <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en/national-results/united-kingdom/2004–2009/outgoing-parliament/>.

10. Results of 2009 European elections in the UK. *Results for the UK. European Parliament*. 2009. URL: https://www.europarl.europa.eu/unitedkingdom/en/eucitizenscorner/european_elections/results/electionresults2009/results_of_2009.html.

11. David Cameron promises in/out referendum on EU. (2013). *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-21148282>.

12. EU deal gives UK special status, says David Cameron. (2016). *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-35616768>.

13. The EU-UK Withdrawal Agreement. (2020). *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/relations-non-eu-countries/relations-united-kingdom/eu-uk-withdrawal-agreement_en.

14. Bruslyk, O. (2016). Brytania v EC: maibutnie u tumani (in Ukrainian). URL: https://lb.ua/world/2016/01/23/326081_britaniya_ies_maybutnie_tumani_.html.

15. Kröger, S. (2015). Why National Parliaments in the EU Should Be Empowered. *E-International Relations*. URL: <https://www.e-ir.info/2015/06/26/why-national-parliaments-in-the-eu-should-be-empowered/>

16. Dury, H. (2011). Finance Basics. Black Wednesday. *Informační systém Masarykovy University*. URL: https://is.muni.cz/el/1456/podzim2011/MPF_AFIN/um/27608616/27608949/Black_Wednesday.pdf.

17. Tsertsvadze, I. (2017). Britain and the Common Security and Defense Policy of the European Union. *JSTOR*, vol. 16, No. 3, p. 73–86. URL: <https://www.jstor.org/stable/pdf/26867921.pdf?refreqid=excelsior%3Ab3de1628ca11c86981343e777413615d>.

18. Tetlow, G., Stojanovic, A. (2018). Understanding the economic impact of Brexit. The Institute for Government. URL: <https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/Economic%20impact%20of%20Brexit%20summary.pdf>.

19. Marine, Le Pen: EU has more to lose on Brexit, but I don't want Frexit. *Euronews*. (2020). URL: <https://www.euronews.com/2020/02/06/marine-le-pen-eu-has-more-to-lose-on-brexit-but-i-don-t-want-frexit>

20. Roberts, H. (2021). European League: Matteo Salvini's switch to Team EU. *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/european-league-matteo-salvini-switches-to-team-eu/>.

21. European Commission launches infringement proceedings against the UK following its failure to name a candidate for EU Commissioner.(2021). *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/es/ip_19_6286.

22. The Impact of Brexit on the EU Energy System (2017). The European Parliament's Committee on Industry, Research and Energy. URL: <https://www.europarl.europa.eu/Reg->

Data/etudes/STUD/2017/614181/IPOL_STU(2017)614181_EN.pdf.

23. Declarations Annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted The Treaty Of Lisbon (2007). *Official Journal of the European Union*. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e-6da6.0023.02/DOC_5&format=PDF

24. Key Joint Statements, Press Releases, and Diplomatic Meetings Involving the E3 (2003–2020). (2020). *The Carnegie Endowment*. URL: https://carnegieendowment.org/files/Brattberg_E3_KeyStatements_table1.pdf.

25. Brattberg, E. (2020). The E3, the EU, and the Post-Brexit Diplomatic Landscape. *The Carnegie Endowment*. URL: <https://carnegieendowment.org/2020/06/18/e3-eu-and-post-brexit-diplomatic-landscape-pub-82095>.

26. Antonenko, O. (2020). Why Brexit Won't Affect EU-Russia Relations. *Carnegie Moscow Center*. URL: <https://carnegiemoscow.org/commentary/80957/>

27. Lehne, S. (2021). Rivals or Partners? The EU-UK Foreign Policy Relationship After Brexit. *Carnegie Europe*. URL: <https://carnegieeurope.eu/2021/03/30/rivals-or-partners-eu-uk-foreign-policy-relationship-after-brexit-pub-84197>

28. Brexit: The Consequences for the EU's Political System (2016). *The Constitution Unit*. URL: <https://www.ucl.ac.uk/constitution-unit/sites/constitution-unit/files/briefing-paper-2.pdf>.

Матеріал надійшов до редакції 05.06.2022 р.

УДК 351.746.11:327.56'57(478+477.6)

Яна Ярошенко,

викладач кафедри англomовної прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов,

ДУАН «Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля»,

larina_DNU_2019@i.ua

ORCID ID: 0000-0002-4048-0147

DOI 10.29038/2524-2679-2022-02-115-131

ТЕХНОЛОГІЇ ВРЕГУЛЮВАННЯ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ: МОЛДАВСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті представлено аналіз спроб урегулювання придністровського конфлікту 1992–2019 рр. Описано основні підходи та технології й визначено, які цілі досягнуто в їх рамках. Досліджено основні проекти врегулювання ситуації – Угоду про принципи мирного врегулювання збройного конфлікту в Придністровському регіоні, Меморандум про принципи нормалізації

відносин між Республікою Молдова і Придністров'ям, «План Козака», «Великий пакет для Молдови».

Придністровський конфлікт протягом свого існування й спроб його розв'язання продемонстрував різноманіття переговорних форматів, які описано в статті. Охарактеризовано діяльність міжнародних посередників, зокрема ОБСЄ. Показано залежність ходу та структури переговорного процесу від політичної й геополітичної ситуацій. Проаналізовано створені переговорні майданчики, як-от: спільна Контрольна комісія («СКК»), Постійна нарада з політичних питань у рамках переговорного процесу з Придністровського врегулювання, Баварська конференція, Мезебергська ініціатива. Підсумком роботи цих майданчиків у роботі визначено згортання конфлікту, зупинення гострої фази протиборства та його «заморозку».

Особливу увагу приділено чинникам, що зумовили успіх фаз комунікаційної й переговорної в рамках процесу врегулювання конфлікту, а саме: формування чітких принципів для перемовин, використання моделі «трьох кошиків» і стратегії «малих кроків».

У висновках наголошено, що хід та структури переговорного процесу великою мірою залежить від політичної й геополітичної ситуацій, для подібних конфліктів із протилежними поглядами на ситуацію безпосередніх сторін притаманне не залагодження, не вирішення, а згортання конфлікту, а його найближчою перспективою є «заморозка», або відкладення на невизначений термін остаточного рішення. «Човникова» та «конференційна» дипломатія показали свою обмежену ефективність для подібних конфліктів, із протилежними поглядами на ситуацію безпосередніх сторін, притаманне не залагодження, не вирішення, а згортання конфлікту, тобто орієнтація на зупинення гострої фази протиборства й «заморозка», або відкладення на невизначений термін остаточного рішення.

Ключові слова: придністровський конфлікт, міжнародний конфлікт, Республіка Молдова, безпека, міжнародне посередництво, перемовини.

Yana Yaroshenko,

DUAN «Dnipropetrovsk Alfred Nobel University»,

ORCID ID: 0000-0002-4048-0147

TECHNOLOGIES FOR RESOLVING MODERN INTERNATIONAL CONFLICTS IN THE POST-SOVIET SPACE: THE MOLDOVAN EXPERIENCE FOR UKRAINE

The article presents an analysis of attempts to resolve the Transnistrian conflict of 1992–2019. The main approaches and technologies are described and it is determined what goals have been achieved within their framework. The main

projects for resolving the situation are described – the Agreement on the Principles of Peaceful Settlement of the Armed Conflict in the Transnistrian Region, the Memorandum on the Principles of Normalization of Relations between the Republic of Moldova and Transnistria, the Kozak memorandum, and the Big Package for Moldova.

The Transnistrian conflict, during its existence and attempts to resolve it, has demonstrated the wide variety of negotiation formats described in the article. The activities of international mediators, in particular the OSCE, are described. The dependence of the course and structure of the negotiation process on the political and geopolitical situation is shown. The created negotiating platforms were analyzed, such as: the Joint Control Commission (JCC), the Standing Meeting on Political Issues within the Negotiation Process on the Transnistrian Settlement, the Bavarian Conference, and the Mezeberg Initiative.

The result of the work of these sites in the work is determined by the collapse of the conflict, the cessation of the acute phase of the confrontation and its «freezing».

Particular attention is paid to the factors that led to the success of the communication and negotiation phases in the conflict resolution process, namely: the formation of clear principles for negotiations, the use of the "three baskets" model and the strategy of «small steps».

The conclusions emphasize that the course and structure of the negotiation process largely depends on the political and geopolitical situation, considering these types of conflict with opposing views of the conflict sides, to resolve and solve the conflict isn't common, but to «freeze», or postponement of the final decision indefinitely is. «Shuttle» and «conference» diplomacy have shown their limited effectiveness for such conflicts, with opposing views on the situation of the immediate parties.

Key words: Transnistrian conflict, international conflict, Republic of Moldova, security, international mediation, negotiations.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Дослідження міжнародних конфліктів та особливостей їх урегулювання українськими вченими триває доволі давно й зумовлене двома чинниками. Першим є важливість, значимість цих конфліктів для безпеки або України, або, у ширшому контексті, європейського регіону чи світу. Актуальним було дослідження тих конфліктів, що відбувалися на кордонах нашої країни та могли бути загрозою навіть попри свої незначні масштаби. Наприклад, Придністровський конфлікт не можна назвати глобальним, таким, що має світове значення, але він є важливим для України, оскільки зона конфлікту

безпосередньо межує з українським кордоном. Саме тому він є, напевно, найбільш часто досліджуваним українськими вченими конфліктом за межами України. Другий чинник – це можливість використання досвіду врегулювання досліджуваного конфлікту під час розв’язання інших подібних конфліктів. Придністровський конфлікт існує давно й у ході зусиль із його врегулювання використовувалися різноманітні підходи та технології, що перетворило його на своєрідний полігон. Вивчення цього досвіду дає нам розуміння перспектив успішності та ризиків використання того чи іншого підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Початок у 2014 р. конфлікту на Сході України кардинально змінив ситуацію й драматично актуалізував дослідження питання врегулювання конфліктів, змінивши і напрями наукового інтересу українських учених. Орієнтованими на пряме порівняння придністровського та українсько-російського конфліктів є статті І. Є. Лоссовського «Придністровське врегулювання: внесок України та досвід для деокупації Донбасу» [1] і В. Г. Прохорової «Придністровський конфлікт та конфлікт на сході України: аналіз спільних рис» [2]. Також українські дослідники намагалися зрозуміти природу конфлікту, наприклад визначити співвідношення зовнішніх і внутрішніх чинників його виникнення (К. М. С. Прондзинська) [4], описати акторів, котрі можуть узяти участь у його врегулюванні, розглядаючи в цій якості як міжнародні організації (І. М. Грідіна) [5], так і окремі держави (У. В. Ільницька) [6].

Також описувались і досліджувались категорії, важливі для розуміння перспектив та проблем урегулювання конфлікту на Сході України, такі як «країни дефакто» (О. О. Звездова) [7], «заморожені» конфлікти (І. І. Зельманович) [8]. Окрему увагу приділено й Мінському процесу, наприклад у роботах І. Артємова [9] та С. Матвієнків та Н. Головчинського [10]. По-новому змушені були українські дослідники подивитись і на практику врегулювання міжнародних конфліктів, тепер вони викликали вже не академічний інтерес, а були важливим прикладом розв’язання практичних проблем. Наприклад, А. Філіпенко у статті «Придністровський конфлікт 1992 р. та російська агресія проти України: компаративний аналіз» [11] доводить подібність двох сценаріїв і демонструє схожість як подій, що передували конфлікту: наприклад використання мовної проблематики, так і самого ходу конфлікту: залучення іррегулярних формувань, безпосереднє втручання збройних формувань регулярної російської армії в бойові дії тощо [10, с. 73].

Крім вищезгаданої статті А. Філіпенко, інші українські дослідники також у статтях розкривали проблеми виникнення та спроби розв'язання Придністровського конфлікту. Передусім, треба згадати дві монографії; перша – авторства відомого українського вченого Г. М. Перепелиці «Конфликт в Приднестровье: причины, проблемы и прогноз развития» [11], друга – «Придністровська проблема: погляд з України» [12] – була доробком відомих українських дослідників, котрі представляли відомі аналітичні центри – С. Герасимчук (Група стратегічних і безпекових студій), О. Гриценко (Група стратегічних та безпекових студій), О. Сушко (Інститут євроатлантичного співробітництва) й інших. Проведений у їх рамках аналіз першого етапу розвитку конфлікту та його врегулювання був максимально повний, але ці монографії видані у 2001 і 2009 рр., звісно, не враховують останні події. Також важливими для розуміння ролі росії в Придністровському конфлікті є статті О. В. Алексейченко «Участь Російської Федерації у Придністровському врегулюванні» [13] і М. Л. Плаксенко «Роль та інтереси Росії в урегулюванні Придністровського конфлікту» [14]. Узагальнюючи нинішній стан розробки теми українськими науковцями, зауважимо, що на високому рівні аналізуються причини, передумови та хід розгортання конфлікту, проте неповно висвітлено переговорний процес, зусилля й проєкти з урегулювання конфлікту та участь у ньому інших акторів, крім України, російської федерації й ОБСЄ.

Мета статті. Використання подібного підходу, застосування порівняльного аналізу до пострадянських конфліктів, дійсно, дає чимало корисної інформації для розуміння їх виникнення та перебігу подій, але в цій статті ми хочемо розкрити інший вимір конфліктів, а саме їх урегулювання або спроби щодо їх урегулювання та їх результати й наслідки. Тому мета нашого дослідження – визначення особливостей урегулювання міжнародних конфліктів на пострадянському просторі, зокрема Придністровського, підходів і технологій, котрі при цьому використовуються.

Методика дослідження. Предмет нашого дослідження – урегулювання конфліктів та технології, які при цьому використовуються, описуючи їх застосування й аналізуючи наслідки, ми опираємося на принципи історизму та системності, розглядаючи Придністровський конфлікт у його історичному розвитку, а також описуючи реакції на кожен із застосованих технологій. При цьому використовуємо низку методів: аналіз та синтез, історико-хронологічний, порівняльно-історичний, структурно-функціональний. Зазначені методи використовувались у взаємодії.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Усі конфлікти на пострадянському просторі є «замороженими». Цей термін звичний і часто використовується [15], хоча навіть автори книги, у якій він активно використовується – «Поza межами замороженого конфлікту», – сумніваються в тому, що він є вдалим для описання усіх пострадянських конфліктів [16, с. 3]. Незважаючи на тривалу історію їх існування, активність різних акторів, жоден із конфліктів не є врегульованим. Відносним успіхом можна вважати відсутність бойових дій, тобто те, що конфлікт не перебуває в гострій стадії. У цьому сенсі відносно успішним можна вважати врегулювання Придністровського конфлікту. Цей процес почався ще 21 липня 1992 р., коли президентом Республіки Молдова М. Снегуром та президентом російської федерації Б. Єльциним підписано Угоду про принципи мирного врегулювання збройного конфлікту в Придністровському регіоні Республіки Молдова, що підписана також «Президентом Придністровської Молдавської Республіки (далі ПМР)» І. Смирновим. Завдяки цьому збройна стадія конфлікту завершилася 1 серпня 1992 р. Згідно з угодою, упроваджувалася зона безпеки, яка мала бути створена внаслідок виведення збройних сил «сторін конфлікту», і створювалася спільна Контрольна комісія («СКК») у складі представників Молдови, російської федерації та ПМР.

Угода також передбачала функціонування миротворчого контингенту, який повинен був стежити за дотриманням режиму припинення вогню та безпеки й складатися з російських, молдовських і придністровських військових під керівництвом об'єднаного військового командування, яке підпорядковувалося СКК. 14-та армія збройних сил російської федерації повинна була дотримуватися нейтралітету, а її майбутній статус й умови виведення з Молдови – стати предметом переговорів між Москвою та Кишиневом.

Наприкінці 1992 р. відновилися переговори з приводу особливого статусу Придністров'я, посередником у яких виступила росія. У 1993 р. завдяки прямим перемовинам між представниками Республіки Молдова й Придністровської Молдавської Республіки (далі – ПМР) продемонстровано одну з особливостей усіх пострадянських конфліктів – непримиренність сторін і неготовність іти на компроміси. Офіційний Кишинів був готовий надати особливий статус ПМР, але в рамках Республіки Молдова. Представників ПМР будь-яка автономія, навіть найширша, не влаштовувала. Вони прагнули отримати повну незалежність від Республіки Молдова й здобути державний суверенітет. Можна було

говорити про відносини двох сторін як про «гру з нульовою сумою», яка є ознакою «затяжного» конфлікту.

Термін «затяжний» конфлікт (*protracted conflicts*) запропонований Е. Азаром [17, с.27], тоді як інші дослідники міжнародних конфліктів називали власні версії. Наприклад Л. Крісберг використовує термін «нерозв'язний» (*intractable*) [18, с. 417], Г. Гьортц та П. Діль уживають термін «тривалий» (*enduring*) [19, с. 30]. Трапляється також термін «нездоланний» (*intractable*). Суть його залишалась однаковою – подібні конфлікти вкрай важко піддаються врегулюванню. Така характеристика краще відображає особливості пострадянських конфліктів, ніж «заморожені». Анцентовано увагу на тому, що ситуація є статичною, незмінною, застиглою, але це не свідчить про характеристики конфлікту та його майбутні перспективи, адже «заморожений» конфлікт може розморозитись і перейти в «гарячу» фазу. Натомість, визначаючи конфлікт як «нерозв'язний», ми характеризуємо його як «гру з нульовою сумою», також указуємо й на тривалість цього процесу.

Саме довкола питання тривалості, рівня ворожості та періодичності відновлення військових дій тривають суперечки дослідників. П. Діль, наприклад, вважає що статус «тривалого» отримує конфлікт, котрий триває щонайменше п'ятнадцять років і пережив три періоди ескалації насилля. Інші дослідники є або менш вимогливими – тривалість десять років і мінімум два періоди збройних зіткнень (Ф. Вайман), або більш вимогливими – тривалість двадцять років і щонайменше п'ять випадків мілітаризованих сутичок (П. Хут і Б. Рассет). Придністровський конфлікт відповідає статусу «нездоланного» за двома ознаками – ставлення як до «гри з нульовою сумою» і тривалість, – проте йому вдалось уникнути повторних ескалацій збройних дій, що може свідчити про певну успішність у спробах трансформації конфлікту. Говорячи про врегулювання конфлікту, часто його зводять до згортання або залагодження, але сторони, що перебувають у «нерозв'язному» конфлікті, можуть мати метою просто зменшення рівня ворожості, тобто потрібно від управління конфліктами очікувати більшого набору варіантів наслідків, які повинні включати дійсно розв'язання проблем, а поруч із ним – часткове розв'язання проблем, яке полягатиме в деескалації, припиненні збройних сутичок, зменшенні ворожості.

Управління конфліктом можна вважати невдалим, коли сторони конфлікту опиняються в постійній ворожій взаємодії, із високою вірогідністю ескалації. Ознаками такої взаємодії є стереотипність сприйняття сторін; орієнтованість на уникнення репутаційних утрат, а не

на пошук компромісів; прагнення завдати шкоди іншій стороні, замість раціонального аналізу витрат і вигод.

Починаючи з 1993 р., до намагань врегулювання Придністровського конфлікту підключилися міжнародні структури – статус посередника в рамках конфлікту отримала ОБСЄ. У її доповіді з описом конфлікту й можливих шляхів його вирішення, ПМР запропоновано об'єднатися з Молдовою з правом на «зовнішнє самовизначення» (*external right of self-determination*) у тому випадку, якщо остання вирішить відмовитися від власної державності та увійти до складу Румунії [20, с.5]. Але ця ініціатива до прогресу в перемовинах також не привела. Лише за посередництва росії в 1994 р. сторони змогли підписати спільну декларацію, у якій вони погоджувалися розпочати обговорення правового й конституційного статусу Придністров'я. У 1995 р. третім офіційним посередником у вирішенні Придністровського конфлікту та гарантом його врегулювання стала Україна.

Зусилля міжнародних посередників не давали особливого результату, усі переговори закінчувалися підписанням чергового меморандуму або декларації, положення яких не виконувалися. Підписаний 8 травня 1997 р. в Москві Меморандум про принципи нормалізації відносин між Республікою Молдова й Придністров'ям став одним із низки амбітних, але безрезультатних документів. Так званий меморандум 1997 р., або московський меморандум, або ще одна його назва – Меморандум Примакова, підписаний президентом Молдови П. Лучинським і керівником Придністровської адміністрації І. Смирновим за посередництва російської федерації, України та ОБСЄ. Закріплено формат переговорів «3 + 2», у якому Молдова й Придністров'я були сторонами, а російська федерація, Україна та ОБСЄ – гарантами переговорного процесу. Молдова й Придністров'я домовилися про утримання від застосування сили та продовження встановлення між ними «державно-правових відносин». У подальшому сторони нерідко трактували положення цього документа прямо протилежним чином.

Подальша зміна в складі посередників і в їх активності була спровокована зовнішніми чинниками. Атаки терористів 11 вересня 2001 р. змусили Сполучені Штати відігравати більш активну роль у міжнародній політиці й узяти участь у Придністровському мирному процесі. Загроза міжнародного тероризму стала причиною зростання співпраці США та росії у сфері безпеки й Президенти Дж. Буш-мол. і путін підписали 24 травня 2002 р. «Декларацію про нові стратегічні відносини між Росією й США», у якій проголосили готовність діяти спільно із широкого

кола безпекових питань, у тому числі й для якнайшвидшого розв'язання Придністровського конфлікту

Отже, до процесу врегулювання конфлікту підключилися США, а дещо згодом і ЄС, що стало наслідком міжнародної кон'юнктури, яка склалася на той момент, а не ситуації в Молдові та ПМР чи дій їхніх очільників або громадськості. У 2002 р. створено «Постійну нараду з політичних питань у рамках переговорного процесу з Придністровського врегулювання», що перетворило формат учасників «3 + 2» на «5 + 2» (Молдова й ПМР – сторони конфлікту; ОБСЄ, росія та Україна – сторони-гаранти; ЄС і США – спостерігачі). У повноваження й функціональні зобов'язання цієї «Постійної наради ...» вносилося чимало змін, але вона залишалася постійно чинним майданчиком для спілкування сторін.

Європейський Союз приєднався до процесу перемовин унаслідок зусиль американської сторони, але мав також і власні міркування. На момент американської ініціативи з приєднання до переговорного процесу з Придністровського врегулювання змінилося сприйняття самого Придністров'я в Європі, яке дедалі більше сприймалося як «сіра зона» або «чорна діра», анклав, що використовувався контрабандистами й злочинцями та взагалі був спонсором дестабілізації ситуації в небезпечній близькості до європейського кордону. ЄС на той момент планував своє подальше розширення й повинен був отримати спільний кордон із Республікою Молдовою, тож був зацікавлений у її перетворенні на більш стабільну, безпечну й успішну державу.

Російська сторона на 2003 р. підготувала найбільш амбітний документ із питань Придністровського врегулювання – «План Козака». Момент для його розробки та презентації підібрано відповідно до сприятливих змін у внутрішній політиці Республіки Молдова. На той момент на парламентських виборах перемогла Партія комуністів, а президентом Молдови обрано Володимира Вороніна, який сприймався як проросійський політик. Сукупність цих обставин давала підставу російській стороні сподіватися на те, що Молдова позитивно відреагує на положення «Плану Козака» й буде готова до компромісу. ПМР із положеннями цього проекту була згодна. Згідно з розробленим документом, Молдова мала перетворитися на «асиметричну федерацію», Республіка зберігає єдність території, Придністров'я перетворюється на суб'єкт федерації, при цьому його територія не буде федеральною землею. ПМР, а також Гагаузія повинні були отримати особливий статус, власні три гілки влади – Конституцію й законодавство, державну власність, самостійний бюджет, податкову систему та

інші атрибути свого автономного статусу. Органи влади ПМР мали би гарантоване представництво в новому парламенті Республіки. До 2015 р. закони повинні були затверджуватися більшістю в $\frac{3}{4}$ від новоствореної другої палати парламенту, яка складалася б із чотирьох представників Гагаузії, дев'яти представників Придністров'я й 13 – першої палати нового федерального парламенту. По суті, упровадження цих положень дало б право вето представникам ПМР щодо будь-яких законів, які стосуються всієї Молдови до 2015 р. включно.

Однак цей варіант не схвалили одна зі сторін-гарантів, а саме ОБСЄ, і спостерігачі – США та ЄС. У підсумку відмовився підписувати угоду й молдавський президент В. Воронін, який попередньо вказував на свою готовність його завізувати. Наслідком стало чергове погіршення відносин між Кишиневом та Тирасполем, а процес урегулювання втратив свою динаміку.

Президент України Віктор Ющенко також долучився до розробки стратегій урегулювання конфлікту. На саміті ГУАМ 22 квітня 2005 р. презентовано план урегулювання Придністровського конфлікту під назвою «7 кроків до демократії», який підтримано Молдовою, проте його не визнано в ПМР.

У наступні роки відбувалися події, що ставили під питання й ускладнювали перспективи врегулювання конфлікту. У березні 2006 р. Україна та Молдова почали впровадження митної угоди, підписаної 2003 р., за якою придністровські компанії, які здійснювали транскордонну торгівлю, повинні були реєструватися в Кишиневі для отримання документів, що підтверджували країну походження товарів. Відтак у 2006 р. припинено обслуговування українською митницею вантажів, які не пройшли митне оформлення на території Молдови, що розцінено Тирасполем як «економічну блокаду» ПМР [10, с.78].

Представники Придністров'я відмовилися від продовження переговорів у форматі «5+2», а росія почала економічний тиск на Молдову, забороняючи, поетапно, імпорт м'ясних продуктів, фруктів та овочів на підставі того, що під час виробництва цієї продукції не дотримувалися російські санітарно-гігієнічні стандарти, а згодом і молдовського вина [13].

17 вересня 2006 р. в ПМР відбувся референдум щодо незалежності республіки, на якому близько 97 % населення висловилися за відокремлення регіону від Республіки Молдова та його подальше входження до складу російської федерації [13]. З урахуванням усіх обставин, перспективи врегулювання конфлікту або навіть поживлення дій у цій

сфері виглядали примарно, проте змінити ситуацію вдалося завдяки активності ФРН і зусиллям ОБСЄ.

Уперше про свій інтерес до врегулювання Придністровського конфлікту в Німеччині заявили у 2009 р., організувавши так звану Баварську конференцію – щорічний форум для консультацій між представниками Молдови, ПМР і міжнародними партнерами формату «5 + 2». Конференція протягом останніх років збирала представників усіх зацікавлених у врегулюванні сторін для розв'язання нагальних проблем і просування заходів, спрямованих на підтримку переговорного процесу, та є прикладом так званої «півторинної» дипломатії (*track one and a half diplomacy*).

За ініціативою А. Меркель започатковано так звану Мезебергську ініціативу. 5 червня 2010 р. на зустрічі президента російської федерації Д. Медведєва та канцлера ФРН А. Меркель у місті Мезенберг був підписаний меморандум [21], який зобов'язував сторони вести співробітництво в справі врегулювання Придністровського конфлікту в традиційному форматі «5 + 2». У документі також ішлося про створення Комітету росія–ЄС із питань зовнішньої політики та безпеки. Подібний Комітет повинен був зацікавити росію можливістю брати участь на постійній основі в розробці питань європейської безпеки без участі США й стати для неї певною «винагородою» за згоду вивести російські війська з Придністров'я.

Німецька сторона вважала, що етнічна та релігійна складові частини не відігравали провідної ролі в суперечностях між Тирасполем і Кишиневом, тому врегулювати саме цей конфлікт буде простіше, ніж будь-який інший, а головною причиною того, що він зберігається, є позиція росії. Тому Німеччина намагалася використати притаманний для неї інструментом впливу на сторони конфлікту – «м'яку силу».

Але німецькій пропозиції – ви вирішуєте питання про статус ПМР і переконуєте Європу в наявності у вас «добрих» намірів, а ми – співробітництво з вами у сфері безпеки, росія протиставила свою – спочатку співпраця в комітеті з безпеки, а вже потім – урегулювання Придністровського конфлікту.

Тому Комітет не було створено, Мезебергська ініціатива провалилась, але активізація діяльності, яка її супроводжувала, зокрема в рамках ОБСЄ, мала певний успіх. Наприкінці 2011 р. відновилися перемовини у форматі «5 + 2» і в наступному році їх учасникам удалось узгодити низку документів. На квітневому (17–18 квітня) раунді перемовин у Відні підписано «Угоду про рівноправність сторін», а також узгоджено

так званий «третій пакет» документів, який передбачає можливість обговорення «серед інших і в довільному порядку» питань «всеосяжного врегулювання, уключаючи інституційні, політичні питання та питання безпеки». За аналогією з відомим поділом сфер відповідальності ОБСЄ на «три кошки» в рамках перемовин теж досягнуто домовленості про «три кошки»; перший – заповнений соціально-економічними питаннями; другий – правовими й гуманітарними. Ці два кошки наповнені як проблемами, так і рішеннями, що пропонуються, наповнені певним змістом, щодо якого ведуться дискусії та шукаються компроміси. Третій же «кошик», «всеосяжне врегулювання», поки що порожній, без змісту, у ньому немає пунктів, щодо яких сторони прийшли б до згоди щодо того, що їх уже можна обговорювати.

Третій «кошик» – це питання про статус Придністров'я, політичні питання, зовнішньополітичні, уключаючи питання вступу до інтеграційних об'єднань, присутність російських «миротворців», безпекові питання. «Кошки» відкриваються поетапно й поки що, третій не відчиняють, оскільки це не на часі, позиції сторін занадто далекі від можливого компромісу. Поділивши питання на «кошки», не піднімаючи найбільш контроверсійних питань, учасники «Постійної наради з політичних питань у рамках переговорного процесу з Придністровського врегулювання», тимчасово вивели за дужки ті питання, які не давали можливості досягти хоча б якогось прогресу.

Представники ПМР принципово відповлялися від уключення третього «кошика» до порядку денного перемовин, проте на черговій зустрічі у Відні (12–13 липня) погодились. У 2012 р. уперше за десять років на зустрічі міністрів закордонних справ ОБСЄ ухвалено заяву про те, що помітним є переговорний прогрес із придністровського врегулювання. Відносний успіх забезпечило намагання сконцентруватися не на вирішенні відразу глобального питання статусу Придністров'я, а на питаннях локальних і менш дискусійних, соціально-економічних питань, таких як транспортне сполучення, мобільний зв'язок тощо, на «малих кроках». Майданчиком для попереднього обговорення цих «кроків» і взагалі для комунікації стали «експертні групи зі зміцнення довіри», про існування яких досягнуто домовленості, але активізації їхньої діяльності не відбувалося через відсутність політичної волі. За допомогою «малих кроків» Молдова намагається забезпечити поступову інтеграцію Придністров'я, не відкидаючи при цьому свій проєвропейський курс. Звісно, при цьому вона стикається з проблемами активізації обговорення питань із третього «кошика», проти чого протягом уже дев'яти років виступають ПМР та

росія. Але це питання для наступного етапу врегулювання конфлікту. Зараз же продовжується реалізація «малих кроків», які зафіксовані після чергової зустрічі у форматі «5 + 2» (Берлінський протокол від 2–3 червня 2016 р.) у пакеті заходів, своєрідній «дорожній карті» під назвою «Берлін плюс» і містять вісім пунктів щодо врегулювання проблем апостилювання дипломів, виданих у Придністров'ї; використання автомобілів із номерними знаками, виданими в Придністров'ї, для участі в міжнародному дорожньому русі; налагодження телекомунікації й зв'язку; співробітництво в галузі екології, зокрема охорони ресурсів Дністра; питання кримінальних справ, порушених у Молдові проти так званих громадян Придністров'я [22].

Черговий амбітний, «політичний» проєкт урегулювання Придністровського конфлікту, оприлюднений у березні 2019 р. проросійським президентом І. Додоном – «Великий пакет для Молдови», виявився передвиборною «агіткою» й завершився на етапі консулювання з партнерами.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Республіка Молдова в ході Придністровського конфлікту виявилася першопрохідцем як у появі та ескалації, так і в спробах розв'язання подібних конфліктів. Саме тут уперше продемонстровано, що учасниками міжнародного конфлікту, крім традиційних акторів – суверенних держав, можуть бути «невизнані» або де-факто держави. Аналізуючи молдавський досвід, ми бачимо велику залежність ходу та структури переговорного процесу від політичної й геополітичної ситуацій. Наприклад, терористичні акти 11 вересня призводять до появи нового активного учасника переговорного процесу – Сполучених Штатів. Значимі внутрішньополітичні події, передусім прихід до влади нових лідерів або трансформація в зовнішній політиці держав-учасників переговорів, відбиваються на їхній позиції щодо врегулювання Придністровського конфлікту, ведуть до появи нових проєктів або змін підходів до переговорів.

Придністровський конфлікт протягом існування та спроб його розв'язання демонструє різноманіття переговорних форматів, статус яких поступово знижувався, від переговорів на вищому рівні до рівня представників сторін та експертного рівня. Використовувалася та показала свою обмежену ефективність, «човникова» й «конференційна» дипломатія, причини чого треба досліджувати окремо. Придністровська криза,

продемонструвала, що для подібних конфліктів із протилежними поглядами на ситуацію безпосередніх сторін притаманним є не залагодження, не вирішення, а згортання конфлікту, тобто орієнтація на зупинення гострої фази протиборства, та «заморозка» або відкладення на невизначений термін, остаточного рішення.

Участь ОБСЄ у врегулюванні Придністровського конфлікту не має належної ефективності через те, що ця організація не має відповідних ресурсів і виконавчих структур. Розв'язання Придністровського конфлікту й зараз бачиться дуже віддаленою перспективою, у той самий час ми можемо говорити, що сторонам удалося забезпечити часткове розв'язання проблем, тобто досягти деескалації, припинення збройних сутичок, зменшення ворожості та уникнути постійної ворожої взаємодії.

Ділячи хід конфлікту слідом за В. Шібель [23] на чотири фази – стабілізаційну, комунікаційну, переговорну, імплементаційну, – бачимо, що досягнуто й виконано повною мірою, завдання лише першої з них: знижено гостроту протистояння, припинено розвиток конфлікту.

Певних успіхів досягнуто також і в комунікаційній та переговорній фазах, завдяки формуванню чітких принципів для перемовин і використанню моделі «трьох кошків» і стратегії «малих кроків», які забезпечили можливість переговорного простору для сторін. Проте перехід до «третього кошика» найближчим часом є неможливим та конфлікт продовжить перебувати в «замороженому» стані. Особливості стратегії «малих кроків» щойно почали досліджуватися в Україні завдяки зусиллям А. Филипенко й повинні стати предметом наступних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лоссовський, І. Є. (2021). Придністровське врегулювання: внесок України та досвід для деокупації Донбасу. *Стратегічна Панорама*, №1–2, 48–64.
2. Прохорова, В. Г. (2018). Придністровський конфлікт та конфлікт на сході України: аналіз спільних рис. *Соціально-політичні студії: наук. альманах*, № 2, 24–28.
3. Прондзинська, К. М. С. (2016). Причини конфлікту на Південному Сході України: до питання про співвідношення внутрішніх та зовнішніх чинників. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*, вип. 17, 241–248.
4. Грідіна, І. М. (2017). Роль міжнародних організацій у врегулюванні конфлікту на Сході України: потенції та реалії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*, вип. 18, 215–224.
5. Ільницька, У. В. (2016). Зовнішньополітична стратегія ФРН у формуванні європейської системи безпеки й оборони та врегулюванні конфлікту на Сході України. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*, вип. 17, 143 – 152.

6. Звездова, О. О. (2018). Потенційні варіанти розвитку конфліктів навколо дефакто держав на пострадянському просторі. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*, № 2, 158–166.
7. Зельманович, І. І. (2016). «Заморожені» конфлікти, як інструмент геополітичного протистояння. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*, вип. 17, 129–135
8. Артёмов, І. (2020). Мінські угоди, їх наслідки та значення для України. *Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. праць*, вип. 1 (24), 41–53.
9. Матвієнків, С., Головчинський, Н. (2019). Війна на Сході України: перебіг, особливості та шляхи закінчення. *Суспільно-політичн. та психологічні студії: зб. наук. праць*, Житомир; Варшава: Ін-т соціології Варшав. ун-ту, Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка, вип. 3, 52–58.
10. Филипенко, А. (2018). Придністровський конфлікт 1992 року та російська агресія проти України: компаративний аналіз. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*, т. 37–38, 73–80.
11. Перепелица, Г. Н. (2001). Конфликт в Приднестровье: причины, проблемы и прогноз развития. Киев: Стилос.
12. Придністровська проблема: погляд з України (2009). Київ: Істина.
13. Алексейченко, О. В. Участь Російської Федерації у Придністровському врегулюванні. URL: <http://vmv.kyumu.edu.ua/series/vipusk8/16.pdf>
14. Плаксенко, М. Л. (2008). Роль та інтереси Росії в урегулюванні Придністровського конфлікту. *Стратегічні пріоритети*, № 3 (8), 233–239.
15. Горелов, В., Клименко, В., Дерікот, О., Кидонь, В. (2021). «Заморожені» конфлікти в геополітиці РФ: історія та реальність для України (1991–2020 рр.). *Воєнно-історичний вісник*, № 2, 99–110.
16. de Waal. T., von Twickel. N. (2020). *Beyond frozen conflict. Scenarios for the separatist disputes of eastern Europe*, Brussels: Center for European Policy Studies.
17. Azar. E. (1986). Protracted International Conflict: Ten Propositions, *International Conflict Resolution*, London: Wheatsheaf Books, 27–39.
18. Kriesberg, L. (1993). Intractable Conflicts. *Peace Review*, vol. 5, № 4, 417–421.
19. Goertz, G., Diehl, P. F. (1995). The Initiation and Termination of Enduring Rivalries: The Impact of Political Shocks. *American Journal of Political Science*, vol. 39, № 1, 30–52.
20. *Report №13 by the CSCE Mission to Moldova 13 November 1993*. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/b/42307.pdf>
21. Memorandum (Meeting of Chancellor Angela Merkel and President Dmitri Medvedev on 4–5 June 2010 in Meseberg) (2010). URL: <https://russiaeu.ru/sites/default/files/user/files/2010-06-05-meseberg-memorandum.pdf>.
22. Протокол офіційного засідання постійного совещання по политическим вопросам в рамках переговорного процесса по приднестровскому урегулированию, 2016. URL: <https://www.osce.org/ru/moldova/244681>
23. Шібель, В. (2009). Миротворчий процес: методологічні аспекти дослідження. *Політичний менеджмент*, № 6 (39), 149–156.

REFERENCES

1. Lossovskiy, I. Ye. (2021). Transnistrian settlement: Ukraine's contribution and experience for deoccupation of Donbass. *Stratehichna Panorama*, № 1–2, 48–64 (in Ukrainian).
2. Prokhorova, V. H. (2018). Transnistrian conflict and the conflict in eastern Ukraine: an analysis of common features. *Sotsialno-politychni studii: nauk. almanakh*, № 2, 24–28 (in Ukrainian).
3. Prondzynska, K. M. S. (2016). Causes of the conflict in the South-East of Ukraine: the question of the relationship between internal and external factors. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Istorii. Politolohiia*, vyp. 17, 241–248 (in Ukrainian).
4. Hridina, I. M. (2017). The role of international organizations in resolving the conflict in eastern Ukraine: potentials and realities. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Istorii. Politolohiia*, vyp. 18, 215–224 (in Ukrainian).
5. Ilnytska, U. V. (2016). Germany's foreign policy strategy in shaping the European security and defense system and resolving the conflict in eastern Ukraine. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Istorii. Politolohiia*, vyp. 17, 143–152 (in Ukrainian).
6. Zvezdova, O. O. (2018). Potential options for the development of conflicts around de facto states in the post-Soviet space. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Istorii. Politolohiia*, № 2, 158–166 (in Ukrainian).
7. Zelmanovych, I. I. (2016). «Frozen» conflicts as an instrument of geopolitical confrontation. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Istorii. Politolohiia*, vyp. 17, 129–135 (in Ukrainian).
8. Artomov, I. (2020). Minsk agreements, their consequences and significance for Ukraine. *Heopolytika Ukrainy: istoriia i suchasnist: zb. nauk. pr.*, vyp. 1 (24), 41–53 (in Ukrainian).
9. Matviienkiv, S., Holovchynskiy, N. (2019). The war in eastern Ukraine: the course, features and ways of ending. *Susp.-polit. ta psykholoh. studii: zb. nauk. pr.* Zhytomyr; Varshava: In-t sotsiolohii Varshav. un-tu, Zhytomyr. derzh. un-t im. Ivana Franka, vyp. 3, 52–58 (in Ukrainian).
10. Fylypenko, A. (2018). The Transnistrian conflict of 1992 and the Russian aggression against Ukraine: a comparative analysis. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*, t. 37–38, 73–80 (in Ukrainian).
11. Perepelytsa, H. N. (2001). *The Transnistrian conflict: causes, problems and prognosis*. Kyev: Stylos (in Ukrainian).
12. *Transnistrian problem: a view from Ukraine*. (2009). Kyiv: Istyna (in Ukrainian).
13. Aliexsieichenko, O. V. *Participation of the Russian Federation in the Transnistrian settlement*. URL: <http://vmv.kymu.edu.ua/series/vipusk8/16.pdf> (in Ukrainian).
14. Plaksenko, M. L. (2008). Russia's role and interests in resolving the Transnistrian conflict. *Stratehichni priorytety*, № 3 (8), 233 – 239 (in Ukrainian)
15. Horielov, V., Klymenko, V., Derikot, O., Kydon, V. (2021). «Frozen» conflicts in Russian geopolitics: history and reality for Ukraine (1991–2020 rr.). *Voienno-istorychnyi visnyk*, № 2, 99–110 (in Ukrainian).
16. de Waal, T., von Twickel, N. (2020). Beyond frozen conflict. Scenarios for the separatist disputes of eastern Europe, Brussels: Center for European Policy Studies (in English).
17. Azar, E. (1986). Protracted International Conflict: Ten Propositions, *International Conflict Resolution*, London: Wheatsheaf Books, 27–39 (in English).

18. Kriesberg, L. (1993). Intractable Conflicts, *Peace Review*, vol. 5, № 4, 417–421 (in English).
19. Goertz, G., Diehl, P. F. (1995). The Initiation and Termination of Enduring Rivalries: The Impact of Political Shocks. *American Journal of Political Science*, vol. 39, № 1, 30–52 (in English).
20. *Report №13 by the OSCE Mission to Moldova 13 November 1993*. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/b/42307.pdf> (in English).
21. Memorandum (Meeting of Chancellor Angela Merkel and President Dmitri Medvedev on 4–5 June 2010 in Meseberg) (2010). URL: <https://russiaeu.ru/sites/default/files/user/files/2010-06-05-meseberg-memorandum.pdf> (in English).
22. Minutes of the formal meeting of the Standing Meeting on Political Issues in the Negotiation Process for the Transnistrian Settlement, 2016. URL: <https://www.osce.org/ru/moldova/244681> (in Ukrainian).
23. Shibel, V. (2009). Peacekeeping process: methodological aspects of research. *Politychnyi menedzhment*, № 6 (39), 149–156 (in Ukrainian).

Матеріал надійшов до редакції 17.06.2022 р.

РОЗДІЛ IV. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 796.032.2(510)

Наталія Карпчук,

доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Natalia.karpchuk@vnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-9998-9538

DOI 10.29038/2524-2679-2022-02-132-143

ОЛІМПІЙСЬКІ ІГРИ-2022 В КОНТЕКСТІ «М'ЯКОЇ СИЛИ» КИТАЮ: ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР

Олімпійські ігри – це не лише свято спортивних досягнень атлетів, команд, країн-учасниць, а це й потужний інструмент публічної дипломатії держави, яка проводить Ігри. Успіх, привабливість, новаторство всіх різноманітних заходів у межах Олімпіади слугують засобом формування «м'якої сили», позитивного іміджу держави-організатора. У 2022 р. Китай уже вдруге приймав Олімпіаду (перший раз – Літні Олімпійські ігри у 2008 р. теж у Пекіні). Зовнішньополітичне тло не було сприятливим для Китайської Народної Республіки: звинувачення в поширенні й неефективній боротьбі з COVID-19, скандал із сексуальними домаганнями зірки тенісу, звинувачення в геноциді уйгурів й інших мусульманських меншин, бойкот Олімпіади великими державами світу, обережна поведінка спонсорів Міжнародного Олімпійського комітету. Зважаючи на ці проблеми й виклики (і частково всупереч їм), Китай прагнув покращити свій зовнішньополітичний імідж завдяки Зимовій Олімпіаді через різноманітні новітні розробки й унікальну організацію ігор в умовах пандемії. Основний меседж світу – «ми сильні, ми достатньо могутні, ви повинні ставитися до нас із повагою та погодитися з новим Китаєм» – не посилив позитивне сприйняття Китаю й імідж загалом не змінився. Проте на загальнонаціональному рівні Олімпіада слугувала демонструванням сили, могутності, ефективності Комуністичної партії та її лідера й забезпечила просування ідеї «Китайської мрії», яку може реалізувати лише Партія. Уряд заявив на весь світ (проте цей меседж

отримав підтримку лише на внутрішньодержавному рівні), що Зимові Олімпіада-2022 довела, що Китай «завжди буде на правильному боці історії, на боці прогресу людства, буде будівником миру у всьому світі та здійснюватиме внесок у глобальний розвиток».

Ключові слова: публічна дипломатія, «м'яка сила», імідж держави, меседж, наратив.

Nataliia Karpchuk,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0000-0002-9998-9538

2022 OLYMPICS IN THE CONTEXT OF CHINA'S «SOFT POWER»: A GLOBAL DIMENSION

Olympic Games are not only a celebration of the sporting achievements of athletes, teams and participating countries; it is also a powerful tool of public diplomacy of the state that conducts the Games. The success, attractiveness and innovation of all the various events within the Olympics serve as a means of forming a «soft power», a positive image of the host country. In 2022, China hosted the Olympics for the second time (the first time – the Summer Olympics in 2008, also in Beijing). The foreign policy background was unfavorable for the People's Republic of China: accusations of proliferation and ineffective fight against COVID-19, scandal with sexual harassment of a tennis star, accusations of genocide of the Uyghurs and other Muslim minorities, boycott of the Olympics by great powers, caution of sponsors of the International Olympic Committee. Given these problems and challenges (and in part, to counter them), China has sought to improve its foreign policy image owing to the Winter Olympics through a variety of new developments and unique organization of the Games in the pandemic period. The main message to the world – «we are strong, we are powerful enough, you must treat us with respect and agree with the new China» – did not strengthen the positive perception of China and the image in general has not changed. However, at the national level, the Olympics served to demonstrate the strength, power, and effectiveness of the Communist Party and its leader, and to promote the idea of the «Chinese Dream», which only the Party can realize. The government has stated to the world (but this message has received support only at the domestic level) that the 2022 Winter Olympics have proved that China «will always be on the right side of the history, on the side of humans' advancements, be a builder of world peace, and a contributor to global development».

Key words: public diplomacy, «soft power», image of the state, message, narrative.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. У 2007 р. Голова КНР Ху Дзіньтао проголосив «пошук» м'якої сили Китаю: «Велике омолодження китайської нації неодмінно буде супроводжуватися процвітанням китайської культури. [...] Ми повинні підвищувати культуру як частину «м'якої сили» нашої країни» [8]. Сі Цзіньпін продовжив справу й на 19 Національному конгресі Комуністичної партії Китаю проголосив серед цілей Китаю на 2020–2035 рр. таке: «Ми покращимо нашу участь у міжнародній комунікації, щоб розповісти історії про Китай, представити правдивий, багатовимірний і панорамний погляд на Китай та посилити «м'яку силу» нашої країни» [5].

Однак ці амбітні цілі різко контрастують із напругою в американо-китайських відносинах, посиленням так званої «дипломатії воїна-вовка» (wolf warrior diplomacy), хвилювання через пандемію COVID-19 і погіршення іміджу Китаю в багатьох країнах світу [6, с. 5]. Опитування, проведене проєктом Sinophone Borderlands у 2020 р. у 13 країнах Європи (19,673 європейців), засвідчило, що в 10 державах громадяни негативно ставляться до Китаю. Латвія – єдина держава-член ЄС, де позитивне ставлення домінує; позитивний імідж Китаю сформовано також у РФ та Сербії [16]. Дослідницький центр П'ю (the Pew Research Center) продемонстрував, що в багатьох країнах негативне ставлення до Китаю досягло свого історичного піку у 2020 р. Зокрема, Китай звинувачували в неефективній боротьбі з COVID-19, а рівень схвалення політики Сі Цзіньпіна різко знизився в країнах із розвинутою економікою [14]. Потрібно також згадати, що напередодні Олімпійських ігор міжнародний імідж Китаю похитнувся також через дописи в соцмережах китайської зірки тенісу Пен Шуай (Peng Shuai) про сексуальні домагання високопосадовця спортивної федерації, згодом спортсменка взагалі зникла з інформаційного простору [4].

Упродовж 2020 р. Китай активно виборював собі імідж «рятівника світу»: заповнював літаки китайськими медиками, тоннами медичних масок, наборами для тестування й апаратами штучної вентиляції легенів і відправляв у різні країни світу. Тріумфом інформаційної та публічної дипломатії КНР була допомога Італії, коли соцмережі світу одразу поширили наратив про те, що Європейський Союз покинув Італію, а Китай урятував; китайські медіа показували інтерв'ю вдячних італійців. Мета – «spin» іміджевих утрат і прагнення змусити всіх забути про те, що на початку епідемії Пекін намагався приховати масштаб проблеми

та вчасно не вжив заходів для стримування вірусу. Численні статті, опубліковані в державних китайських медіа, не свідчили про те, що вірус походить із Китаю або що китайська влада вчасно на нього не зреагувала, проте постійно наголошували на гуманітарній допомозі Китаю для Пакистану, Південної Кореї, Японії, Ірану та Італії й вдячності інших країн [3]. Застосування таких інструментів «м'якої сили» мало на меті покращення іміджу Китаю не лише у світі, але й у себе вдома через активне демонстрування своїм громадянам посилення ролі держави на глобальному рівні.

Дж. Най стверджує, що «м'яка сила» – це здатність впливати на інших, щоб отримати бажані результати за допомогою привабливості, переконання, а не примусу чи оплати, і додає, що основними джерелами «м'якої сили» країни є її культура, політичні цінності та зовнішня політика [12]. Автори доповіді про «м'яку силу» Китаю в Європі адаптують це визначення саме для Китаю: «Здатність уряду Китаю впливати на преференції та поведінку іноземних акторів за допомогою залучення чи переконання, а не шляхом прямого втручання, яке передбачає примус чи оплату» [6, с. 7; 13]. Піднебесна розробляє власну «м'яку» стратегію на основі економіки, культури та публічної дипломатії [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику «м'якої сили», її інструментарію, практичного застосування в зовнішній політиці держав досліджували З. Бжезинський, С. Гуцал, Дж. Галларотті, В. Неллес, Д. Най, Ч. Дейт, О. Коппель, Н. Піпченко, А. Манжола, В. Ціватий, М. Капітоненко та ін. Імідж держави став предметом наукового пошуку таких авторів, як М. Кунцик, Дж. Мерсер, Г. Моргентгау, Е. Аронсон, Е. Катц, П. Лазерсфельд, Е. Галумов, І. Глинська, О. Бойко, О. Петков й ін.

Формулювання цілей статті. Автор не ставить за мету запропонувати якимсь специфічне визначення «м'якої сили» в контексті зовнішньої політики Китаю. Мета статті – проаналізувати, як у контексті погіршення іміджу останніми роками у світі, зокрема через COVID-19 та інші проблеми, Китай спробував використати Олімпійські ігри 2022 р. як інструмент зміцнення своєї «м'якої сили» й покращення свого зовнішньополітичного іміджу на глобальному рівні.

Методика дослідження. Проаналізовано результати опитування громадської думки, проведені міжнародними консалтингово-дослідницькими агенціями (Ipsos, Morning Consult, Pew Research Center) стосовно ставлення громадян різних країн до Китаю до й після Ігор; контент закордонних та українських медіа про оцінку Зимових

Олімпійських ігор-2022 (CNN, The Diplomat, The Conversation, Front Office Sports, ICS, Економічна правда).

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Просування «м'якої сили» Китаю здійснюється за допомогою «стандартних» інструментів:

1) промоція китайської культури й обмін у сфері освіти та досліджень (функціонування Інституту Конфуція, створення під його патронатом партнерств із середніми школами для вивчення китайської мови й культури, Посольства Китаю організовують культурні заходи та святкування, створюють Китайські культурні центри);

2) економічна співпраця (реалізація Ініціативи «Один пояс, один шлях», співпраця у форматі «16+1» із країнами Центральної й Східної Європи);

3) використання соціальних мереж та політичних меседжів (відкриття філій китайських медіа в Європі, інституційна співпраця з європейськими інформаційними агентствами й медіа, замовні статті, інтерв'ю, реклама) [6, с. 8–9].

Для будь-якої держави проведення Олімпійських ігор – це можливість продемонструвати силу своєї публічної дипломатії, статус і «м'яку силу», а Китай – єдина країна, якій удалося двічі провести Олімпійські ігри в Пекіні: Літні Олімпійські ігри у 2008 р. й Зимові Олімпійські ігри 2022 р. Офіційний девіз Зимових ігор, зображений на білбордах і банерах по всьому місту: «Разом заради спільного майбутнього» (Together for a Shared Future). Однак насправді сама подія продемонструвала зростаючу прірву між Китаєм і Заходом, яку поглибили скандали й звинувачення:

1) США звинуватили Китай у геноциді уйгурів та інших мусульманських меншин; 2) уже згадана справа тенісистки Пен Шуай; 3) дипломатичний бойкот Ігор США, Британією, Австралією та Канадою; 4) Китай відмовився від критики й звинуватив Захід у політизації Олімпіади, але це не завадило йому використати подію для передачі власного політичного меседжу. Оскільки естафета факела розпочалася напередодні Ігор, державні медіа повідомили, що китайський солдат, який брав участь у смертельній прикордонній сутичці з індійськими військами, був серед небагатьох обраних, хто ніс Олімпійський вогонь. Цей крок одразу викликав обурення в Індії та в четвер увечері, напередодні офіційного відкриття Ігор, Нью-Делі заявив, що приєднається до дипломатичного бойкоту США й відкликав свого вищого дипломата з церемоній відкриття та закриття [9].

Усередині країни Олімпійські ігри подавали як великий здобуток для народу: китайські спортсмени досягнуть небувалої слави, а Комуністична партія продемонструє, які вражаючі світові змагання може провести. Наративи уславлення партії і її керівництва мали на меті підтвердити верховенство Комуністичної партії як найкращого захисника Китаю та народу проти провокаційних сил у міжнародній спільноті. Для Глави держави ОІ – можливість поширювати глобальну риторику «Китай запрошує увесь світ до Пекінської “розумної”, “екодружної” Олімпіади» [4].

Виявилося, що агресивна «дипломатія воїна-вовка» [11] більше зашкодила інтересам Китаю за кордоном, і Сі Дзіньпін звернувся до однопартійців, китайських дипломатів та китайських медіа «використовувати правильну тональність», тобто демонструвати більшу скромність і просувати більш «надійний, привабливий та поважний імідж Китаю». Окрім того, ОІ мали стати також каналом просування «Китайської мрії» для населення. У той час, як «Американська мрія» акцентує на індивідуальних свободах, соціальній мобільності й матеріальному добробуті, здобутому власними зусиллями; у «Китайській мрії» національний добробут стоїть вище від індивідуальних досягнень й устремлінь, а такої цілі може досягнути лише Комуністична партія (саме на цьому наголошує національний наратив) [4]. По суті, Олімпіада мала стати гігантською рекламою Комуністичної партії, ефективності технократичного, авторитарного уряду, успішної боротьби з COVID-19 (через запровадження «нульового рівня терпимості», що призвело до блокування людей у домівках і дискримінаційного ставлення до африканців, які проживали в Китаї). Очевидно, велич й успіх Олімпіади мали продемонструвати велич та успіх Партії, а отже, і спонукати громадян до широкої підтримки й відданості Партії. І коли глобальна аудиторія вітала учасників і переможців Олімпіади, передбачалося, що так само вона вітає й Комуністичну партію Китаю (навіть якщо насправді її не підтримує).

У період із 23 грудня 2021 р. по 7 січня 2022 р. багатонаціональна дослідницька та консалтингова компанія Ipsos провела опитування на своїй онлайн-платформі Global Advisor у 28 країнах (загалом 20 025 дорослих у віці 18–74 років) стосовно зацікавленості в Олімпійських іграх у Китаї: 54 % опитаних не зацікавлені в Зимовій Олімпіаді в Пекіні (це відповідало рівню літніх Олімпійських ігор у Токіо), у Китаї найвищий рівень інтересу – 84 %, далі – Індія, Південна Африка та Малайзія; менше ніж кожен третій у Німеччині, Канаді, Великобританії й Бельгії заявляв, що зацікавлений у заході [15].

Олімпійські Ігри-2022 для Китаю – питання престижу, а не фінансового прибутку (як і для більшості країн-господарів). Китайська влада прагнула показати, що країна має передові інфраструктуру й технології. За офіційними даними, бюджет Пекінської Олімпіади становить \$3,9 млрд, проте *Financial Times* стверджує, що ця сума становить \$8,8 млрд [7]. За ці кошти Китай вражав:

- надшвидким поїздом *Fuxing*, який рухається зі швидкістю 350 км за год і має 5G;

- програмою з очищення повітря: організатори запевняли, що електроенергію для всіх спортивних об'єктів вироблятимуть із відновлювальних джерел. Щоб зменшити концентрацію CO₂, Пекін обмежив виплавку сталі та зупинив інші підприємства, які забруднюють повітря;

- національним плавальний комплекс «Водяний куб», який перетворили на «Льодяний куб» для змагань із керлінгу;

- найбільшим в Азії ковзанярським стадіоном на 12 тис. місць, який побудували на місці поля для хокею на траві;

- високошвидкісною залізницею, бо олімпійське селище для спортсменів із 91 країни від деяких спортивних об'єктів розміщено за 200 км;

- майданчиками для бобслею, скелетону, санного спорту та гірських лиж у Яньціні;

- лінією метро в Пекіні, побудованою спеціально для зимових Ігор [2];

- головним медіацентром у Пекіні, де працівники в масках, окулярах і щитках працювали разом із роботами, які готували бургери, змішували коктейлі, підмітали підлогу й розпилювали хмари дезінфікуючих засобів; розумні камери спостереження відстежували дані людей для запобігання епідемії, щойно вони входять на місце проведення, запускаючи тривоги та відстежуючи їхні близькі контакти у випадку будь-якої аномалії [9].

Проте ці «атракції» затьмарив бойкот міжнародної спільноти й обережна поведінка спонсорів. США, Британія, Австралія та низка інших країн оголосили дипломатичний бойкот у зв'язку з можливим порушенням прав людини в Сіньцзян-Уйгурському автономному окрузі. На змаганнях були лише спортсмени без політичних делегацій. Дипломати вважали підтримку Ігор аморальною. Жорстка риторика в медіа призвела до того, що 46 % американців позитивно оцінили бойкот, а 35 % вважали Китай ворогом. Це поставило спонсорів Олімпіади в Пекіні у вкрай незручне становище. Кошти 13 постійних партнерів Міжнародного Олімпійського комітету (*Airbnb*, *Alibaba*, *Visa*, *Coca-Cola*,

Intel, Procter&Gamble, Samsung, Panasonic, Toyota, Allianz, Atos, Bridgestone, Omega) дають змогу фінансувати захід. В обмін компанії отримують можливість асоціювати свій бренд з олімпійською символікою. У 2022 р. через конфлікти позитив від бренду Олімпійських ігор опинився під загрозою. У деяких західних медіа змагання порівнювали з Олімпіадою в нацистській Німеччині в 1936 р., що мало негативний вплив на якість рекламних кампаній. Настрої в суспільстві змушували компанії реагувати на ситуації, проте засудити політику Пекіна вони теж не могли, щоб не втратити великий китайський ринок. (Це спробувала зробити компанія Intel, яка відправила лист своїм постачальникам із проханням уникати контактів із Сіньцзяном, де нібито використовують примусову працю уйгурів. Після цього в китайських соціальних мережах почалася кампанія за відмову від продукції компанії, а провладне видання «Global Times» написало, що компанії, які «ображають» Китай, повинні заплатити за це своїми прибутками. Intel вибачилась і видалила всі згадки про Сіньцзян із своїх листів. Керівництво компанії заявило, що лише виконувало закон США. За це в Сенаті США їх звинуватили в боягузстві й почали погрожувати позбавленням фінансування). Олімпіада в Пекіні виявилася справжнім випробуванням і для Н&М, Coca-Cola, Procter&Gamble, Visa та Airbnb. Транснаціональні компанії намагалися балансувати між США та Китаєм, бо на карту поставлені їхня репутація та відносини з двома найбільшими економіками [2].

Опитування громадської думки, проведене Morning Consult (глобальна компанія з аналізу рішень) у лютому 2022 р. в 14 великих державах світу, засвідчило, що глобальна репутація Китаю практично не зазнала змін після двотижневої Олімпіади, за винятком Бразилії, де 43 % ставляться до Китаю прихильно. Після Олімпіади найпопулярніша Піднебесна в Росії – 71 % прихильників. Найгірша репутація Китаю в Південній Кореї (89 %) та Японії (80 %) [17].

Натомість китайські державні медіа намагалися назвати Олімпіаду великим успіхом для «прагнення Китаю побудувати спільноту зі спільним майбутнім для людства», повідомляє державне інформаційне агентство Сінхуа; уряд також заявив, що ця подія довела, що Китай «завжди буде на правильному боці історії, на боці прогресу людства, буде будівником миру у всьому світі та здійснюватиме внесок у глобальний розвиток» [17].

Природно, Олімпіада 2022 р. відрізнялася від Олімпіади 2008 р. По-перше, через Covid була значно менша кількість учасників (близько 3000 учасників, на відміну від 15 000) і тривалість події теж була

меншою. По-друге, через негативну міжнародну реакцію список гостей теж був іншим: із трохи більше ніж 20 президентів, прем'єр-міністрів, глав держав і членів королівських сімей, які відвідали захід, близько половини були вихідцями з авторитарних країн; були відсутні лідери великих демократичних держав. По-третє, «Китай зараз інший, світ інший»: Олімпійські ігри 2008 р. в Пекіні розглядалися як вихід Китаю на світову арену, а Олімпійські ігри 2022 р. – це віддзеркалення свого нового внутрішньополітичного іміджу: «ми тут, ми сильні, ми достатньо могутні, ви повинні ставитися до нас з повагою та погодитися з новим Китаєм» [10].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

За роки, що минули між двома Олімпіадами, Китай зарекомендував себе як зростаюча наддержава. Його економіка зросла втричі, посівши друге місце після США. Його військова міць і технологічна майстерність теж швидко зросли, як і глобальний вплив. Зимові Олімпійські ігри 2022 р. стали подією, яка дала змогу відволіктися від Covid-19 як на внутрішньому, так і на глобальному рівнях. Усередині країни це сприймалося як потенційний великий успіх: 14-й п'ятирічний план Китаю (2021–2025) визначає, що країна стане спортивною державою до 2025 р. «Китай прагнув використати Ігри, щоб «сфабрикувати» дипломатичну перемогу після Covid-19, запропонувавши світові стати свідком китайської економічної могутності й «м'якої сили» з перших вуст» [10].

На внутрішньополітичному рівні – амбітні цілі загалом реалізовані: продемонстровано велич, управлінську й технологічну ефективність Комуністичної партії Китаю та її лідера, здобуто схвалення й широку підтримку внутрішньої аудиторії.

Стосовно глобального рівня, то всі «атракції» Олімпійських ігор, усі витрачені мільярди практично виявилися марними, бо суттєвого покращення іміджевих характеристик Китаю не сталося. Автор вважає, що це було цілком очікувано, бо неможливо змінити негатив, який формувався впродовж тривалого часу, на позитив за допомогою двотижневих подієвих комунікацій. Скандали й проблеми на рівні міжнародної комунікації напередодні Олімпіади заклали чіткі рамки негативного сприйняття і Зимової Олімпіади, і Китаю.

Китай – потужний гравець глобального рівня, який демонструє свою індивідуалістську позицію в багатьох питаннях, зокрема й стосовно

російсько-української війни 2022 р. Це, а також протистояння зі США завжди відображатиметься на іміджевих характеристиках держави, що може бути предметом наступних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. М'яка сила як інструмент зовнішньої політики Китаю. *Аналітичний центр ADASTRA*, 19 січ., 2021, URL: <https://adastra.org.ua/blog/myaka-sila-yak-instrument-zovnishnoyi-politiki-kitayu>
2. Павлиш, О., Мірошниченко, Б. (2022). Економіки там немає. Навіщо Китаю Зимово Олімпіада і чому нервують спонсори. *Економічна правда*, 4 лют. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/02/4/682064/>
3. Савчук, Т. (2020). Коронавірусна дипломатія: як і навіщо Китай створює собі імідж рятівника Європи. *Радіо Свобода*, 25 берез. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kutaj-stvoruje-sobi-image-riativnyka-evropy/30508670.html>
4. Bennett, Y., Garrick, J. (2022). How the Beijing Winter Olympics Help Boost the Chinese Communist Party's Legitimacy. *The Diplomat*, February 8. URL: <https://thediplomat.com/2022/02/how-the-beijing-winter-olympics-help-boost-the-chinese-communist-partys-legitimacy/>
5. Biswas, A. K., Tortajada, C. (2018). China's Soft Power is on the Rise, *China Daily*, February. URL: <http://www.chinadaily.com.cn/a/201802/23/WS5a8f59a-9a3106e7dcc13d7b8.html>
6. China's Soft Power in Europe Falling on Hard Times, eds. Ties Dams, Xiaoxue Martin, Vera Kranenburg, A report by the European Think-tank Network on China (ETNC), *Clingendael*, April 2021. URL: <https://www.clingendael.org/publication/chinas-soft-power-europe-falling-hard-times>
7. Christovich, A. (2022). Another Report Confirms Escalating Cost of Beijing Olympics. *Front Office Sports*, February 17. URL: <https://frontofficesports.com/another-report-confirms-escalating-cost-of-beijing-olympics/>
8. Full Text of Hu Jintao's Report at 17th Party Congress, *People's Daily*, October, 2007. URL: <http://en.people.cn/90001/90776/>
9. Gan, N. (2022). An Olympics like no other: Can sports overcome the controversy of Beijing 2022? *CNN*, February 4. URL: <https://edition.cnn.com/2022/02/04/china/china-beijing-winter-olympics-challenges-mic-intl-hnk/index.html>
10. Hira, S. (2022). The Beijing Winter Olympics 2022: China's Soft Reset? *ICS*, June 23. URL: <https://icsin.org/blogs/2021/06/23/the-beijing-winter-olympics-2022-chinas-soft-reset/>
11. Hong, W. (2020). Behind China's newly aggressive diplomacy: 'wolf warriors' ready to fight back. *The Conversation*, May 22. URL: <https://theconversation.com/behind-chinas-newly-aggressive-diplomacy-wolf-warriors-ready-to-fight-back-139028>
12. Nye, J. S. Jr. (2012). China and Soft Power, *South African Journal of International Affairs*, vol. 19, no. 2, pp. 151–155. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10220461.2012.706889?scroll=top&needAccess=true>.

13. Nye, J. S. Jr. (2015). The Limits of Chinese Soft Power, *Project Syndicate*, July. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-civil-society-nationalism-soft-power-by-joseph-s--nye-2015-07?barrier=accesspaylog>

14. Silver, L., Devlin, K. and Huang, Ch. (2020). Unfavorable Views of China Reach Historic Highs in Many Countries, *Pew Research Center*, October. URL: <https://www.pewresearch.org/global/2020/10/06/unfavorable-views-of-china-reach-historic-highs-in-many-countries>.

15. The Beijing Winter Olympics 2022. A 28-country Global Advisor survey, *Ipsos*, February 2022, URL: <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2022-02/Global-Public-Attitudes-Beijing-Winter-Olympics-2022.pdf>

16. Turcsanyi, R. Q. et al. (2020). European Public Opinion on China in the Age of COVID-19: Differences and Common Ground across the Continent', *CEIAS and Sino-phone Borderlands*, November. URL: <https://sinofon.cz/wp-content/uploads/2020/11/COMP-poll-final.pdf>.

17. Yokley, E. (2020). Beijing Winter Olympics Had Almost No Impact on China's Popularity. *Morning Consult*, February 24. URL: <https://morningconsult.com/2022/02/24/beijing-winter-olympics-impact-on-china-popularity/>

REFERENCES

1. Myaka syla yak instrument zovnishnoyi polityky Kytayu. *Analitychnyy tsentr ADASTRA*, 19 sichnya, 2021. URL: <https://adastra.org.ua/blog/myaka-sila-yak-instrument-zovnishnoyi-politiki-kitayu>

2. Pavlysh, O., Miroschnychenko, B. (2022). Ekonomiky tam nemaye. Navishcho Kytayu Zymova Olimpiada i chomu nervuyut' sponsory. *Ekonomichna pravda*, 4 lyutoho. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/02/4/682064/>

3. Savchuk, T. (2020). Koronavirusna dyplomatiya: yak i navishcho Kytay stvoryuye sobi imidzh ryativnyka Yevropy. *Radio Svoboda*, 25 bereznya. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kutaj-stvoruje-sobi-image-riativnyka-evropy/30508670.html>

4. Bennett, Y., Garrick, J. (2022). How the Beijing Winter Olympics Help Boost the Chinese Communist Party's Legitimacy. *The Diplomat*, February 8. URL: <https://thediplomat.com/2022/02/how-the-beijing-winter-olympics-help-boost-the-chinese-communist-partys-legitimacy/>

5. Biswas, A. K., Tortajada, C. (2018). China's Soft Power is on the Rise, *China Daily*, February. URL: <http://www.chinadaily.com.cn/a/201802/23/WS5a8f59a-9a3106e7dcc13d7b8.html>

6. China's Soft Power in Europe Falling on Hard Times, eds. Ties Dams, Xiaoxue Martin, Vera Kranenburg, A report by the European Think-tank Network on China (ETNC), *Clingendael*, April 2021. URL: <https://www.clingendael.org/publication/chinas-soft-power-europe-falling-hard-times>

7. Christovich, A. (2022). Another Report Confirms Escalating Cost of Beijing Olympics. *Front Office Sports*, February 17. URL: <https://frontofficesports.com/another-report-confirms-escalating-cost-of-beijing-olympics/>
8. Full Text of Hu Jintao's Report at 17th Party Congress, *People's Daily*, October, 2007, URL: <http://en.people.cn/90001/90776/>
9. Gan, N. (2022). An Olympics like no other: Can sports overcome the controversy of Beijing 2022? *CNN*, February 4. URL: <https://edition.cnn.com/2022/02/04/china/china-beijing-winter-olympics-challenges-mic-intl-hnk/index.html>
10. Hira, S. (2021). The Beijing Winter Olympics 2022: China's Soft Reset? *ICS*, June 23. URL: <https://icsin.org/blogs/2021/06/23/the-beijing-winter-olympics-2022-chinas-soft-reset/>
11. Hong, W. (2020). Behind China's newly aggressive diplomacy: 'wolf warriors' ready to fight back. *The Conversation*, May 22. URL: <https://theconversation.com/behind-chinas-newly-aggressive-diplomacy-wolf-warriors-ready-to-fight-back-139028>
12. Nye, J. S. Jr. (2012). China and Soft Power, *South African Journal of International Affairs*, vol. 19, no. 2, pp. 151–155. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10220461.2012.706889?scroll=top&needAccess=true>.
13. Nye, J. S. Jr. (2015). The Limits of Chinese Soft Power, *Project Syndicate*, July. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-civil-society-nationalism-soft-power-by-joseph-s--nye-2015-07?barrier=accesspaylog>
14. Silver, L., Devlin, K. and Huang, Ch. (2020). Unfavorable Views of China Reach Historic Highs in Many Countries, *Pew Research Center*, October. URL: <https://www.pewresearch.org/global/2020/10/06/unfavorable-views-of-china-reach-historichighs-in-many-countries>.
15. The Beijing Winter Olympics 2022. A 28-country Global Advisor survey, *Ipsos*, February 2022. URL: <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2022-02/Global-Public-Attitudes-Beijing-Winter-Olympics-2022.pdf>
16. Turesanyi, R. Q. et al. (2020). European Public Opinion on China in the Age of COVID-19: Differences and Common Ground across the Continent', *CEIAS and Sinophone Borderlands*, November. URL: <https://sinofon.cz/wp-content/uploads/2020/11/COMP-poll-final.pdf>.
17. Yokley, E. (2020). Beijing Winter Olympics Had Almost No Impact on China's Popularity. *Morning Consult*, February 24. URL: <https://morningconsult.com/2022/02/24/beijing-winter-olympics-impact-on-china-popularity/>

Матеріал надійшов до редакції 15.06.2022 р.

УДК 324(439)"2022":659.131.2

Ірина Кіянка,

доктор політичних наук, доцент кафедри державної політики та врядування
Інституту державного управління,

Національний університет «Львівська політехніка»,

ORCID ID: 0000-0002-3100-7796

kiyanka@i.ua

Євгенія Тихомирова,

доктор політичних наук, професор кафедри

міжнародних комунікацій та політичного аналізу,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

evgenia.tyhomirova@vnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-5017-5875

DOI 10.29038/2524-2679-2022-02-144-151

ПОПУЛІСТСЬКІ СЛОГАНИ У ВИБОРЧІЙ КАМПАНІЇ 2022 РОКУ: КЕЙС УГОРЩИНИ

Посилення ролі популістських слоганів свідчить про поступову втрату привабливості ліберальних та постліберальних рішень у сфері політики, економіки й культури, а особливо в ланці ідеології. Світовий досвід свідчить, що популістський рух активізувався в періоди, коли країни переживали переломні етапи своєї історії. За різких соціально-економічних зрушень, особливо тоді, коли ламалися старі засади, а нові ще не викреслювалися чітко і ясно, на політичну арену виходять популістські діячі, які пропонують швидкі й прості рішення. Тим паче, що досвід популістів заснований на буденному, безпосередньому сприйнятті навколишнього світу і його проблем, спрощених уявленнях про причинно-наслідкові зв'язки й стосунки громадського життя, популізм пропонує відповідно полегшені, часто бунтарські шляхи виходу зі складних ситуацій. І це видається привабливим розв'язанням начебто соціально-економічних проблем, проте, вникаючи в глибинний вимір розуміння популізму, розуміємо, що це лише засіб отримання влади й намагання її втримати якнайдовше. Тому популізм у розрізі виборів в Угорщині у 2022 р. ілюструє практичні аспекти популізму та крах цінностей постлібералізму.

Ключові слова: популізм, публічна політика, вибори, виборча кампанія, політична ідеологія, політична програма.

Iryna Kiyanka,

National University «Lviv Politichnic»,

ORCID ID: 0000-0002-3100-7796

Yevheniia Tykhomyrova ,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0000-0002-5017-5875

POPULIST SLOGANS IN THE 2022 ELECTION CAMPAIGN: THE CASE OF HUNGARY

The growing role of populist slogans indicates the gradual loss of attractiveness of liberal and post-liberal decisions in politics, economics and culture, and especially in the ideological field. World experience shows that the populist movement intensified at a time when countries were experiencing turning points in their history.

With drastic socio-economic shifts, especially when the old principles have been broken and new ones have not yet been clearly outlined, populist figures are entering the political arena, offering quick and easy solutions.

Moreover, the experience of populists is based on everyday, direct perception of the world and its problems, simplified ideas about causation and relations of public life, populism offers correspondingly easier, often rebellious ways out of difficult situations. And this seems like an attractive solution to supposedly socio-economic problems, but delving into the deep dimension of understanding populism, it becomes clear that it is only a means of gaining power and trying to keep it longer. Therefore, populism in the context of the elections in Hungary in 2022 illustrates the practical aspects of populism and the collapse of the values of post-liberalism.

Key words: populism, public policy, election, election campaign, political ideology, political program.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Популізм залишається актуальним феноменом соціально-політичного життя багатьох країн світу. На відміну від

традиційних ідеологічних систем, він залежить від особливостей різних національних політичних культур, конкретної сукупності обставин соціально-економічного та політичного життя тієї чи іншої країни. Маючи значний вплив на політику країн із порівняно малим досвідом функціонування демократичних інститутів, популізм досить помітно виявляє себе в сучасному політичному просторі «старих» демократій. Існує очевидний зв'язок між посиленням популізму й загостренням соціально-економічних проблем. Важливий чинник, котрий сприяє появі та зростанню впливу популістів – нездатність політичного істеблішменту, у тому числі й цілком демократичного, ефективно реагувати на нові труднощі й виклики.

Популізм можна вважати неминучим супутником політичної свободи та демократичного устрою. Подекуди він постає силою, що сприяє розширенню політичної участі, проведенню реформ в інтересах численних соціальних груп із низьким статусом. Схиляючись до протиставлення права більшості інтересам і правам тих чи інших меншин, вважаємо, що популізм може бути загрозою правовій державі та базовим політичним і громадянським свободам. Скрізь, де популістські лідери отримували владу, вона набувала авторитарного характеру, супроводжувалася зловживаннями й утисками (але не знищенням) опозиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цією проблематикою займалися численні українські науковці: М. Держалюк, Є. Магда, А. Стець, А. Романюк, С. Сидоренко, Т. Саламанюк.

Актуальність проблематики. Аналізуючи правонаціоналістичну партію «Фідес» прем'єр-міністра Віктора Орбана, котра перемогла на парламентських виборах в Угорщині, відзначимо, що, як повідомила виборча комісія Угорщини, після підрахунку 90 % голосів за цю партію проголосували 54 % виборців. Водночас вона отримує 135 із 199 мандатів і відтак знову матиме більшість у дві третини в парламенті.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Опозиційний альянс шести партій Угорщини «Єдність» отримав 35 % голосів і 56 місць у парламенті країни. Угорська ультраправа партія, рух «Наша Вітчизна» (Mi Hazánk Mozgalom), також потрапила до парламенту із 6 % голосів і сімома місцями. Один мандат, передбачений для представників інших національностей, дістався представнику німецької меншини.

У ніч виборів Орбан заявив своїм прихильникам, що вони «здобули величезну перемогу». «Перемога настільки потужна, що її можна побачити

навіть із Місяця, але вже точно і з Брюсселя». Він натякав таким чином на свої постійні конфлікти з ЄС, до якого його країна входить від 2004 р. Тепер Орбан у четвертий раз поспіль керуватиме країною, у якій до конституції внесено доповнення щодо правління більшістю у дві третини голосів [1].

Головний кандидат від опозиції Петер Маркі-Зай (Péter Márki-Zay) визнав свою поразку. Водночас він заявив, що «ми залишаємося тут, ми виступаємо на захист кожного, ми наступаємо владі на п'яти». Опозиційний альянс Угорщини «Єдність» складається із шести опозиційних партій та має у своєму складі, зокрема, ліву, праву, зелену й ліберальну партії.

Отже, правонаціоналістичний лідер Віктор Орбан вступає на посаду прем'єр-міністра Угорщини вже вп'яте, до того ж – четвертий раз поспіль. На чолі власної партії «Фідес» він керує Угорщиною від 2010 р. На попередніх виборах чотири роки тому його партія отримала 49 % виборців та з незначною перевагою у дві третини голосів увійшла до парламенту Угорщини. Виборча кампанія в Угорщині нещодавно була затьмарена війною в Україні, яка відсунула на задній план інші проблеми в країні, такі як корупція, висока інфляція, слабка економіка й конфліктні відносини Угорщини з ЄС [2].

Як зауважив Є. Магда, що нова перемога лідера партії Фідес Віктора Orbana на парламентських виборах в Угорщині породила чимало дискусій про перспективи країни та її місце в європейській політиці. І тема відносин з Україною є далеко не останньою. Не дивно, що Орбан 5 квітня наголосив на готовності купувати російський газ за рублі, як цього вимагає кремль. ЄС, як повідомляє Reuters, має наміри заморозити фінансову допомогу Угорщині через проблеми з демократичним характером управління державою. Це цілком відповідає, як не дивно, інтересам Orbana, який назвав «брюссельських бюрократів» серед своїх опонентів. Потрібно зазначити, що Угорщина не залишилась осторонь проблеми українських біженців: вона прийняла понад 500 000 із них (це понад 10 % від загальної їх кількості). Далеко не всі українські жінки та діти залишилися на угорській землі, проте й це явище складно назвати унікальним [3].

Під час передвиборної кампанії Орбан підкреслював нейтральну позицію Угорщини щодо війни в Україні й заборонив постачання їй зброї через територію сусідньої Угорщини. Прем'єр-міністр Орбан, щоправда, засудив російське вторгнення в Україну, але принципово уникає особистої критики президента росії Володимира Путіна. В одному з телевізійних інтерв'ю він заявив, що опозиційний альянс хоче втягнути країну у війну

в Україні. Він підкреслював, що «ліві уклали договір з українцями і, якщо вони переможуть на виборах, то втягнуть у війну Угорщину. Насправді, як зазначено у виданні, такого договору не існує [4].

Нинішня виборча кампанія коаліції Фідес–ХДНП відбувалася під девізом «Війна або мир». Її лідер Віктор Орбан провів лише один передвиборчий мітинг 1 квітня. На його думку, розпочата операція росії проти України 24 лютого змінила результати виборів на користь правлячої коаліції. В. Орбан засудив агресію 24 лютого РФ проти України й не став накладати вето на санкції ЄС проти москви, хоча й відзначив, що не згоден із ними. Він продовжує забороняти перевезення військової техніки територією Угорщини до України, щоб не порушити надійність постачання енергоносіїв за сприятливими цінами, відкритість ринків РФ для угорської продукції [5].

Під час передвиборчої боротьби В. Орбан позиціонував себе як «захисник» Угорщини, гарант миру й стабільності в країні. Правляча коаліція оцінювала політику об'єднаної опозиції на підтримку України небезпечною, що могла втягнути Угорщину у війну. У відповідь опозиційний альянс проводив вибори під гаслами «Угорщина для всіх» й «Орбан або Європа». Його лідер П. Маркі-Зай вважав, що Угорщина повинна дозволити перевезення територією Угорщини зброї для України, а коли буде прийнято рішення на рівні НАТО про направлення в Україну військового контингенту, то Угорщина зобов'язана виконати його та взяти в цьому участь.

Досить суперечливими видавалися переможна промова В. Orbana пізно ввечері 3 квітня 2022 р. і його наступні інтерв'ю угорським ЗМІ. Він зізнався, що для нього самого переконлива перемога стала приємною несподіванкою: «Ми отримали таку велику перемогу, яку видно навіть із Місяця, – вигукував він, – і тим паче її мають бачити й у Брюсселі. «Ми захистили суверенітет і свободу Угорщини». Він підкреслив, що ця перемога запам'ятається й тим, що Фідесу довелося зіштовхнутись із найбільш сильним «зустрічним вітром», що «у нас ще ніколи не було так багато противників» у ході виборчої кампанії. До найбільших суперників він відніс внутрішню ліву опозицію, міжнародні ліві сили, брюссельських бюрократів, усі організації імперії Д. Сороса, міжнародні ЗМІ, а також українського президента (прізвище не називалося) [6].

Рівень занепокоєння черговою перемогою правлячої коаліції Фідес–ХДНП є значним в Угорщині, Україні, Словаччині, Румунії, особливо на просторі країн ЄС. Новий термін перебування В. Orbana при владі для Брюсселя передбачається складним. Попередні каденції позначалися неодноразовими конфліктами з інституціями ЄС. Очільники ЄС вва-

жають, що таке тривале перебування при владі дало можливість В. Орбану остаточно підірвати основи демократичних інститутів. Для таких висновків використовуються певні аргументи: В. Орбан практично переписав під інтереси своєї політичної партії конституцію, змінив правові норми парламентських виборів, призначив своїх вірних людей на керівні посади в судовій та правоохоронній системі, інших органах державної влади [7].

Угорщина, визнаючи кордони й погоджуючись із їх недоторканістю, докладає зусилля для збереження угорських спільнот від еміграції та асиміляції на територіях сусідніх держав – Румунії, Словаччини, Сербії й України (Закарпаття). У сучасній Угорщині вирішальну підтримку отримують ті політичні сили, які відстоюють інтереси не лише Угорської держави, а й угорських спільнот у сусідніх із нею країнах [8].

Весною 2014 р., у розпал агресії росії проти України, В. Орбан висунув вимоги щодо надання угорцям Карпатського регіону подвійного громадянства, забезпечення національно-культурної й освітньої сфери рідною мовою, набуття автономії. Проблема 200 тисяч закарпатських угорців України (насправді їх чисельність тоді не перевищувала 150 тисяч осіб) набула особливого загострення під час інавгураційної промови В. Орбана в парламенті в травні 2014 р. Через кілька днів він виступив за надання автономії угорським меншинам, у тому числі й на Закарпатті; зазначив, що Угорщина всіма силами підтримуватиме позитивне вирішення цих трьох питань [9].

Прагнення Угорщини надавати закордонним угорцям подвійне громадянство, забезпечити для їхніх спільнот автономію, культурно-освітній розвиток національною мовою й традиціями не отримують належної уваги в сусідніх державах, через що відносини в регіоні не стали зразковими.

У такому самому стані перебувають й українсько-угорські відносини, особливо після набуття чинності у 2017 та 2020 рр. законів про освіту та про порядок застосування української мови як державної на території України. Через різні підходи Будапешта й Києва до питання угорської спільноти Закарпаття, поки воно ще залишається напруженим. Відносини обох сторін не покращилися й нині. Вітаючи 3 квітня 2022 р. всі угорські спільноти сусідніх з Угорщиною держав, В. Орбан окремо звернувся також до угорців Закарпаття, наголошуючи, що батьківщина завжди буде поруч із ними [10].

Результати парламентських виборів в Угорщині 3 квітня 2022 р. дають підстави припустити, що політика Будапешта щодо питань угорської спільноти Закарпаття залишиться незмінною, що ускладнюватиме повноцінний розвиток двосторонніх відносин. Відтак нині Українській

державі, особливо вітчизняній дипломатії, потрібно враховувати таке становище й проводити наполегливо конструктивний курс, поєднуючи зусилля з відповідною діяльністю Європейського Союзу. Угорщина не блокуватиме приєднання України до Північноатлантичного Альянсу, а також підтримає рух Києва до Європейського Союзу. Про це в інтерв'ю телеканалу «Еспресо» заявив угорський посол в Україні Іштван Ійдярто. «Ми вас повністю підтримуємо. Будьте певні, що угорці та народ Угорщини солідарні з вами. І ми сподіваємося, що вже зовсім скоро ця трагедія, ця війна припиниться. А український народ відродиться з новою енергією та новими можливостями» [11].

16 травня 2022 р. за переобрання Орбана проголосували 133 депутати, проти були 27, ніхто не утримався. Після цього Орбан склав присягу – уже вп'яте. У своїй промові він згадав про нібито втручання України у виборчу кампанію в Угорщині, а також про війну РФ проти України й санкції. Він чітко дав зрозуміти: Україна під ударом, росія нападає, тому уряд сприяє гуманітарним операціям з українськими біженцями. Як бачимо, риторика В. Орбана змінилася [12].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, коли популізм апелює до суспільних настроїв, тоді, власне, з'являється спроба підлаштуватися під стереотипи масової свідомості. І тоді популізм стає засобом завоювання влади.

Сьогодні популістські сили «старої Європи» характеризують, по-перше, схильність до різних форм націоналістичної риторики та ідеології; по-друге, критичне сприйняття ЄС і процесів глобалізації; по-третє, негативне ставлення до масової імміграції. Специфічною новою рисою західноєвропейського популізму є поява рухів і політиків, які, як популісти в риториці й політичних технологіях, обстоюють принципи вільного ринку, обмеження державного регулювання, скорочення податкового навантаження, часто-густо поєднуючи їх із закликами до протекціоністської політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Держалюк, М. С. (2022). Результати парламентських виборів в Угорщині 3 квітня 2022 р. та перспективи українсько-угорських відносин. URL: <https://ivinas.gov.ua/kudryachenko-andrij-ivanovich.html>
2. Драпак, М. Цивілізаційний компас Будапешта. URL: <https://tyzhden.ua/World/254664>

3. Захарія, Ф. (2021). 10 уроків для світу після пандемії. Київ: Наш формат, 264с.
4. Магда, Є. Пристрасті за Орбаном: що собі думає Угорщина, підтримуючи й далі Росію. URL: <https://www.liga.net/ua/politics/opinion/strasti-za-orbanom-cho-dumaet-ven-griya-podderjivaya-i-dalshe-rossiyu>
5. Розумний, М. (2021). Національна доктрина. Київ: Вид. група КМ – БУКС, 264 с.
6. Саламанюк, Т. Передпомаранчевий синдром: в пошуках нової революції. URL: <http://www.cedos.org.ua/protests/peredpomaranchevyi-syndrom-v-poshukakh-novoi-revoliutsii>.
7. На виборах в Угорщині перемагає Орбан та його партія прихильників путіна. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/04/novyna/svit/vyborax-uhorshhyni-peremahaye-orban-ta-joho-partiya-prykhylnykiv-putina>
8. Новосельська, З. Угорський парламент переобрав Орбана прем'єром. URL: <https://pravdatutnews.com/politics/2022/05/16/16279-ugorskyu-parlament-pereobrav-orbana-premyerom>
9. Сидоренко, С. Антиукраїнський Орбан: що робитиме Угорщина після виборів «під знаком війни. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/04/4/7137219/>
10. Стець, А. Угорщина не блокуватиме вступ України в ЄС та НАТО. URL: https://zaxid.net/ugorshhina_ne_blokuvatime_vstup_ukrayini_v_yes_ta_nato_n1542526
11. В Угорщині завершилися вибори. На яких проти Орбана виступив кандидат від об'єднаної опозиції. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-uhorshchyna-vyboru/31783933.html>

REFERENCES

1. Derzhaliuk, M. S. Rezultaty parlamentskykh vyboriv v Uhorshchyni 3 kvitnia 2022 r. ta perspektyvy ukrainsko-uhorskykh vidnosyn. URL: <https://ivinas.gov.ua/kudryachenko-andrij-ivanovich.html>
2. Drapak, M. Tsyvilizatsiyni kompas Budapeshta. URL: <https://tyzhden.ua/World/254664>
3. Zakhariia F. (2021). 10 urokov dlia svitu pislia pandemii. Kyiv: Nash format, 264 p.
4. Mahda, Ye. Prystrasti za Orbanom: shcho sobi думаie Uhorshchyna, pidtrymui-uchy y dali Rosiiu. URL: <https://www.liga.net/ua/politics/opinion/strasti-za-orbanom-cho-dumaet-vengriya-podderjivaya-i-dalshe-rossiyu>
5. Rozumnyi, M. (2021). Natsionalna doktryna. Kyiv. Vydavnycha hrupa КМ – ВUКС, 264 p.
6. Salamaniuk, T. Peredpomaranchevyi syndrom: v poshukakh novoi revoliutsii. URL: <http://www.cedos.org.ua/protests/peredpomaranchevyi-syndrom-v-poshukakh-novoi-revoliutsii>.
7. Na vyborakh v Uhorshchyni peremahaie Orban ta yoho partiia prykhylnykiv putina. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/04/novyna/svit/vyborax-uhorshhyni-peremahaye-orban-ta-joho-partiya-prykhylnykiv-putina>
8. Novoselska, Z. Uhorskyi parlament pereobrav Orbana premierom. URL: <https://pravdatutnews.com/politics/2022/05/16/16279-ugorskyu-parlament-pereobrav-orbana-premyerom>

9. Sydorenko, S. Antyukrainskyi Orban: shcho robytyme Uhorshchyna pislia vyboriv «pid znakom viiny. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/04/4/7137219/>

10. Stets, A. Uhorshchyna ne blokuvatyme vstup Ukrainy v YeS ta NATO. URL: https://zaxid.net/ugorshhina_ne_blokuvatime_vstup_ukrayini_v_yes_ta_nato_n1542526

11. V Uhorshchyni zavershylisia vybory. Na yakykh proty Orbana vystupyv kadydat vid obiednanoi opozytsii. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-uhorshchyna-vybory/31783933.html>

Матеріал надійшов до редакції 17.07.2022 р.

УДК 328.185+[343.35:35.08]-048.66:005.21]:316.3-043.2](474.2)"20"

Наталія Хома,

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та міжнародних відносин,
Національний університет «Львівська політехніка»,
nataliia.m.khoma@lpnu.ua
ORCID ID: 0000-0002-2507-5741

Ігор Вдовичин,

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії політичної науки,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
igor.vdovychyn@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-3210-7684
DOI 10.29038/2524-2679-2022-02-152-172

АНТИКОРУПЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ЕСТОНІЇ: ДОСЯГНУТИЙ ПРОГРЕС І НАЯВНІ ПРОБЛЕМИ

Вивчено досвід Естонії щодо запобігання та протидії корупції як найрезультативніший кейс на теренах Центральної й Східної Європи, а також пострадянського простору. Мета статті –

конструювання системи факторів, які вплинули/впливають на антикорупційні процеси в Естонії. З'ясовано фактори, що сприяли/сприяють антикорупційному прогресу, та фактори, які сповільнюють досягнення Естонією нульової корупції. Визначено особливості антикорупційних реформ в Естонії на інституційному рівні. Досліджено, як цінності на рівнях істеблішменту та населення вплинули/впливають на результативність реалізації антикорупційних стратегій, появу нових корупційних викликів. Відзначено досягнення Естонії в подоланні адміністративної корупції, а також ризики в частині політичної корупції, топкорупції. Методологічною основою дослідження виступає неінституціоналізм та аксіологічний аналіз, синтез яких уможливив конструювання системи чинників двох типів: 1) тих, які сприяли/сприяють антикорупційному прогресу Естонії; 2) тих, що сповільнюють рух Естонії в напрямі нульової корупції. До конструктивних факторів віднесено історично сформовану ідентифікацію Естонії та естонців із Заходом; швидке усунення від влади представників колишньої радянської еліти; велику політичну волю естонської еліти до проведення реформ; належне використання вікна можливостей; підготовку до вступу та членство в ЄС; диджиталізацію держави й суспільства та ін. До деструктивних факторів віднесено акцент на інституційних реформах за одночасної незначної уваги до формування антикорупційних цінностей громадян; зовнішні впливи (чинник Росії); міцні зв'язки політичних партій і бізнесу; прогалини в законодавстві (сфери лобіювання, державних закупівель й ін.); недосконалості кримінально-процесуального права; недостатній захист державою викривачів корупції; низьку суспільну підтримку діяльності викривачів корупції; невідповідність ведення бізнесу етичним стандартам конкурентного середовища та ін.

Ключові слова: Естонія, корупція, запобігання та протидія корупції, антикорупційна політика, антикорупційні цінності.

Nataliia Khoma,

Lviv Polytechnic National University,

ORCID ID: 0000-0002-2507-5741

Ihor Vdovychyn,

Ivan Franko National University of Lviv

ORCID ID: 0000-0002-3210-7684

ESTONIA'S ANTI-CORRUPTION STRATEGY: ACHIEVED PROGRESS AND EXISTING CHALLENGES

Estonia's experience in preventing and combating corruption as the most effective case in Central and Eastern Europe and the post-Soviet space is studied. The aim of the article is to construct a system of factors that influenced/influence anti-corruption processes in Estonia. The factors that contributed/contribute to anti-corruption progress and the factors that slow down Estonia's achievement of zero corruption are identified. The peculiarities of anti-corruption reforms in Estonia at the institutional level are specified. It is investigated how the values at the levels of the establishment and the population influenced/influence the effectiveness of the implementation of anti-corruption strategies, the emergence of new corruption challenges. Estonia's achievements in overcoming administrative corruption, as well as risks in the field of political corruption and top-level corruption are indicated. The methodological basis of the study is neo-institutionalism and axiological analysis, the synthesis of which allowed the construction of a system of factors of two types: 1) those that contributed/contribute to the anti-corruption progress of Estonia; 2) those that slow down Estonia's movement towards zero corruption. The constructive factors include: historically formed identification of Estonia and Estonians with the West; rapid removal from power of representatives of the former Soviet elite; great political will of the Estonian elite to carry out reforms; proper use of the window of opportunity; preparation for accession and EU membership; digitalization of the state and society, etc. The destructive factors include: emphasis on institutional reforms while paying little attention to the formation of anti-corruption values of citizens; external influences (the factor of Russia); strong ties between political parties and business; gaps in legislation (lobbying, public procurement, etc.); imperfections of criminal procedural law; insufficient state protection of whistleblowers; low public support for the activities of whistleblowers; non-compliance of business with ethical standards of the competitive environment, etc.

Key words: Estonia, corruption, prevention and counteraction of corruption, anti-corruption policy, anti-corruption values.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Естонія нині є не лише найуспішнішою державою за багатьма параметрами розвитку в регіоні Центрально-Східної Європи та на пострадянському просторі, а й доволі стрімко зміцнює свої

позиції в ЄС. Ця держава, як свідчить низка індексів демократичних трансформацій, увиразнює переважно висхідну динаміку. Деякі проблеми адаптації до демократичних стандартів для Естонії наразі очевидні, однак не можна не відзначити той масштабний поступ, якого досягнуто за останні три десятиліття.

Однією зі сфер, де Естонія демонструє прогрес, є запобігання та протидія корупції. Ідеться, передусім, про побутову, бюрократичну корупцію, меншою мірою – про політичну корупцію, топкорупцію. Поступ у протидії наразі є незмінно стійкий, що робить Естонію унікальним випадком, адже в більшості нових держав-членів ЄС із Центральної й Східної Європи, а також пострадянських держав прогресивна динаміка є або незначною, або ж непостійною. У багатьох державах антикорупційний прогрес, досягнутий в окремі роки, змінився спадом або затяжною стагнацією.

Антикорупційний поступ Естонії якнайкраще ілюструє її місце в Індексі сприйняття корупції. Практично щороку Transparency International фіксує підвищення позицій Естонії. Якщо у 2012 р. Естонія набрала 64 пункти, то у 2020 р. – уже 75. Однак, за результатами 2021 р., позиції погіршилися, хоч і не дуже (74 пунктів). Кейс 2021 р. для Естонії є особливим, бо хоч країна втратила за рік один бал, але на фоні інших держав однаково відбувся прогрес: Естонія в рейтингу піднялася із 17-го на 13-тє місце. Однак цей підйом став не стільки прогресом Естонії, скільки результатом регресу/стагнації інших держав (Австралія, Австрія, Бельгія, Канада та ін.). Парадоксально, але досягнутий у 2021 р. прогрес має стати тривожним сигналом для Естонії.

Попри згадані коливання в Індексі сприйняття корупції, Естонію можна віднести до тієї невеликої групи країн, які впродовж останнього десятиліття прогресують у запобіганні й протидії корупції. Це важливо, бо загалом у світових масштабах прогресу в протидії корупції не спостерігається; навіть найуспішніші демократії зупинилися в антикорупційному поступі, особливо державному секторі.

Водночас Естонії вдається контролювати корупцію краще, ніж не лише іншим молодим демократіям ЄС із регіону Центральної та Східної Європи, а й державам із багаторічним членством у ЄС і розвиненими традиціями демократії (Греції, Італії, Іспанії, Португалії, Франції й ін.). І аж ніяк не невелика територія держави (45 тис. км²) або ж нечисленне населення (1,3 млн осіб) є поясненням цього. Пояснення історії успіху Естонії потрібно шукати в комплексі причин, передусім інституційних і ціннісних.

Естонія нині позиціюється як держава, яка «продемонструвала чудовий перехід від висококорумпованих режимів до менш корумпованого середовища» [11, с. 188]. Власне про те, що проблеми наявні, хоч

і видаються незначними на фоні провальних антикорупційних стратегій багатьох держав, може свідчити меседж експрезидентки Естонії К. Кальюлайд: «Зробімо Естонію чесною, турботливою, вільною від корупції та впевненою у собі», «корупція руйнує розвиток, а по́ступки урядовців дружнім бізнесменам відштовхують чесних підприємців. Зрештою, ми втрачаємо як своїх, так і тих, хто колись хвалив чесний бізнес-клімат Естонії й через це переніс свою діяльність сюди» [23]. Із цих меседжів очевидно, що вільна від корупції Естонія наразі є метою, але ще не реальністю, хоча досягнуті антикорупційні успіхи можуть створити помилкове враження про вже стійкі високі стандарти доброчесності влади, бізнесу, громадян.

Об'єктивний аналіз передбачає виявлення не лише чинників успіху, а й тих факторів, які сповільнюють рух до нульової корупції. Очевидно, що навіть у такій успішній країні, якою нині є Естонія, наявні уразливі до корупції зони, законодавчі прогалини, деякі проблеми з толеруванням корупції тощо. Важливо враховувати й те, що корупція набуває щораз нових форм, котрі мають отримати належну реакцію і державних, і недержавних акторів.

Відтак, з одного боку, потребує пояснення природа такого стійкого антикорупційного прогресу Естонії на фоні не надто вдалих стратегій інших держав. З іншого боку, важливо з'ясувати ті причини, які сповільнюють досягнення Естонією нульової толерантності до корупції. Постає низка дослідницьких питань. Які фактори сприятливо/несприятливо вплинули на процеси запобігання та протидії корупції в Естонії? Чи ці фактори є унікальними, характерними лише естонському кейсу? Які проблеми в площині корупції та протидії їй наявні в Естонії сьогодні? Чи достатніми є дії естонських державних і недержавних акторів щодо протидії корупційним викликам? Чи цінності естонців відповідають демократичним стандартам про нетолерування корупції? Загалом низка відкритих питань щодо корупції та антикорупції в Естонії актуалізують вивчення досвіду цієї держави й оцінки її антикорупційної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Корупція та протидія їй перебуває в полі дослідницької уваги з огляду на високу соціальну значущість цієї проблеми, наявність соціального запиту на вивчення цієї деструктивної соціальної практики задля розуміння механізмів максимально ефективного запобігання та протидії їй. Естонія й держави Балтії загалом доволі широко вивчають з огляду на їх успішний досвід пострадянської демократизації. Наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років основну увагу приділяли вивченню досвіду Естонії та інших держав Балтії щодо виконання євроінтеграційних процедур. Після 2004 р. предметом наукових

досліджень виступали питання адаптації цих держав до вимог членства в ЄС, їх відповідність конкретним ліберально-демократичним стандартам тощо. У межах таких досліджень обговорювалася також тема корупції. Передусім, її розглядали західні автори (Л. Бенніч-Бьоркман, Б. Ерл, А. Купатадзе, А. Мунгіу-Піппіді та ін.) і європейські дослідницькі інституції. Торкалися цієї теми й українські науковці (О. Кокорєв, І. Кушнарєв, Є. Неклюдов та ін.). Водночас аналізу системи чинників, які сприятливо або ж несприятливо вплинули/впливають на процеси запобігання й протидії корупції в Естонії, не було змодельовано. Окрім того, поява як нових корупційних практик, так і нових інструментів реагування на них потребує аналізу.

Мета статті – визначити систему факторів, які впливають на процеси запобігання та протидії корупції в Естонії. У межах цієї системи ставиться завданням виявити не лише ті, що сприяли/сприяють антикорупційному прогресу, а й ті чинники, які сповільнюють досягнення Естонією нульової корупції.

Методика дослідження. Дослідження Естонії є важливою частиною порівняльного аналізу демократичної трансформації посттоталітарних держав Центральної та Східної Європи. Методологічною основою дослідження передусім виступають неоінституціоналізм й аксіологічний аналіз. Неоінституціоналізм уможливорює оцінку масштабів корупції та ефективності механізмів її мінімізації зусиллями державних і недержавних акторів Естонії. Аксіологічний аналіз уможливив дослідження представленості антикорупційних цінностей у політико-правовій культурі естонців. Відтак дослідження спрямоване на з'ясування особливостей інституційних реформ в Естонії в частині запобігання та протидії корупції, а також вивчення того, як цінності на рівнях істеблішменту й населення вплинули/впливають на результативність реалізації антикорупційних стратегій, появу нових корупційних викликів. Синтез неоінституціоналізму та аксіологічний аналіз уможливили конструювання системи чинників двох типів: 1) тих, які сприяли/сприяють антикорупційному прогресу Естонії; 2) тих, що сповільнюють рух Естонії в напрямі нульової корупції.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Естонія віддавна позиціювала себе як частина Заходу. Це склалось історично. Візьмемо до уваги бодай кілька фактів. Естонських селян звільнили від кріпацтва ще на початку XIX ст., тобто значно раніше, ніж у Російській імперії; уже в середині XIX ст. вони створювали власні фермерські господарства. На демократизацію Естонії вплинули

давні зв'язки з Фінляндією, можливості (із 1958 р.) дивитися фінське телебачення. Також у радянський період функціонувало регулярне поромне сполучення для фінських туристів до Таллінна. Це все було маленьким віконцем у Європу, якого не мали інші радянські республіки [2].

Наявні на початку 1990-х років масштаби корупції, успадковані від СРСР схеми отримання неправомірної вигоди могли стати відчутним стримувальним фактором для демократизації Естонії. Існували ризики такої загрозливої тенденції для молодих демократій, як захоплення держави [2] – одного з найнебезпечніших проявів політичної корупції. Утім, вважаємо, що ризики захоплення держави в Естонії були все ж менші, аніж у Латвії та Литві. Також Балтійський регіон довгий час стикався з проблемою функціонування тіншової економіки (сірої зони) [21] й Естонія повинна реагувати на цю проблему.

Очевидними були ті потенційні переваги, які Естонія та її громади після проголошення незалежності могли б отримувати, мінімізувавши корупційні практики [4]. Критичні оцінки Естонії Заходом узято до уваги, у результаті чого ця країна доволі швидко була охарактеризована як «історія успіху» [17]. Відтак Естонію почали відносити до держав, які стрімко перейшли від партикуляризму до прозорого управління [14]. Особливо стимулювала антикорупційні реформи перспектива членства Естонії в ЄС.

У політичному істеблїшменті Естонії існувала однастайність у тому, що для держави вікно можливостей є дуже коротким, а тому реформи мають бути проведені максимально швидко та радикально. Одразу від початку розбудови незалежної держави естонська влада була послїдовною в тому, щоб якомога швидше перетворити Естонію на європейську державу з вільною ринковою економікою, ліберальним правлінням, сильними акцентами на індивідуальній свободі. Звичайно ж, у політичній еліті на різних етапах розвитку незалежної держави проявлялася деяка внутрішньоелїтарна поляризація, однак щодо основних цілей та векторів розвитку Естонії вдалося досягти консенсусу.

Ситуацію із системною корупцією в Естонії змінили рамкові умови функціонування державного апарату, ініційовані прем'єр-міністром М. Лааром у 1992–1995 рр. Статус естонської мови як державної змінив вимоги до державних службовців. Відбулися масштабні кадрові зміни: російськомовних чиновників, вихованих радянським режимом, змінили молоді й рішучі естонці проєвропейської орієнтації. Це зруйнувало напрацьовані десятиліттями радянські корупційні мережі. Синхронно

проведено судову реформу, у результаті якої замінено більшість «старих» суддів. М. Лаар згадує у своїх мемуарах, що старі бюрократи не могли б пристосуватися до нових вимог: «Від людей, які всю свою кар'єру будували не на чесній праці, а на брехні та обмані, нереально очікувати, що вони зміняться [...], стара система може лише множити корупцію» [13].

Оскільки в Естонії існував величезний суспільний запит на відсторонення від влади кадрів радянського походження, реформи прем'єр-міністра М. Лаара, проведені під гаслом «Plats puhtaks!» («Очистити місце!»), були підтримані та стали основою запобігання та протидії, передусім, бюрократичній, судовій корупції. Тому такі зміни стали можливими завдяки політичній волі керівництва Естонії поповнити керівну еліту країни кадрами, що не стосувалися корупційних схем старої радянської еліти.

Важливим чинником для успішності реформ було те, що на момент старту посттоталітарної модернізації в Естонії еліта була виражено національно орієнтованою, попри те, що радянська влада тривало здійснювала репресії. Зокрема, одна з найбільших чисток проти естонської національної еліти відбулась у 1949–1953 рр. у межах радянзації держав Балтії. Однак станом на кінець 1980-х років етнічні естонці займали вже 82,2 % керівних адміністративних посад [11, с. 198]. Для порівняння: на той самий час у Латвії лише 63,1 % керівних адміністративних посад займали етнічні латиші [16].

Естонська еліта після розпаду СРСР була ще й порівняно молодого віку, а відтак – більш сміливою у рішеннях, готовою до ризиків, із сильною мотивацією, здатністю бачити альтернативні рішення. Це була еліта, яка мала у своїй більшості невеликий управлінський досвід, помилялася. Водночас ця еліта не перебувала довготривало в полоні радянського минулого, не зберігала й не відтворювала зразки радянської політико-правової культури. На нашу думку, незначна кількість представників старої номенклатурної еліти у владі незалежної Естонії стала вирішальним чинником подальшого антикорупційного прогресу цієї держави.

Відзначимо важливість не лише приходу до влади молодих вестернізованих реформаторів, але і їх згуртованість. Естонська еліта ставила завданням відійти від радянськості та будь-якого уподібнення з Росією. Потужна інтеграція національної еліти не в останню чергу була зумовлена страхом естонців перед можливим відновленням Росією свого панування на теренах колишньої імперії. Отже, успішні реформи

в Естонії очолювала структурно та ідеологічно згуртована, молода політична еліта без комуністичного спадку. Це гарантувало консенсус щодо цілей і високий рівень організації в еліті.

Кадрова реформа в Естонії була доповнена іншими новаціями, зокрема: 1) уведенням пропорційного оподаткування, що спростило адміністрування податків, економічно стимулювало зменшення тіньових операцій, а отже, і відмову від деструктивних неформальних практик корупційного типу; 2) переходом від дозвільної моделі регулювання діяльності бізнесу (повноваження чиновника майже необмежені в частині видачі дозволів на певний вид діяльності) до повідомчо-контрольної (більшість дозволів видаються за принципом «мовчазної» згоди, а контрольні функції чиновників чітко та вичерпно законодавчо визначені).

На зменшення корупції в Естонії також вплинула люстрація. У чистому вигляді вона не була проведена, але після 1991 р. модель національно-державної люстрації була фактично реалізована шляхом законодавчого регулювання інституту громадянства. Десоветизація та деноменклатуризація державної влади здійснювалися шляхом національно-державної люстрації, що створювало умови для всебічної протидії корупції.

Також сприятливим фактором для успішної демократичної трансформації була наявність великої естонської діаспори в нордичних державах, особливо Швеції. Це сприяло адаптації до західних моделей під час перехідного періоду 1990-х років [15]. Естонська діаспора в скандинавських державах була значно більшою, аніж у латвійців чи литовців. Це сприяло більшій «нордичній ідентичності» Естонії, а політичні еліти часто підкреслювали, що «Естонія є скандинавською країною» [11, с. 202].

Отже, ще на старті пострадянської демократизації вдалося різко зменшити вплив «старої гвардії» в постперехідному середовищі, нейтралізувати її деструктивну здатність чинити відкритий чи латентний опір реформам. Швидкий перехід від партикуляризму до прозорих методів управління відбувся саме завдяки знищенню в 1990-х роках радянських корупційних мереж, національно-державній люстрації, масштабній кадровій ротации, очищенню судової системи. Згодом бюрократична корупція була мінімізована за допомогою впровадження електронного урядування.

Радикальний розрив Естонії від початку незалежності з усім, що асоціювалося з СРСР та Росією, сприяв сильному ослабленню змовних

і корупційних мереж, котрі об'єднували топполітиків та великий бізнес. Розрив із минулим відкрив перед молодим поколінням можливості обіймати керівні посади в уряді й форсувати продемократичну трансформацію держави та суспільства. До того ж тогочасну доволі молоду естонську еліту характеризували ідеологічна солідарність, високий рівень міжособистісної довіри, політико-правова культура демократичного типу, велика політична воля до демократичного державотворення. Це мало вирішальне значення не лише для задуму реформ, але і їх практичної реалізації.

Успіх Естонії у запобіганні та протидії корупції пояснюється тим, що уряд сильно відокремився від радянського минулого й зосередився на інтеграції із Заходом. Для Естонії бажання приєднатися до ЄС стало основним каталізатором реформ у всіх сферах життя країни, уключаючи й протидію корупції.

Великий вплив на мінімізацію корупції в Естонії мав перехід до електронного урядування. Воно забезпечує високу прозорість управління і, як наслідок, унеможливується корупція принаймні в середовищі державних службовців середнього та нижчого рівнів. За словами експрезидента Естонії Т. Х. Ільвеса, «не можна підкупити комп'ютер» [19, с. 8]. Однак мусимо мати на увазі, що у випадку з електронним урядуванням ідеться про мінімізацію одного виду корупції – бюрократичної.

Із 2001 р. в Естонії діє децентралізована система обміну даними між державними органами X-Road. Завдяки їй 99 % державних послуг нині доступні фізичним та юридичним особам у режимі онлайн; можна скористатися більше ніж трьома тисячами видів державних послуг. Найважливішим результатом проєкту X-Road із погляду зменшення корупції є створення такої децентралізованої системи, коли жоден чиновник чи установа не зможе повністю контролювати систему самостійно. Громадяни безпосередньо взаємодіють із владою у віртуальному онлайн-вимірі, де корупційні схеми не допускаються. Саме електронне врядування, запроваджене Естонією, стало зразком для інших держав щодо вибору моделі управління, яка б мінімізувала корупційні схеми. ЄС давно визнав беззастережні переваги електронного уряду як із погляду боротьби з корупцією, так і запобігання різним нерівностям [3]. Погодьмося, що електронне урядування дійсно запобігає корупції в Естонії, але це стало можливим, передусім, завдяки підвищенню значущості принципу верховенства права. Позиції Естонії в Індексі верховенства права є високими – 11-те місце у світі за результатами 2021 р. [22].

Зауважимо, що, на відміну від більшості держав Центральної та Східної Європи, в Естонії немає спеціального антикорупційного органу. Відповідальність за запобігання й протидію неформальному деструктивному інституту корупції покладено на міністерства юстиції та фінансів, поліцію, прокуратуру, спеціальний парламентський комітет й ін. органи.

Одночасно з інституційними реформами ставало очевидно, що якщо естонці хочуть досягти такого самого високого рівня життя, як народи Північної та Західної Європи, то повинні переглянути свої цінності [18]. Це було особливо актуально напередодні завершення Естонією євроінтеграційної процедури. Від 1995 р. основну увагу приділяли саме інституційним реформам, спрямованим на виконання Копенгагенських критеріїв. Натомість увага до зміни цінностей населення була недостатньою, хоч саме цінності змінюються дуже повільно, а відтак потребують уваги державних і недержавних інститутів [10, с. 54]. Це мало своїм наслідком появу деякої лінії розмежування між Естонією (й іншими молодими демократіями) та тими державами-членами ЄС, які мали сталу демократичну традицію.

Показово, що після приєднання до ЄС Естонія не зупинила антикорупційні реформи. Натомість більшість держав Центральної й Східної Європи, які приєдналися до ЄС у ході п'ятої та наступних хвиль розширення ЄС, демонструють протилежний ефект. Їх контроль над корупцією зменшився після отримання бажаного членства в ЄС [9].

Після великого розширення ЄС 2004 р. доволі швидко стало очевидно, що сам факт набуття Естонією членства в ЄС не має своїм наслідком цілковите знищення корупційних практик, подолання корупційного прагматизму, досягнення нульової толерантності до корупції. В Естонії збереглися різноманітні деструктивні практики [20], особливо топкорупція, політична корупція, функціонування різних деструктивних мереж тощо.

Одним із факторів, який негативно впливає на подальшу демократизацію Естонії, є зовнішні впливи. Ідеться, передусім, про деструктивний вплив Росії, проведення нею численних токсичних пропагандистських кампаній [10, с. 55]. Наслідком такого впливу є підвищення вразливості країн Балтії до різноманітних деструктивних неформальних практик, однією з яких є корупція [8]. Російський фактор справедливо трактується як потужна перешкода для якнайшвидшого очищення молодих демократій від корупції. Однак важливо те, що російський вплив, попри всю силу його відкритого та латентного тиску,

не зміг змінити стратегічного напрямку Естонії – демократичного, проєвропейського.

Про те, що Естонії, попри успіхи, ще є над чим працювати в плані запобігання й протидії корупції, свідчить хоча б той факт, що уряд Ю. Ратаса пішов у відставку на початку 2021 р. саме на тлі заяв про корупцію в Центристській партії. Очевидно, що проблеми, пов'язані з корупцією або її ризиками в Естонії, лежать у двох площинах – інституційній та ціннісній.

Нині естонський уряд реалізує довгострокову стратегію, розраховану до 2035 р. [5]. Безпосередньо завдання боротьби з корупцією в ній не ставиться, однак реалізація всіх її завдань можлива лише за транспарентності рішень державних інституцій та цілковитого нетолерування корупції в її усередині форматах. Також на початку 2021 р. Естонія прийняла нову антикорупційну стратегію на 2021–2025 рр. [1]. У ній визначено проблемні сфери: прозорість діяльності держави та місцевого самоврядування, справедливе бізнес-середовище, розслідування корупційних справ, захист викривачів і підвищення обізнаності. Боротьба з незаконним фінансуванням є пріоритетом для уряду Естонії.

Потреба в посиленні прозорості державного управління Естонії зумовлена, зокрема, прогалинами в законодавстві. Це особливо проявилось за час пандемії Covid-19 й увиразнилося передусім у сфері державних закупівель. Також напівпрозорою залишається лобістська діяльність, хоча уряд нещодавно (березень 2021 р.) затвердив норму про обов'язковість інформування топчиновниками про проведені зустрічі з лобістами. Утім, низка питань щодо лобістської діяльності досі не унормовані, а щодо лобістів держава не закріплює їхніх обов'язків.

В Естонії доволі сильно пов'язані партії та бізнес, який їх підтримує. Певна залежність партій від спонсорів із середовища бізнесу загрожує корупційними ризиками. Цей аспект політичної корупції в Естонії помітний, адже витрати на виборчі кампанії постійно зростають, але членські внески, пожертви дрібних спонсорів (партійний, електоральний краудфандинг) не є популярними. Також не є достатнім контроль за фінансуванням політичних партій, що вимагає перегляду законодавства про політичні партії.

Наявні й проблеми процесуального характеру. Не всі корупційні справи вдається довести до обвинувального вироку. У деяких справах прокуратура, навіть за наявності доказів, не може довести справу за звинуваченням високопосадовця в корупції до обвинувачення в суді.

Найгучнішим прикладом цього є корупційна справа колишнього мера Таллінна, голови Центристської партії Е. Савісаара. Ішлося про отримання Е. Савісааром неправомірної винагороди близько 300 тис. євро від чотирьох підприємців за надання землі під будівництво, закупівлі за кошти державного бюджету, продовження контракту з містом на оренду нерухомості в історичній частині Таллінна тощо. Сам політик вважає, що справа є переслідуванням його владою як «агента впливу» росії на естонську політику. Після тривалого судового розгляду справу проти Е. Савісаара закрили (грудень 2018 р.), ураховуючи нібито стан здоров'я підсудного (при цьому стан здоров'я не став перешкодою для участі в місцевих виборах 2021 р.). Відомо, що за цією справою притягнуто до відповідальності лише одну особу, а інших підсудних виправдали. Помітно, що саме з Центристською партією пов'язані найбільші корупційні справи 2021–2022 рр.: і підозри щодо ексміністра освіти М. Репс, і згадана відставка уряду Ю. Ратаса через корупційні підозри Центристської партії, і затримання ексміністра внутрішніх справ А. Сеппіка.

Також у частині проблем процесуального характеру вкажемо на труднощі із накладенням арешту на майно, набуте корупційним шляхом, на етапі слідства, судового розгляду. Під час розгляду справи це майно «зникає» або ж «істотно зменшується». Це активізувало дискусію про доцільність порушення процедури арешту активів фігуранта корупційної справи вже на стадії розслідування.

Зберігаються не лише інституційні, а й ціннісні проблеми щодо політиків, державних службовців, пересічних громадян. Зафіксовано випадки, коли корупційна або неетична поведінка кандидата на виборну посаду не ставала перешкодою для обрання. Загалом складається враження, що проблеми доброчесності політиків, топчиновників, політичних партій найчастіше активізуються не зусиллями державних інститутів, а під тиском громадськості, завдяки журналістським розслідуванням.

Проблеми з різними деструктивними практиками існують також у місцевих органах влади. Тут виникають конфлікти інтересів, які за найгіршого сценарію можуть перерости в корупцію. Часто корупція є результатом необізнаності керівництва на місцях. Якщо в столиці для державних службовців часто проводяться різноманітні антикорупційні тренінги, то для представників органів місцевого самоуправління такі заходи проводяться менш інтенсивно або ж на місцях участь у них ігнорується.

Проблеми, зумовлені невисокою політико-правовою культурою в частині корупції, поглиблюються недостатнім контролем і наглядом у межах місцевого самоуправління. Поза межами столиці, громадськість та медіа не здійснюють такого тиску, який би сприяв запобіганню й протидії корупції на локальному рівні. Для невеликих муніципалітетів характерні проблеми відсутності громадського тиску та навіть деякого замовчування неправомірних дій, котрі кваліфікуються як корупційні. Загалом, велика кількість проблем протидії корупції перебуває в площині політико-правової культури населення, недостатньої обізнаності про кваліфікацію певних дій саме як корупційних. Важлива зміна цінностей населення в напрямі формування високої політико-правової культури демократичного зразка, у якій чільне місце посідатиме нульова толерантність до корупції.

Гострою залишається проблема належного захисту викривачів корупції. Наразі естонське законодавство передбачає доволі обмежені інструменти захисту інформаторів, які не можуть гарантувати таємницю їхньої особи та неприпустимості тиску на викривачів корупції й членів їхніх родин. Очікується, що спеціальний закон про захист викривачів набуде чинності в середині 2022 р., забезпечивши їм належний захист, а також зобов'яже значну кількість установ й організацій створювати гарячі лінії, куди можна повідомити про факти корупції. Водночас проблемою є також те, що на рівні естонського суспільства ставлення до викривачів не надто схвальне. Припускаємо, що проблема сягає корінням відторгнення радянських практик доносів.

Зберігається проблема ведення бізнесу, який би відповідав стандартам етики, доброчесності підприємницької діяльності. Високі етичні стандарти, уміння управляти ризиками, запобігати конфліктам інтересів і под. наразі більшою мірою притаманні тим компаніям, які є дочірніми структурами, філіями західних (передусім скандинавських) бізнес-структур. Отже, ідеться про потребу працювати над упровадженням високих етичних стандартів ведення бізнесу, формування доброчесної корпоративної поведінки.

Водночас відзначимо й деякі конструктивні кроки, пов'язані з декорупціоналізацією бізнес-середовища. Зокрема, за ініціативи уряду місцеві бізнес-компанії можуть зробити онлайн-оцінку своїх корупційних ризиків (<https://hindan.korruptsioon.ee/>) та отримати рекомендації, як зробити власний бізнес більш стійким до корупції. Також у 2019 р. уряд запустив серію навчальних проєктів з електронного навчання для запобігання конфліктам інтересів працівників держав-

ного сектора. Навчальні матеріали розміщені у вільному доступі на відеохостингу YouTube. Можна уважати, що антикорупційна політика Естонії спрямована на підвищення обізнаності населення, хоч наразі не вповні охоплює всі його групи. Такий вектор антикорупційної політики є надзвичайно важливим, бо саме від цінностей населення узалежнений успіх інституційних реформ.

Відмінною характеристикою естонців є те, що більшість із них не сприймають корупцію як частину своїх стандартів поведінки. Це підводить нас до думки, що порівняно низький рівень корупції в Естонії зумовлений не в останню чергу характеристиками політичної культури, цінностями. Справді, Естонія докладла зусиль для посилення поваги до закону та нетолерування будь-яких проявів корупції. Інформація про конфлікти інтересів, форми корупції, можливості запобігання їй протидії їм на рівнях як громадянина, так і держави поширюється різними способами. Наприклад, Антикорупційна стратегія на 2013–2020 рр. ставила на перше місце «сприяння поінформованості про корупцію», а далі визначає такі завдання, як «підвищення прозорості рішень та дій» [7].

Загальне зниження рівня корупції в Естонії має своїм наслідком поступове зниження відчуття тривожності в населення, пов'язане з корупційними практиками. Зокрема, на це вказують результати досліджень, проведених Eesti Uuringukeskus OÜ і Norstat Eesti AS [6].

Водночас важливою проблемою залишається й виховання антикорупційних цінностей у молоді. Нинішнім школярам та студентам у демократичній Естонії пощастило не стикатися з корупцією, на відміну від старших поколінь. Відтак у закладах освіти тема корупції не обговорюється так, щоб молодь училася розпізнавати її. Водночас для підвищення прозорості естонського суспільства й влади важливо підвищувати інформованість молоді про природу, деструктивні наслідки корупції, а також значущості громадянської активності.

За даними естонського Міністерства юстиції, кількість корупційних злочинів тривалий час мала низхідну динаміку, однак у 2020 р. зафіксовано деяке зростання кількості протиправних дій із корупційною складовою частиною, найчастіше – у сфері медицини (корупційні зв'язки між лікарями та фармацевтичними компаніями, виробниками медичних виробів; корупційні схеми медичного персоналу з пацієнтами тощо). Найбільше корупційних правопорушень зафіксовані в державному секторі й органах місцевого самоврядування [12]. Не виключено, що Covid-19 провокуватиме нові корупційні ризики, конфлікти інтересів, передусім у державному секторі. Наприклад, потреба швидкої закупівлі

медичних товарів, переміщення їх у призначені пункти надання послуг, забезпечення швидкого митного оформлення імпортованих ліків, мобілізація додаткових медичних працівників і под. – усе це містить у собі корупційні ризики. В Естонії вже зафіксовано випадки підробки медичними працівниками сертифікатів про вакцинацію в обмін на отримання неправомірної вигоди.

Потрібно також урахувати, що модернізуються не лише механізми запобігання та протидії корупції, а й сама корупція набуває щоразу нових форм. Це вимагає від будь-якої держави, навіть такої успішної в питаннях антикорупції, як Естонія, навичок швидкого розпізнавання та реагування на нові протиправні дії, спрямовані на отримання неправомірної вигоди.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Попри те, що Естонія посідає високе місце в Індексі сприйняття корупції, її відмінності від найменш корумпованих країн (Данія, Фінляндія, Швеція) помітні. Очевидна необхідність усунення прогалин у законодавстві, які уможлиблюють корупцію та безкарність за неї. Також потрібна ширша популяризація антикорупційних цінностей у суспільстві, підвищення обізнаності різних груп населення про корупцію й реагування на неї. Сферами, де наявні корупційні ризики, є передусім державні закупівлі, лобіювання, відмивання грошей. Також наявні процесуальні складності, наприклад із конфіскацією майна, отриманого корупційним шляхом.

Очевидно, що для державних інститутів Естонії упродовж усіх років незалежності характерна сильна політична воля щодо побудови демократичної держави, вільної від корупції. Однак основний акцент зроблено на інституційні реформи, а формуванню високої антикорупційної культури населення приділяли порівняно меншу увагу. Водночас стійкого результату щодо мінімізації корупційних практик удається досягти лише за умови синхронізації інституційних реформ із заходами, спрямованими на формування розвиненої демократичної політико-правової культури населення. В іншому випадку будь-які істотні політичні події (зміна керівної партії, посилення деструктивних зовнішніх впливів тощо) спроможні посилити ризик росту корупційних практик (на всіх рівнях – від побутової до топкорупції).

Аналіз дав змогу змодельювати систему факторів, що конструктивно та деструктивно вплинули (після проголошення незалежності) і

впливають (на етапі членства в ЄС) на процеси запобігання й протидії корупції в Естонії.

До конструктивних факторів, котрі сприяли антикорупційним реформам, на етапі від проголошення незалежності до вступу в ЄС, відносимо:

- історично сформовану ідентифікацію Естонії та естонців із Заходом;
- публічну сферу Естонії, що не була настільки репресована в комуністичний період, як в інших країнах;
- наявність, попри репресії радянського періоду, у керівній верхівці періоду перебудови М. Горбачова значної кількості представників естонської національної еліти;
- швидке усунення від влади представників колишньої радянської еліти, що зруйнувало налагоджені корупційні схеми, і прихід на зміну їй молодій вестернізованій політичній еліти;
- велику політичну волю естонської еліти до проведення реформ;
- використання вікна можливостей (невідкладно розпочаті радикальні реформи в перші роки незалежності);
- швидку консолідацію естонської політичної еліти щодо вектора розвитку держави та змісту реформ, сильну мотивацію вступити до НАТО і ЄС;
- наявність підтримки Заходу та великих естонських діаспор у нордичних державах;
- неохильність естонців у своїй більшості толерувати корупцію.

До конструктивних факторів, які сприяли антикорупційним реформам, на етапі членства в ЄС, віднесемо:

- членство в ЄС: ратифікація законодавчих інструментів проти корупції, створених у рамках ЄС, виконання рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO) і под.;
- розвиток електронного урядування, максимальну диджиталізацію держави й суспільства з упровадженням щораз нових цифрових сервісів.

До деструктивних факторів, які сповільнюють антикорупційний прогрес на етапі від проголошення незалежності до вступу в ЄС, віднесемо:

- приділення уваги передусім інституційним реформам і порівняно незначну увагу до формування нових цінностей у громадян (антикорупційні цінності);
- зовнішні деструктивні впливи, передусім із боку росії (вони зберігаються й нині).

До деструктивних факторів, які сповільнюють антикорупційний прогрес на етапі членства в ЄС, належить:

– зв'язок політичних партій і бізнесу, який їх спонсорує; нерозвиненість електорального, партійного краудфандингу та інших прозорих форм фінансування політичних партій;

– складність викоринення політичної корупції (топкорупція, корупція в середовищі політичних партій);

– прогалини в законодавстві (сфери лобіювання, державних закупівель та ін.);

– недосконалість кримінально-процесуального права, які призводять до уникнення відповідальності підозрюваними в корупції, складнощів із накладенням арешту на активи фігурантів справ про корупцію;

– проблеми в частині політичної культури естонських виборців, котрі проявляються в електоральній підтримці суб'єктів політики, щодо яких наявні підозри в корупції;

– невисока обізнаність переважно на рівні місцевого самоврядування, а також громадян із ризиками корупції, кваліфікацією певних дій як корупційних;

– недостатній захист державою викривачів корупції, низька суспільна підтримка діяльності викривачів корупції;

– проблеми з дотриманням бізнес-етики суб'єктами господарювання, невідповідність ведення бізнесу етичним стандартам конкурентного середовища.

Нам як державі, де запобігання та протидія корупції відбувається зі значними труднощами, може видатися, що Естонія є прикладом успішного швидкого переходу до прозорого врядування, добросовісного бізнесу, максимального нетолерування корупції громадянами й под. Однак стверджувати так можна лише без глибокого аналізу ситуації. Насправді шлях Естонії до нульової корупції, транспарентності влади та інших високих демократичних стандартів триває. Він вимагає від як державного, так і недержавного секторів великої волі та зусиль. Ці процеси потребують подальшого наукового аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Anti-Corruption Action Plan 2021–2025 (2021). *Ministry of Justice Republic of Estonia*. URL: <https://www.korruptsioon.ee/sites/www.korruptsioon.ee/files/elfinder/dokumentid/anticorruptionactionplan20212025.pdf>

2. Bennich-Björkman, L. (2002). State capture in the Baltics: Identity, International Role Models and Network Formation. In: W. Maciejewski (Ed.), *The Baltic Sea Region: Cultures, Politics, Societies* (pp. 345–369). Uppsala: The Baltic University Press.

3. Commission of the European Communities (2006). *I2010 eGovernment Action Plan: Accelerating eGovernment in Europe for the Benefit of All*. Brussels: European Commission.

4. Earle, B. (2000). Bribery and Corruption in Eastern Europe, the Baltic States, and the Commonwealth of Independent States: What is to be Done Beverley Earle. *Cornell International Law Journal*, № 33 (3), pp. 483–513.

5. Estonia 2035 (2021). Eesti Vabariigi Valitsus. URL: <https://valitsus.ee/strateegia-est-2035-arengukavad-ja-planeering/strateegia/materjalid>

6. Eesti elanikkonna turvalisuse uuring (2019). *Estonian Police and Border Guard Board*. URL: <https://www.politsei.ee/files/Uudised/2020/ppa-raport-0412.pdf?88f9c15a20>

7. Estonian Anti-Corruption Strategy 2013–2020 (2013). *Estonian Ministry of Justice*. URL: https://www.korruptsioon.ee/sites/www.korruptsioon.ee/files/elfinder/dokumendid/estonian_anti-corruption_strategy_2013-2020.pdf

8. Grigas, A. (2012). *Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States*. London: Chatham House.

9. Kartal, M. (2014). Accounting for the bad apples: the EU's impact on national corruption before and after accession. *Journal of European Public Policy*, № 21 (6), p. 941–959.

10. Khoma, N., Kokoriev, O. (2021). Deconsolidation of Liberal Democracy in the Baltic States. The Issue of Compliance with the EU Standards at Institutional and Value Levels. *Romanian Journal of European Affairs*, № 21 (1), pp. 39–57.

11. Kupatadze, A. (2017). Accounting for Diverging Paths in Most Similar Cases: Corruption in Baltics and Caucasus. *Crime, Law and Social Change*, № 67 (2), pp. 187–208.

12. Kuritegevus Eestis 2020 (2021). *Ministry of Justice Republic of Estonia*. URL: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2020/korruptsioon-ja-majanduskuriteod>

13. Laar, M. (2002). *Little Country That Could*. Suffolk: St. Edmundsbury press.

14. Mungiu-Pippidi, A. (2017). *Corruption as Social Order, World Development Report Background Paper*. Washington, D.C.: World Bank.

15. Nørgaard, O., Johannsen, L., Skak, M., Sørensen, R. H. (1999). *The Baltic States after Independence* (2nd ed.). Cheltenham, UK/Northampton, MA: Edward Elgar Publishing.

16. Smith, G., Assland, A., Mole, R. (1994). *Statehood, Ethnic Relations and Citizenship in the Baltic States. The national self-determination of Estonia, Latvia and Lithuania*. In: G. Smith (Ed.), *The Baltic States: The National Self-Determination of Estonia, Latvia and Lithuania*. New York: St. Martin's Press.

17. Steen, A. (2006). Do Elite Beliefs Matter? Elites and Economic Reforms in the Baltic States and Russia. In: F. Engelstad, T. Gulbrandsen (Eds.), *Comparative Studies of Social and Political Elites* (Comparative Social Research, vol. 23, pp. 79–102). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.

18. Taagepera, R. (2002). Baltic values and corruption in comparative context. *Journal of Baltic Studies*, № 33 (3), pp. 243–258.

19. The Estonian Example – Q&A with Toomas Hendrik Ilves (2013). *The Ripon Forum*, № 47 (1), pp. 4–9.

20. Villaveces-Izquierdo, S., Uribe Burcher, C. (2013). *Illicit Networks and Politics in the Baltic, States*. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance.

21. Wadsworth, F., Swartz, B., Wheat, J. (2010). Corruption in the Baltic State Region. *International Business & Economics Research Journal*, № 9 (2), pp. 109–116.

22. World Justice Project (2021). *Rule of Law Index. Estonia*. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2021/Estonia/>

23. Wright, H. (2021). 'Let us make an honest, caring, corruption-free and self-confident Estonia'. *ERR News*. URL: <https://news.err.ee/1608121357/let-us-make-an-honest-caring-corruption-free-and-self-confident-estonia>

REFERENCE

1. Anti-Corruption Action Plan 2021–2025 (2021). *Ministry of Justice Republic of Estonia*. URL: <https://www.korruptsioon.ee/sites/www.korruptsioon.ee/files/elfinder/dokumendid/anticorruptionactionplan20212025.pdf> (in English).

2. Bennich-Björkman, L. (2002). State capture in the Baltics: Identity, International Role Models and Network Formation. In: W. Maciejewski (Ed.), *The Baltic Sea Region: Cultures, Politics, Societies* (pp. 345–369). Uppsala: The Baltic University Press (in English).

3. Commission of the European Communities (2006). *I2010 eGovernment Action Plan: Accelerating eGovernment in Europe for the Benefit of All*. Brussels: European Commission (in English).

4. Earle, B. (2000). Bribery and Corruption in Eastern Europe, the Baltic States, and the Commonwealth of Independent States: What is to be Done Beverley Earle. *Cornell International Law Journal*, 33 (3), 83–513 (in English).

5. Estonia 2035 (2021). *Eesti Vabariigi Valitsus*. URL: <https://valitsus.ee/strateegia-est-2035-arengukavad-ja-planeering/strateegia/materjalid> (in Estonian).

6. Eesti elanikkonna turvalisuse uuring (2019). *Estonian Police and Border Guard Board*. URL: <https://www.politsei.ee/files/Uudised/2020/ppa-raport-0412.pdf?88f9c15a20> (in Estonian).

7. Estonian Anti-Corruption Strategy 2013–2020 (2013). *Estonian Ministry of Justice*. URL: https://www.korruptsioon.ee/sites/www.korruptsioon.ee/files/elfinder/dokumendid/estonian_anti-corruption_strategy_2013-2020.pdf (in English).

8. Grigas, A. (2012). *Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States*. London: Chatham House (in English).

9. Kartal, M. (2014). Accounting for the bad apples: the EU's impact on national corruption before and after accession. *Journal of European Public Policy*, 21 (6), 941–959 (in English).

10. Khoma, N., Kokoriev, O. (2021). Deconsolidation of Liberal Democracy in the Baltic States. The Issue of Compliance with the EU Standards at Institutional and Value Levels. *Romanian Journal of European Affairs*, 21 (1), 39–57 (in English).

11. Kupatadze, A. (2017). Accounting for Diverging Paths in Most Similar Cases: Corruption in Baltics and Caucasus. *Crime, Law and Social Change*, 67 (2), 187–208 (in English).

12. Kuritegevus Eestis 2020 (2021). *Ministry of Justice Republic of Estonia*. URL: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2020/korruptsioon-ja-majanduskuriteod> (in Estonian).

13. Laar, M. (2002). *Little Country That Could*. Suffolk: St. Edmundsbury press (in English).

14. Mungiu-Pippidi, A. (2017). *Corruption as Social Order, World Development Report Background Paper*. Washington, D.C.: World Bank (in English).

15. Nørgaard, O., Johannsen, L., Skak, M., Sørensen, R. H. (1999). *The Baltic States after Independence* (2nd ed.). Cheltenham, UK/Northampton, MA: Edward Elgar Publishing (in English).

16. Smith, G., Assland, A., Mole, R. (1994). Statehood, Ethnic Relations and Citizenship in the Baltic States. The national self-determination of Estonia, Latvia and Lithuania. In: G. Smith (Ed.), *The Baltic States: The National Self-Determination of Estonia, Latvia and Lithuania*. New York: St. Martin's Press (in English).

17. Steen, A. (2006). Do Elite Beliefs Matter? Elites and Economic Reforms in the Baltic States and Russia. In: F. Engelstad, T. Gulbrandsen (Eds.), *Comparative Studies of Social and Political Elites* (Comparative Social Research, vol. 23, pp. 79–102). Bingley: Emerald Group Publishing Limited (in English).

18. Taagepera, R. (2002). Baltic values and corruption in comparative context. *Journal of Baltic Studies*, 33 (3), 243–258 (in English).

19. The Estonian Example – Q&A with Toomas Hendrik Ilves (2013), *The Ripon Forum*, 47 (1), 4–9 (in English).

20. Villaveces-Izquierdo, S., Uribe Burcher, C. (2013), *Illicit Networks and Politics in the Baltic States*. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance (in English).

21. Wadsworth, F., Swartz, B., Wheat, J. (2010). Corruption in the Baltic State Region. *International Business & Economics Research Journal*, 9 (2), 109–116 (in English).

22. World Justice Project (2021), *Rule of Law Index. Estonia*. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2021/Estonia/> (in English)

23. Wright, H. (2021). 'Let us make an honest, caring, corruption-free and self-confident Estonia', *ERR News*. URL: <https://news.err.ee/1608121357/let-us-make-an-honest-caring-corruption-free-and-self-confident-estonia> (in English).

Матеріал надійшов до редакції 25.07.2022 р.

РОЗДІЛ V. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 327.8-027.555:330.31

Наталія Павліха,

доктор економічних наук,

професор кафедри міжнародних економічних відносин

та управління проектами,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

nataliia.pavlikha@vnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0001-5191-242X

Антоніна Шуляк,

доктор політичних наук,

декан факультету міжнародних відносин,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

antonina.mytko@vnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-5234-0758

DOI 10.29038/2524-2679-2022-02-173-186

**ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЗАДЛЯ БЕЗПЕКИ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

На сьогодні питання протидії загрозам сталого розвитку та національній і міжнародній безпеці перебувають під загрозою. Війни, збройні конфлікти, тероризм, наркобізнес, екологічні катастрофа, анексії, окупація, постпандемічна криза – це все набуло надглобального рівня. Проблематика такого масштабу потребує для розв’язання реального залучення великої кількості держав, мистецтва пошуків компромісів та генерації рішень на засадах публічної дипломатії, поглиблення міжнародного співробітництва й взаємодії. У зв’язку з цим важливим є комплексне вивчення місця та значення публічної дипломатії задля формування сучасної парадигми миру, безпеки й справедливості в третьому тисячолітті. Публічна дипломатія задля безпеки сталого розвитку являє собою особливу форму зовнішньої політичної діяльності, спрямованої на те, щоб покінчити з бідністю,

захистити планету та забезпечити мир і процвітання для всіх людей у світі.

Ключові слова: публічна дипломатія, безпека, сталий розвиток, зовнішня політика, парадигма миру, міжнародне співробітництво.

Nataliia Pavlikha,

Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0001-5191-242X

Antonina Shuliak,

Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0002-5234-0758

PUBLIC DIPLOMACY FOR SECURITY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Today the issues of countering threats to sustainable development and national and international security are under threat. Wars, armed conflicts, terrorism, drug trade, ecological disaster, annexations, occupation, post-pandemic crisis - all this has acquired a supra-global level. Problems of this scale require the real involvement of a large number of states, the art of finding compromises and generating solutions on the basis of public diplomacy, deepening international cooperation and interaction. In this regard, it is important to comprehensively study the place and significance of public diplomacy for the formation of a modern paradigm of peace, security and justice in the third millennium. Public diplomacy for security and sustainable development is a special form of foreign policy action aimed at ending poverty, protecting the planet, and ensuring peace and prosperity for all people in the world.

Key words: public diplomacy, security, sustainable development, foreign policy, peace paradigm, international cooperation.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Коли людські життя поставлено під удар, наражено на небезпеку мільйони людей, в умовах сучасних викликів російської агресії в Україні настав час переосмислити та підтвердити міжнародною спільнотою свої зобов'язання щодо дієвості стратегії сталого розвитку. Основою цих зобов'язань мають бути дії й реформи

на національних рівнях, рівні Європейського Союзу, світової цивілізації, спроможні підтримувати загальнолюдські цінності та сприяти глобальному відновленню й сталому майбутньому. Питання цінності та гідності людського життя повинні бути видимими й почутими за допомогою інструментів публічної дипломатії, бо люди надважливі в усіх стратегіях сталого розвитку – від локального до глобального масштабу.

На сьогодні питання протидії загрозам сталому розвитку та національній і міжнародній безпеці перебувають під загрозою. Війни, збройні конфлікти, тероризм, наркобізнес, екологічні катастрофи, анексії, окупація, постпандемічна криза – це все набуло надглобального рівня. Проблема такого масштабу потребує для розв'язання реальне залучення великої кількості держав, мистецтва пошуків компромісів та генерації рішень на засадах публічної дипломатії, поглиблення міжнародного співробітництва й взаємодії. У зв'язку з цим важливим є комплексне вивчення місця та значення публічної дипломатії задля досягнення Глобальних цілей сталого розвитку, формування сучасної парадигми миру, безпеки й справедливості в третьому тисячолітті.

Мир, безпека, справедливість у третьому тисячолітті в умовах сучасних викликів російської агресії в Україні, як ніколи, мають важливе значення. Жодна держава у світі не досягне сталого, інклюзивного, розумного розвитку без миру, відчуття безпеки та справедливості. Досягнення 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР), ухвалених світовими лідерами на Саміті ООН, неможливе під звуки пострілів і вибухів, неможливе там, де панують агресивні геополітичні стратегії, що аплодують вторгненню до інших держав та порушенню прав і свобод людини. Про це наголосив Володимир Зеленський під час участі в Діалозі лідерів на Саміті ООН із питань Цілей сталого розвитку в рамках 74-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку (США).

Це обумовлює актуальність вивчення питання зміцнення безпеки сталого розвитку у вимірі публічної дипломатії. Основною метою при цьому є формування здатності суспільства й держави протистояти загрозам різного походження, швидко адаптуватися до змін безпекового середовища та підтримувати стає функціонування, а також швидко відновлюватися після пандемічної й інших криз до бажаної рівноваги.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На відміну від наявних досліджень, на сьогодні практично відсутні роботи, де б комплексно розглядалися питання безпеки сталого розвитку у вимірі публічної дипломатії. Проблематика дослідження має міждисциплінарний характер та різнобічно розкрита в наукових працях політологів, міжнародни-

ків, економістів, соціологів, культурологів тощо. Зокрема, поняття «генеза публічної дипломатії» та осмислення її ролі в реалістичній парадигмі висвітлено О. Висоцьким у таких працях, як [1; 2]. Т. Нагорняк розкриває публічну дипломатію як інструмент просування публічного іміджу держави [3]. С. Гуцал зазначає, що «внаслідок аналізу наукових та документальних визначень публічної дипломатії та стратегічних комунікацій у західній теорії та практиці, можна констатувати, що більшість дослідників й експертів розглядають публічну дипломатію в якості складової частини стратегічних комунікацій. Це дає змогу зняти з порядку денного питання взаємовідносин між ними та публічною дипломатією» [4].

А. Шуляк звертає увагу на ролі інформації й знань як найважливіших ресурсів та капіталу розвитку країни в різних сферах життя суспільства, у тому числі в питаннях досягнення перспектив сталого розвитку. На думку вченої, «політична комунікація стала ключовим виміром у забезпеченні “прозорості” прийняття політичних рішень і невід’ємним атрибутом демократичних режимів сучасності» [5].

Основна увага досліджень іноземних науковців і міжнародних аналітичних центрів зосереджена на питаннях дипломатії сталого розвитку задля пошуку можливостей щодо досягнення Глобальних цілей сталого розвитку за допомогою інноваційних рішень і технологій, інструментів дипломатії. Це дасть змогу забезпечити відновлення втрачених функцій глобальної екосистеми. Зокрема, Вільям Мумев ілюструє роль лідерів у науковому та дипломатичному співтоваристві, щоб досягти успішної глобальної угоди задля розв’язання загрозливих глобальних проблем людства, а також на необхідності навичок дипломатичного ведення переговорів, наукового розуміння й спроможності донести суть сталого розвитку [6].

Проблему безпеки сталого розвитку та гарантування реалізації міжнародних інтересів у досягненні Глобальних цілей сталого розвитку розкрито в наукових працях [7; 8; 9].

Мета цієї праці – комплексне вивчення місця й значення публічної дипломатії задля безпеки сталого розвитку та формування сучасної парадигми миру, безпеки й справедливості в третьому тисячолітті.

Теоретичні основи дослідження. Сталий розвиток – загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства й захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їхню потребу в безпечному та здоровому довкіллі [10, с. 370].

Сьогодні існує значна кількість визначень сталого розвитку, що сформульовані вченими в різних сферах наукових досліджень. Зокрема,

найпоширенішу дефініцію сталого розвитку (визначення Брундтланда) запропоновано в доповіді «Наше спільне майбутнє»: «Сталий розвиток – це розвиток, який відповідає потребам сучасності, не посягаючи на здатність майбутніх поколінь задовольнити свої власні потреби» [11].

Досягнення цілей сталого розвитку потребує гармонізації соціальних, економічних та екологічних інтересів. Розкриваючи засади сталого просторового розвитку, Н. Павліха, М. Войчук у роботі [9] зазначають, що досягнення перспектив сталого розвитку є актуальною науковою проблемою, дослідження якої має багатоаспектний характер і становить собою «процес забезпечення ефективної ієрархічної взаємодії та зміни концентрації функцій соціальної, економічної, екологічної, інформаційних, інноваційних елементів середовища життєдіяльності людей для повного й доступного для всіх верств нинішнього та майбутнього поколінь людей задоволення їхніх різноманітних потреб» [12].

Для докладного розкриття феномену безпеки сталого розвитку та його висвітлення в контексті публічних дипломатичних відносин потрібно уточнити зміст вихідних понять. На нашу думку, безпека сталого розвитку – це підтримка справедливого й гармонійного світу та миру, свободи, культури, екології й захисту життя та прав людини, розвитку демократії.

Публічну дипломатію визначено як таку, що охоплює виміри міжнародних відносин поза традиційною дипломатією, коли офіційні державні особи, окремі приватні особи чи групи осіб через потік інформації й ідей впливають на формування громадської думки інших країн. Якщо класична дипломатія доволі часто ведеться за закритими дверима, коли офіційні особи комунікують зі своїми закордонними візаві, публічна дипломатія спрямована на громадськість певної країни. Як зазначав Д. Кулеба, коли перебував на посаді посла з особливих доручень Міністерства закордонних справ у 2015 р.: «Там, де офіційна дипломатія вимушена говорити за зачиненими дверима, публічна дипломатія говорить відкрито – у конференц-залах, галереях, квартирах, концерт-холах, на площах та вулицях. Там, де офіційній дипломатії не відкривають двері, публічну дипломатію гостинно запросять пройти всередину» [13].

Методика дослідження. В умовах загроз національній безпеці України та сучасних глобальних викликів вимогою часу є проведення комплексних досліджень формування сучасної парадигми безпеки сталого розвитку на засадах упровадження ефективної системи стратегічних комунікацій та публічної дипломатії. Для виконання поставлених завдань використано міждисциплінарний, комплексний і системно-синергетичний підходи, які розглядають сучасну парадигму національної безпеки в діалектичній

єдності з державною політикою сталого розвитку й упровадження публічної дипломатії. Міждисциплінарний підхід до аналізу публічної дипломатії задля безпеки сталого розвитку в політичній, інформаційній, економічній, науково-технологічних сферах державної політики передбачає використання науково-методологічних концепцій у галузі соціальних і поведінкових наук (політології, соціології, міжнародних відносин економіки, культурології тощо). Комплексний підхід до дослідження безпеки сталого розвитку полягає в аналізі значимості та взаємообумовленості кожної з її складових частин (політичної, економічної, державної, соціальної, інформаційної, науково-технологічної, екологічної, гуманітарної й воєнної безпеки). Розкриття місця та значення публічної дипломатії задля безпеки сталого розвитку на основі системно-синергетичного підходу забезпечується шляхом формування ефективної системи стратегічних комунікацій та посилення публічних дипломатичних рішень і заходів, взаємодія яких дає синергетичний ефект у протидії можливим викликам і загрозам.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Уперше цілісну концепцію упровадження публічної дипломатії як компонента стратегічних комунікацій в Україні згадано в Стратегії сталого розвитку «Україна-2020». Цілі сталого розвитку працюють у дусі партнерства й прагматизму та спрямовані на правильний вибір із метою стабільного підвищення якості життя для майбутніх поколінь. Вони містять чіткі орієнтири та цільові показники, які всі країни повинні запровадити відповідно до власних пріоритетів й екологічних проблем світу загалом. Це – 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР), є частиною документа «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», ухваленого світовими лідерами на історичному Саміті ООН у вересні 2015 р. Глобальні цілі офіційно набули чинності 1 січня 2016 р. Країни-члени ООН визнали, що подолання бідності повинно реалізовуватися спільно зі стратегіями, що сприяють економічному зростанню й задовольняють низку соціальних потреб, включаючи освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, а також можливості працевлаштування, боротьбу з кліматичними змінами та захист навколишнього середовища. Україна також долучилася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. 15 вересня 2017 р. уряд України представив національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», що містить бенчмаркінгові орієнтири до 2030 р. з урахуванням специфіки національного розвитку.

Центр публічної дипломатії Університету Південної Каліфорнії в США (Continuing professional development, CPD) у партнерстві з Інформаційним центром Організації Об'єднаних Націй та Фондом Організації Об'єднаних Націй у червні 2016 р. організували форум у Вашингтоні, що стосувався ролі публічної дипломатії в залученні стейкхолдерів до реалізації Цілей сталого розвитку. Доповідачі наголошували на необхідності прозорості та підзвітності для зміцнення суспільної довіри; важливості державно-приватного партнерства для залучення громадян й стимулювання соціальних змін [14].

Уперше цілісна концепція упровадження публічної дипломатії як компонента стратегічних комунікацій в Україні згадується в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020».

Згідно зі Стратегією публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 рр. функція публічної дипломатії полягає в установленні діалогу «держава–людина» з урахуванням різноманіття національної та глобальної аудиторій, а також сприяння міжособистісним контактам «людина–людина», що особливо актуально в епоху широкого використання цифрових інструментів і соціальних мереж. Публічна дипломатія є також інструментом зміцнення національної стійкості та протидії гібридним загрозам, дезінформації й фейкам [15].

У Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» акцентуалізовано популяризацію України у світі, просування інтересів у світовому інформаційному просторі та створення бренду «Україна». Наголошено на потребі посилити інституційну спроможність для здійснення міжнародних стратегічних комунікацій і синергії зусиль органів влади, бізнесу та громадянського суспільства, а також регулярного діалогу з лідерами думки, експертами й медіа [16].

Україна прийняла зобов'язання щодо Цілей сталого розвитку – для їх досягнення створено національні стратегічні рамки, функціонує механізм упровадження цілей і моніторингу цього процесу. Стратегія сталого розвитку України до 2030 р. [17] зорієнтована на такі вектори:

– вектор розвитку – забезпечення сталого розвитку країни, проведення структурних реформ, забезпечення економічного зростання екологічно невиснажливим способом, створення сприятливих умов для ведення господарської діяльності;

– вектор безпеки – забезпечення безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності, забезпечення миру й захисту кордонів, чесного та неупередженого правосуддя, невідкладне проведення очищення влади на всіх рівнях та забезпечення

впровадження ефективних механізмів протидії корупції. Пріоритетом є безпека життя й здоров'я людини, що неможливо без ефективної системи охорони громадського здоров'я, надання належних медичних послуг, захищеності соціально вразливих верств населення, безпечного стану довкілля та доступу до якісної питної води й санітарії, безпечних і якісних харчових продуктів та промислових товарів;

– вектор відповідальності – забезпечення гарантій кожному громадянину, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, мати доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я й інших послуг у державному та приватному секторах;

– вектор гордості – забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт.

Стратегічне бачення сталого розвитку України ґрунтується на забезпеченні національних інтересів та виконанні міжнародних зобов'язань України щодо переходу до сталого розвитку. Такий розвиток передбачає: подолання дисбалансів в економічній, соціальній та екологічній сферах; трансформацію економічної діяльності, перехід на засади «зеленої економіки»; побудову мирного й безпечного, соціально згуртованого суспільства з належним урядуванням та інклюзивними інституціями; забезпечення партнерської взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу, науки, освіти та організацій громадянського суспільства; повну зайнятість населення; високий рівень науки, освіти й охорони здоров'я; підтримання довкілля в належному стані, який забезпечуватиме якісне життя та благополуччя теперішнього й майбутніх поколінь; децентралізацію та впровадження регіональної політики, яка передбачає гармонійне поєднання загальнонаціональних і регіональних інтересів; збереження національних культурних цінностей та традицій тощо [17].

Звернемо увагу, що публічна й традиційна дипломатії є двома різними інструментами зовнішньої політики, спрямованими на досягнення однієї мети – здійснення політичного впливу на уряди інших країн. На відміну від традиційної, публічна дипломатія чинить вплив на політику іншої держави через формування громадської думки її суспільства [1, с. 3].

Відомий учений Джозеф Най указує, що публічна дипломатія – це засіб просування «м'якої влади» держави, яка, зі свого боку, має три джерела: 1) цінності внутрішньої політики й соціального порядку; 2) культура країни; 3) зовнішня політика. Отож глобальні цілі сталого

розвитку досягаються засобами «м'якої влади». Публічна дипломатія в досягненні глобальних цілей сталого розвитку займається просуванням цих трьох джерел «м'якої влади» держави за допомогою трьох методів. Перший метод – це щоденна комунікація із зарубіжною аудиторією для пояснення зовнішньої політики держави задля забезпечення національних інтересів і виконанні міжнародних зобов'язань України щодо переходу до сталого розвитку. Другий метод – здійснення кампаній, спрямованих на просування бренду держави та стратегічних перспектив її сталого розвитку. Третій метод – розробка й реалізація проєктних ініціатив і рішень, які сприяють економічному зростанню та задовольняють низку соціальних потреб, включаючи освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, а також можливості працевлаштування, боротьбу з кліматичними змінами й захист навколишнього середовища, питання безпеки та миру.

Основними напрямками публічної дипломатії задля безпеки сталого розвитку є культурна, економічна, експертна, кулінарна, науково-освітня, спортивна й цифрова дипломатії. Реалізація стратегії сталого розвитку вимагає збалансованого підходу до планування та реалізації проєктів і заходів у всіх цих напрямках публічної інформації.

Потрібно зазначити, що міждисциплінарність понять «сталий розвиток» і «публічна дипломатія» та їх комплексність не завжди дають змогу провести чітку межу між складовими компонентами.

Погоджуємося з думкою Н. Кулла, що ефективність публічної дипломатії залежить від наявності діалогу між урядом однієї країни й зарубіжним суспільством. Установлення цього діалогу можливе, якщо уряд вивчає всі сигнали, оцінки, думки, що йдуть із боку зарубіжного суспільства. Це і є процес своєрідного «вслухання» в ті думки, які висловлює протилежна сторона. Далі – реакція у вигляді інформаційних кампаній (advocacy) задля корекції свого іміджу в зарубіжному суспільстві й діалог із тими, хто висловлює негативні та позитивні судження [1].

Значення робіт Н. Кулла полягає в тому, що він увів у науковий обіг ідею про діалог у публічній дипломатії як новий спосіб підвищення її ефективності. Що ж стосується ролі публічної дипломатії задля безпеки сталого розвитку, то консалтинговою агенцією, котра спеціалізується на питаннях сталого розвитку й співпрацює з багатьма лідерами бізнесу, некомерційними організаціями, ПРООН в Україні створено інформаційний простір сталого розвитку. Це комунікаційний проєкт, мета якого – розповісти про глобальні тренди зі сталого розвитку й

успішний досвід екологічних і соціальних перетворень в Україні та світі. На прикладах країн і міст, кейсах міжнародних й українських компаній на відповідній інформаційній платформі розповідають, як можна бути економічно успішним і водночас позитивно впливати на довкілля та суспільство. Така інформаційна платформа не лише долучається до розробки стратегій сталого розвитку, налагодження комунікації зі стейкхолдерами, але й виконує функції публічної дипломатії, сприяє посиленню конкурентних позицій через управління економічним, соціальним й екологічним впливом.

З одного боку, концепція сталого розвитку виступає інструментом публічної дипломатії, з іншого – публічна дипломатія є ресурсом для досягнення цілей сталого розвитку.

Звернемо увагу, що принципи сталого розвитку й принципи публічної дипломатії є за своєю суттю ідентичними. Серед них:

- проєктний менеджмент, коли вся діяльність у сфері публічної дипломатії побудована відповідно до принципів проєктного управління, серед яких – доцільність, лідерство, взаємодія, динамічне планування, результативність, оцінка ефективності, підзвітність, підконтрольність;

- інноваційність, коли суб'єкти публічної дипломатії підтримують інноваційний розвиток, вивчають і використовують нові технології та підходи для підвищення ефективності своєї діяльності;

- повага до культурного розмаїття, тобто суб'єкти публічної дипломатії у своїй діяльності враховують культурні особливості різних народів світу з метою збереження й розвитку культурного розмаїття та протидії будь-яким формам дискримінації, ворожнечі й іншим формам ерозії єдності спільнот людей;

- людиноцентричність, адже людина, її життя, безпека та права мають найвищу цінність;

- відповідальність, коли суб'єкти публічної дипломатії дотримуються законів України й країн перебування, норм міжнародного права, загально визнаних етичних норм.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На нашу думку, публічна дипломатія задля безпеки сталого розвитку являє собою особливу форму зовнішньої політичної діяльності, спрямованої на те, щоб покінчити з бідністю, захистити планету й забезпечити мир і процвітання для всіх людей у світі.

Різноманітність активностей «народних дипломатів» із проблематики сталого розвитку вражає та потребує подальшого дослідження.

Власними зусиллями активісти культури, науковці, волонтерські рухи та громадські організації проводять конференції, дні культури, покази фільмів, театральні вистави, митці самостійно організовують культурні обміни й виставки, конференції, виступи дитячих колективів, фестивалі, форуми, книжкові ярмарки, покази моди у сфері сталого розвитку.

Питання розвитку публічної дипломатії задля безпеки сталого розвитку на національному рівні може вирішити застосування комплексного підходу до реалізації зовнішньої політики держави задля забезпечення національних інтересів і виконання міжнародних зобов'язань України щодо переходу до сталого розвитку; здійснення кампаній, спрямованих на просування бренду держави та стратегічних перспектив її сталого розвитку; розробки й запровадження проєктних ініціатив і рішень, які сприяють економічному зростанню та задовольняють низку соціальних потреб, уключаючи освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, а також можливості працевлаштування, боротьбу з кліматичними змінами й захист навколишнього середовища, питання безпеки та миру. Це потребує залучення таких агентів, як Кабінет Міністрів України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство культури України, Міністерство освіти і науки, Комітет із національної премії Тараса Шевченка, митці, експерти, волонтери, науковці, ін. Головним завданням публічної дипломатії України щодо реалізації цілей сталого розвитку на сьогодні є не зациклюватися лише на минулому, а поєднувати минуле із сучасним і фокусуватися на меті, якої хочемо досягти, щоб у результаті публічна дипломатія стала на захист національних інтересів та безпеки сталого розвитку й, розвиваючись, відповідала на зовнішні виклики та загрози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Висоцький, О. Ю. (2020). Публічна дипломатія: конспект лекцій, ч. I. Дніпро: СПД «Охотнік», 56 с.
2. V ysotskyi, O., & Vysotska, O. Технології публічної дипломатії: Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках, 3 (1), 139–147. URL: <https://doi.org/10.15421/342015>
3. Нагорняк, Т. Л. (2022). Публічний імідж України в умовах невизначеності. ISSN 2519–2949 (Print); 2519–2957 (Online) *Політичне життя*, с. 77–86. URL: 12038-Текст статті-23885-1-10-20220413
4. Гуцал, С. Публічна дипломатія та стратегічні комунікації: визначення концептуальних основ. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view-File/2769/2473

5. Митко, А. М. (2018). Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці кадрів для інформаційно-аналітичної та політичної сфер. *Інформаційні технології і засоби навчання*, № 65 (3), с. 291–303. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2004>

6. William, R. (2018). Moomaw. Scientist Diplomats or Diplomat Scientists: Who Makes Science Diplomacy Effective? *Global Policy*, vol. 9, Supplement 3. November, с. 78–80. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1758-5899.12520>

7. Natalia Pavlikha, Iryna Kytsyuk Współpraca Ukrainy z organizacjami międzynarodowymi w obszarze zrównoważonego rozwoju gospodarki i CSR. *Spoleczna odpowiedzialność przedsiębiorstw jako przedmiot sprawozdawczości niefinansowej w świetle regulacji prawnych i doświadczeń praktycznych w Polsce i na Ukrainie*. Copyright by Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Poznaniu 2020 Collective Monographs, p. 160–165.

8. Павліха, Н. В. (2006). Управління сталим розвитком просторових систем: теорія, методологія, досвід: монографія. Луцьк: Волин. обл. друк., 380 с.

9. Павліха, Н. В., Войчук, М. В. (2020). Концептуальні засади безпеки сталого просторового розвитку: теоретико-методологічний аспект. *Міжнародна економічна безпека України: теорія, методологія, практика. Колективна практика / за наук. ред. Кравчука П. Я.* Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 212 с., с. 161–183.

10. Політологія: сучасні терміни і поняття. Короткий навчальний словник-довідник для студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації. 3-тє вид., виправл. і доп./укладач: В. М. Піча, наук. ред. Л. Д. Климанської, Я. Б. Турчин, Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ –2000, 2020. 516 с.

11. Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/42/427&Lang=E

12. Павліха, Н. В. (2006). Принципи просторового менеджменту сталого розвитку. *Економіка України*, № 1, с. 40–45.

13. Публічна дипломатія в українському контексті: як освоювали «Terra incognita». URL: <http://prismua.org.tilda.ws/publicdiplomacyukraine>

14. Public diplomacy for sustainable development. URL: <https://uscpublicdiplomacy.org/story/public-diplomacy-sustainable-development>

15. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки / Міністерство закордонних справ України. URL: <https://cutt.ly/nnrugml>

16. Концепція зовнішньої політики України. Експертні рекомендації / під заг. ред. Є. Габер, С. Корсунського, Г. Шелест, 2020. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/16594.pdf>

17. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/u005_15?an=1&ed=2015_01_12

REFERENCE

1. Vysotskyi, O. Iu. (2020). Publichna dyplomatiia: konspekt lektsii. Chastyna I. Dni-pro: SPD «Okhotnik», 56 p.

2. Vysotskyi, O., & Vysotska, O. Tekhnolohii publichnoi dyplomatii: *Epistemolohichni doslidzhennia v filosofii, sotsialnykh i politychnykh naukakh*, (1), 139–147. URL: <https://doi.org/10.15421/342015>
3. Nahorniak, T. L. (2022). Publichnyi imidzh Ukrainy v umovakh nevyznachenosti. ISSN 2519-2949 (Print); 2519-2957 (Online) *Politychne zhyttia*, p. 77–86. URL: 12038-Tekst statti-23885-1-10-20220413
4. Hutsal, S. Publichna dyplomatiia ta stratehichni komunikatsii: vyznachennia kontseptualnykh osnov. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view-File/2769/2473
5. Mytko, A. M. (2018). Zastosuvannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u pidhotovtsi kadriiv dlia informatsiino-analitychnoi ta politychnoi sfer. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, № 65 (3), p. 291–303, p. 291. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2004>
6. William, R. (2018). Moomaw. Scientist Diplomats or Diplomat Scientists: Who Makes Science Diplomacy Effective? *Global Policy*, vol. 9, Supplement 3. November, p. 78–80. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1758-5899.12520>
7. Natalia, Pavlikha, Iryna, Kytzyuk Współpraca Ukrainy z organizacjami międzynarodowymi w obszarze zrównoważonego rozwoju gospodarki i CSR. *Spoleczna odpowiedzialność przedsiębiorstw jako przedmiot sprawozdawczości niefinansowej w świetle regulacji prawnych i doświadczeń praktycznych w Polsce i na Ukrainie*. Copyright by Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Poznaniu 2020 Sollective Monographs, 160–165.
8. Pavlikha, N. V. (2006). Upravlinnia stalym rozvytkom prostorovykh system: teoriia, metodolohiia, dosvid. Monohrafiia. Lutsk: Volyn. obl.. druk, 380 p.
9. Pavlikha, N. V., Voichuk, M. V. (2020). Kontseptualni zasady bezpeky staloho prostorovoho rozvytku: teoretyko-metodolohichni aspekt. *Mizhnarodna ekonomichna bezpeka Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka. Kolektyvna praktyka / za nauk. red. Kravchuka P. Ia.*, Lutsk: IVV Lutskoho NTU, 212 p., p. 161–183.
10. Politolohiia: suchasni terminy i poniattia. Korotkyi navchalnyi slovnyk-dovidnyk dlia studentiv VNZ I–IV rivniv akredytatsii, 3-tie vyd., vypr. i dop./ukladach: V. M. Picha, nauk. red. L. D. Klymanskoï, Ya. B. Turchyn, N. M. Khomy. Lviv: Novyi Svit –2000, 2020, 516 p.
11. Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/42/427&Lang=E
12. Pavlikha, N. V. (2006). Pryntsypy prostorovoho menedzhmentu staloho rozvytku. *Ekonomika Ukrainy*. № 1, p. 40–45.
13. Publichna dyplomatiia v ukrainskomu konteksti: yak osvoiuvaly «Terra incognita». URL: <http://prismua.org.tilda.ws/publicdiplomacyukraine>
14. Rublic diplomacy for sustainable development. URL: <https://uscpublicdiplomacy.org/story/public-diplomacy-sustainable-development>
15. Stratehiia publichnoi dyplomatii Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy na 2021–2025 roky / Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. URL: <https://cutt.ly/nnrugml>

16. Kontseptsiiia zovnishnoi polityky Ukrainy. Ekspertni rekomendatsii / pid zahalnoiu redaktsiieiu Ye. Haber, S. Korsunskoho, H. Shelest. 2020. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/16594.pdf>

17. Stratehiiia staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/u005_15?an=1&ed=2015_01_12

Матеріал надійшов до редакції 25.07.2022 р.

РОЗДІЛ VI. РЕЦЕНЗІЇ

УДК 35.071.6(477.82)

Оксана Жук,

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри соціогуманітарних технологій,
Луцький національний технічний університет,
oks_zhuk@ukr.net

ORCID ID:0000-0002-9413-7651

DOI 10.29038/2524-2679-2022-02-187-189

РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ВОЛИНІ

(Рец.: Малиновський В. Я. Реформа децентралізації у Волинській області: монографія. Луцьк: ПП «Волинська друкарня», 2021. 352 с.: іл.)

Oksana ZHUK. DECENTRALIZATION REFORM IN VOLYN

(Rec.: Malynovskyi V. Ya. Reform of decentralization in the Volyn region: monograph. Lutsk: PE «Volynska drukarnya», 2021. 352 p.: ill.)

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади на засадах децентралізації вважається найбільш успішною реформою, проведеною за останній період в Україні. Від її результатів залежить не лише розвиток територіальних громад, а й загалом ефективність місцевих інститутів публічної влади. Зазначене реформування, що спрямоване на суттєве розширення ролі муніципальної влади, повинне супроводжуватися відповідним теоретичним обґрунтуванням, новими науковими підходами, які були б адекватними суспільно-політичним й економічним викликам сьогодення. На виконання цього важливого завдання спрямована монографія професора Малиновського В. Я. «Реформа децентралізації у Волинській області», присвячена 30-й річниці Незалежності України. У ній автор висвітлює та аналізує реформу децентралізації влади у Волинській області за семирічний період (2014–2020 рр.), протягом якого відбулася кардинальна зміна моделі територіальної організації влади на базовому та субрегіональному рівнях, що дає можливість повною мірою простежити процес реформування зі всіма його успіхами, труднощами й перешкодами.

Маючи значний досвід наукового опрацювання зазначеної тематики та будучи безпосереднім учасником реформи децентралізації в ролі експерта, автору вдалося написати одну з перших в Україні ґрунтовних праць з актуальної для державотворення теми, що робить її особливо цінною для розвитку вітчизняної науки в контексті сучасних суспільно-політичних трендів. Надзвичайно цінне те, що під час написання монографії В. Я. Малиновський творчо опрацював і використав сучасні теоретико-методологічні досягнення політичної, економічної, управлінської, географічної, історичної та інших наук. Такий міждисциплінарний підхід суттєво збагатив поданий теоретичний матеріал і позитивно позначився на якості рецензованої праці.

Монографія вирізняється професійним та творчим підходом до його структурної побудови: складається з передмови, семи розділів, кожен із яких відповідає рокові децентралізації, післямови й списку використаних джерел. Така структурна побудова повною мірою дає можливість отримати уявлення про передумови, мету, цілі та досягнуті результати семирічного реформування, а також, про те, що треба робити для остаточного завершення зазначеної реформи. Зокрема, у післямові зазначено, що, «пройшовши кілька основних етапів, реформа ще не отримала остаточного завершення. Незважаючи на досягнуті успіхи, реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади ще потребує значних зусиль і незмінності політичного курсу. Через проблеми конституційного реформування не вдалося паралельно трансформувати систему публічної влади на субрегіональному та регіональному рівнях».

У книзі гармонійно поєднано практичний матеріал із теоретичними розробками автора, широкою джерельною базою, що включає не лише численні літературні джерела, а й документи органів влади, картографічні матеріали, публікації преси, фотографії та власні архівні матеріали автора, накопичені в процесі його участі в реформуванні. Теоретичний матеріал доповнений численними візуальними засобами (таблицями, діаграмами, рисунками), що уможлиблює краще сприйняття тексту. Автором здійснено ґрунтовний аналіз законодавчого та нормативно-правового забезпечення реформування і його впливу на хід децентралізації.

На основі об'ємного фактологічного матеріалу В. Я. Малиновському вдалося досить аргументовано висвітлити багатогранний у своїй складності процес реформи децентралізації влади, особливості алгоритму реформування у Волинській області. При цьому він на

конкретних прикладах реформування акцентує увагу не лише на позитивних аспектах, а й на проблемних і навіть негативних прикладах, що були в цьому складному процесі. Автор дав власну оцінку подіям та рішенням, які суттєво вплинули на окремі важливі питання реформи.

Усе сказане вище дає підстави для висновку про те, що рецензована монографія В. Я. Малиновського «Реформа децентралізації у Волинській області» є актуальною працею, суттєвим внеском у доробок вітчизняних досліджень із тематики реформування місцевого самоврядування й територіальної організації влади, зважаючи на перманентність удосконалення системи публічної влади на місцевому та регіональному рівнях. Вона становить як теоретичну, так і практичну цінність не лише для фахівців, а й для широкого кола читачів, які цікавляться процесами розвитку місцевого самоврядування, історією рідного краю. Вона може стати базою для нових розвідок із пропонованої тематики, посилити інтерес дослідників до проблематики децентралізації влади в інших регіонах України, адже ця реформа, як зазначалося вище, ще потребує остаточного завершення.

Наукове видання

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

№ 2 (13)
2022

Редактор і коректор: Г. О. Дробот
Технічний редактор: О. А. Фесик

Формат 60×84^{1/16}. Обсяг 23,48 ум. друк. арк., 22,83 обл.-вид. арк. Наклад 100 пр.
Зам. ____.

Виготовлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. 29-90-65).

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4607 від 30.08.2013 р.